

TÜRKİYE EKONOMİSİ 2001

2000 YILI DEĞERLENDİRMESİ

2001 YILI BEKLENTİLERİ

MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

TÜRKİYE EKONOMİSİ 2001

2000 YILI DEĞERLENDİRMESİ
2001 YILI BEKLENTİLERİ
[MAYIS 2001]

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Mecidiye Cad. No: 7/50 80310 Mecidiyeköy - İstanbul
Tel: 0212 213 61 00 (20 hat) Faks: 0212 213 78 90 - 216 01 42
e-mail: musiad@musiad.org.tr
www.musiad.org.tr

TÜRKİYE
EKONOMİSİ
2001

Bu Araştırma Raporu MÜSİAD'da
Araştırmalar ve Yayın Komisyonu Yönetiminde
MÜSİAD Ekonomik Danışma Kurulu
tarafından hazırlanmıştır.

ISBN 975-97062:3/7

Grafik Tasarım
PUSULA TANITIM HİZMETLERİ
347 02 20

Baskı
Seçil Ofset

Her hakkı mahfuzdur.

Bu rapordan ancak MÜSİAD'ın izni alınmak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir.

Ö N S Ö Z

ALİ BAYRAMOĞLU
MÜSİAD YÖNETİM KURULU BAŞKANI

1999 yılı Aralık ayında Türk hükümeti ile IMF arasında imzalanan Stand-by programının ülkenin tek çıkış yolu olduğu, ülke ekonomisine istikrar getireceği söyleniyor ve bu program tüm kesimlerce kayıtsız şartsız destekleniyordu. O zamanlar bu konuda çekincelerini ve uyarılarını ileten tek kuruluş MÜSİAD idi. 22 Kasım krizinden hemen öncesine kadar hükümet, ekonomi bürokratları ve özel sektörün önemli kuruluşları ekonomi için pembe tablolar çiziyor, bazıları krizden hemen 1 ay önce, ekonomide gelecek 10 yılı görebildiklerini söylüyorlardı.

Geçen yılki ekonomik rapor ve basın bültenlerimizde karşılaşılabilecek problemleri çok açık bir biçimde dile getirmemize rağmen, bu programdan siyasal yahut ekonomik beklentisi olanların kuru sıkı destekleriyle Türkiye 2001 yılına girmiş, ve bugün yaşadığımız derin sıkıntılarla karşılaşmıştır. Tabi ki bugünkü sıkıntıların tamamını söz konusu programa yüklemek yanlış olur, ancak, halk diliyle bu program bardağı taşıran son damla olmuştur.

Bütün bunların yanında ülkemiz, sadece ekonomik bir kriz yaşamamakta, bunu tetikleyen siyasi istikrarsızlık ve güven bunalımıyla; reel piyasalar kilitlenmiş, mali piyasalar belirsizliğe, uluslararası kurumlar ve bankalar beklemeye geçmiş, sosyal problemlerle ahlaki çöküş de bu dertlerin üstüne tuz-biber ekmiştir. Şu an ülkemizde her alanda bir güvensizlik ve belirsizlik hakimdir. Bu da çözümleri güçleştirmektedir.

Diğer taraftan, bankalara olan güvensizlik, mali piyasaların belirsizliği ve bankaların akıbetinin ne olacağının net bir şekilde bilinmemesi sistemin mali boyutunun netliğe kavuşturulmasında bir engel oluşturmaktadır. Aslında rant ekonomisini destekleyen hükümet ve kurulan suni ittifaklarla işler hale getirilen iç borç döngüsü ve bu döngüde, geleneksel rollerini yürüt-

mek yerine, yolsuzlukların ve hortumlamaların oluşmasına kaynaklık teşkil eden bankalar ve bu sistemden menfaat elde edenler bu güvensizliğin müsebbibleridir.

Dolayısıyla, sayın Derviş'in ortaya koyduğu program da statüko haricindeki kesimleri rahatlatamamış ve geçici bir süre için toplumsal hareketleri engellemiştir. Temeli, reel ekonomiye, üretim, istihdam ve ağırlıklı ihracata dayanmayan hiçbir program başarılı olamayacaktır. Yine kısır döngüyle borçlanma mekanizmasına devam edilmesi, ülke kaynaklarının hemen hemen tamamının faizlere yetiştirilmeye çalışılması izah edilebilir bir anlayış değildir ve olmamalıdır.

Türkiye'nin ve Türk milletinin oyalanmaya vakti yoktur. Sade vatandaş tarafından dahi bilinir hale gelen ekonominin yapısal sorunlarının çözülmemesi sürdürülebilir bir durum olmayıp, ülkeyi kötü yönetenlerin ve hortumlayanların dahi zarar göreceği bir akıbetin önlenmesi için acil tedbirlerin güçlü bir siyasal iradeyle hayatiyete geçirilmesi gerekmektedir.

Bir sivil toplum kuruluşu olduğu bilinciyle hareket eden MÜSİAD, 2001 yılı için ekonomide öngördüğü gelişme ve tahminlerini çok net bir biçimde bu raporda belirtmiştir. MÜSİAD'ın en son veriler ve gelişmeler ışığında hazırladığı bu raporda, Türkiye ekonomisinin son durumuna ilişkin değerlendirme, tespit, tahmin ve çözüm önerilerini bulacaksınız.

Önceki yıllarda yaptığımız tespit ve uyarılara gerekli hassasiyetin gösterilmemesinin ülkemizi getirdiği nokta dikkate alındığında, bu raporun ne kadar önem taşıdığı daha iyi anlaşılacaktır. Kanaatiyle, bu raporu kamuoyu ve ilgililere sunuyor ve içerisinde bulunduğumuz ekonomik sıkıntılardan kurtulmanın tüm toplumun dayanışması ve bütünleşmesiyle olacağını belirterek esenlikler dilerim.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	III
ÖZET - DEĞERLENDİRMELER	VI
BÖLÜM I	
MİLLİ GELİR, YATIRIMLAR VE İSTİHDAM	1
1. MİLLİ GELİR HESAPLARI	1
2. ÜRETİM	3
3. YATIRIM EĞİLİMİ	6
4. İSTİHDAM	8
BÖLÜM II	
KAMU MALİYESİ	9
1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ	9
A- HEDEFLER	9
B- GERÇEKLEŞMELER	9
C- KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ	10
D- KONSOLİDE BÜTÇE GİDERLERİ	12
2. 2001 YILI BÜTÇE HEDEFLERİ	14
BÖLÜM III	
PARASAL GELİŞMELER	16
1. PARA POLİTİKASI	16
2. PARASAL BÜYÜKLÜKLER	17
3. MEVDUAT GELİŞMELERİ	19
4. KREDİ GELİŞMELERİ	21
5. DÜNYA BORSALARINDAKİ GELİŞMELER	22
6. İMKB'DEDURUM	23
BÖLÜM IV	
FİYAT HAREKETLERİ	24
1. GENEL FİYAT DÜZEYİ	24
2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI	25
2000 YILI ENFLASYONLA MÜCADELE PROGRAMI	28
KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI	30
BÖLÜM V	
DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	31
1. ULUSLARARASI PARA VE EMTİA PİYASALARI	31
A- Para Piyasaları	31
B- Emtia Piyasaları	31
2. ÖDEMELER DENGESİ	33
(A) DIŞ TİCARET DENGESİ	33
(B) GÖRÜNMEYEN KALEMLER DENGESİ	35
(C) CARİ İŞLEMLER DENGESİ	35
(D) SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	35
(E) REZERV HAREKETLERİ	36
3. DIŞ BORÇ STOKU	36
4. DÖVİZ KURU	37
5. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	38
6. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE	38
BÖLÜM VI	
DEĞERLENDİRME VE MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ	40
I- DEĞERLENDİRME	40
EKONOMİDE ACİL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	42
II- MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ	45
1. İÇ PİYASANIN CANLANDIRILMASI TEDBİRLERİ	45
2. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ	46
3. AKTİF DÖVİZ GİRDİSİ SAĞLAYAN SEKTÖRLERE YÖNELİK PLANLAMALAR ACİLEN YAPILMALIDIR	47
4. İSTİKRAR İÇİN YAPISAL TEDBİRLER	48

TABLOLAR

BÖLÜM I

MİLLİ GELİR, YATIRIMLAR VE İSTİHDAM

TABLO 1 : HARCAMALAR YOLUYLA GSYİH	1
TABLO 2 : GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA	2
TABLO 3 : AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	5
TABLO 4 : İMALAT SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	5
TABLO 5 : AYLIK İMALAT SANAYİİ KAPASİTE KULLANIM ORANI	6
TABLO 6 : SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	7
TABLO 7 : YURTİÇİ İŞGÜCÜ PİYASASI	8

BÖLÜM II

KAMU MALİYESİ

TABLO 8 : KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ	9
TABLO 9 : KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ	10
TABLO 10 : KONSOLİDE BÜTÇE GİDERLERİ	11
TABLO 11 : KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAZI TEMEL EĞİLİMLER	13
TABLO 12 : İÇ BORÇLANMA İHALELERİNDE ORTALAMA FAİZ VE VADE	13

BÖLÜM III

PARASAL GELİŞMELER

TABLO 13 : ÇEŞİTLİ PARASAL BÜYÜKLÜKLER	18
TABLO 14 : MERKEZ BANKASI PARASI, REZERV PARA	18
TABLO 15 : PARA ARZI	19
TABLO 16 : ÇEŞİTLİ FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARININ MUKAYESELİ GETİRİSİ	19
TABLO 17 : TİCARİ BANKA TÜRK LİRASİ MEVDUATLARI	20
TABLO 18 : DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI	20
TABLO 19 : KREDİ STOKU	21
TABLO 20 : MEVDUAT BANKALARI TÜKETİCİ KREDİLERİ VE KREDİ KARTLARI	22

BÖLÜM IV

FİYAT HAREKETLERİ

TABLO 21 : TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ (TEFE)	24
TABLO 22 : TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ (TÜFE)	25
TABLO 23 : TÜFE AYLIK YÜZDE DEĞİŞİM	26
TABLO 24 : TÜFE YILLIK YÜZDE DEĞİŞİM	26
TABLO 25 : TEFE AYLIK YÜZDE ARTIŞ	27
TABLO 26 : TEFE YILLIK YÜZDE ARTIŞ	27
TABLO 27 : YILLIK ENFLASYON HIZI	29
TABLO 28 : AYLIK FİYAT ARTIŞLARI	29
TABLO 29 : KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI	30

BÖLÜM V

DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

TABLO 30 : DÜNYA BORSALARINDAKİ GELİŞMELER	32
TABLO 31 : BAŞLICA PARA BİRİMLERİ	32
TABLO 32 : EMTİA PIYASALARINDAKİ FİYAT HAREKETLERİ	32
TABLO 33 : ÖDEMELER DENGESİ	33
TABLO 34 : DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER	33
TABLO 35 : CARİ İŞLEMLER DENGESİ	35
TABLO 36 : DIŞ BORÇ STOKU	36
TABLO 37 : DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ	36
TABLO 38 : DIŞ BORÇ GERİ ÖDEME PROJESİYONU	37

BÖLÜM VI

DEĞERLENDİRME VE MÜŞAD'IN ÖNERİLERİ

TABLO 39 : SON 10 YILDA DEVLETİN İÇ BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ	48
---	----

GRAFİKLER

GRAFİK 1 : GENEL GİDİŞAT EĞRİSİ	4
GRAFİK 2 : SATIŞ HASILATI	4
GRAFİK 3 : AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ	5
GRAFİK 4 : İMALAT SANAYİ AYLIK KAPASİTE KULLANIM ORANLARI	6
GRAFİK 5 : YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGELERE DAĞILIMI	7
GRAFİK 6 : FAİZ GİDERLERİNİN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI - GSMH İÇİNDEKİ PAYI	12
GRAFİK 7 : TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ'NDE ONİKİ AYLIK ORTALAMALARA GÖRE DEĞİŞİM ORANLARI	28
GRAFİK 8 : TÜKETİCİ FİYATLARI ENDEKSİ'NDE ONİKİ AYLIK ORTALAMALARA GÖRE DEĞİŞİM ORANLARI	28

ÖZET - DEĞERLENDİRMELER

Türk hükümeti 2000 yılı başında uygulamaya koyduğu üç yıl süreli enflasyonla mücadele programı ile, yüksek enflasyonla mücadele konusunda en riskli ve bilinmezleri en fazla ekonomi politikası tercihlerinden birini yapmıştır. “Döviz kuru merkezli” bu program, enflasyonla mücadeleyi esas itibarıyla tek bir politika değişkenine (döviz kurlarının kontrolüne) indirgemisti. Bu programda döviz kuru “nominal çapa” (nominal anchor) olarak kullanılarak, 12 aylık dönemler itibarıyla önceden ilan edilen döviz kurunun öngörülen enflasyon oranı kadar artması taahhüt edilmişti. Diğer yanda; Merkez Bankası’nın net iç varlıkları kontrol etmesi, sadece döviz rezervleri karşılığı Türk Lirası Likidite sağlaması ve döviz rezervlerindeki değişimin parasal taban üzerindeki daraltıcı / genişletici etkilerini “sterilize etmemesi” (kısırlaştırmaması) öngörülmüştü. Gerek döviz kurlarının kontrolü (crawling peg) ve gerekse Merkez Bankası’nın TL Likidite politikası, enflasyonla mücadele konusunda aktif bir para politikası izleme şansını tümüyle ortadan kaldırmış, dolayısıyla da para politikası pasifize edilmişti.

Bu programın ihtiva ettiği riskler 2000 yılı içinde tedricen gerçekleşmeye başlamış ve Kasım ayında ortaya çıkan finansal krizle zirve noktasına ulaşmıştır. IMF’in mali desteğine rağmen kriz şartları tümüyle ortadan kalkmamış ve nihayet Şubat ayı sonlarına doğru yeni bir kriz yaşanmıştır. Son krizle birlikte programın temel taşı olan kur politikasından vazgeçilmiştir.

1-) LİKİDİTE KRİZİ

Öngörülen enflasyon hızının toptan eşya fiyatlarına göre yaklaşık % 50 oranında aşılması ve gerçekleşen döviz girişlerinin programın öngörülen düzeylerin altında gerçekleşmesi, yılın ikinci yarısından itibaren likidite sıkıntıları yaratmaya başlamış, nominal ve reel faiz oranları yeniden yükselişe geçmiştir. Programın ilk aylarında “aşırı iyimser beklentiler”in de etkisi ile enflasyon hızındaki gelişmelere göre beklenenden daha sert düşüşler gösteren nominal ve reel faiz oranları, piyasalara yanlış sinyaller göndermiş, özellikle tüketim kredilerini ve tüketici talebini körüklemiştir. Yılın ilk yarısında faiz oranla-

rında gözlenen sert ve büyük düşüş esas itibarıyla programdan ciddi bir sapma olmasına rağmen, hükümet tarafından programın erken gelen bir başarısı olarak yorumlanmıştır.

2000 Kasım-Aralık aylarında yaşanan likidite krizi, gerçekte aktif bir para politikası ile önceden tedbirleri alınıp önlenebilecek bir kriz idi. Ancak; yukarıda da belirttiğimiz gibi para politikasının tamamen pasif hale getirilmesi ve para arzının baskı altında tutulması ekonomideki parasal çerçeveye zamanında ve gerektiği ölçüde müdahale şansını ortadan kaldırmıştır. Nitekim; Kasım ayında yaşanan finansal kriz yine aktif bir para politikası ile (Net İç Varlıklar hedefinden belli bir süre vazgeçilip hedefin % 60 oranında aşılması ekonomiyeye-program çerçevesi dışında- ilave likidite sağlanması ile) geçici bir süre için aşılabildiyse de, Şubat 2001’de bu defa programın terkedilmesi ile neticelenen yeni bir krizle karşı karşıya kalınmıştır.

2-) DÖVİZ DENGESİNDE BOZULMA

Türkiye, programı uygulamaya geçtiğinde döviz dengesi açısından sorunları olmayan bir ülke görünümünde iken, Kasım-Aralık aylarında ciddi bir döviz krizi potansiyeli ile karşı karşıya kalmıştır. Diğer bir ifade ile; Türkiye döviz sorunu olmadığı halde programın uygulanması sonucu döviz krizi ile karşı karşıya kalan nadir ülkelerden (Arjantin, Meksika gibi) birisi olmuştur.

Türk lirası, enflasyon hedefinin oldukça üzerine çıkılması sebebiyle “aşırı değerli” hale gelmiş, bu durum ithalatı körükleyip ihracatı caydırıcı bir etki yapmıştır. Sonuçta, rekor düzeyde cari işlemler açığının ortaya çıkması döviz kuru politikasının sürdürülebilirliği konusunda kuşku artırmış ve bu konudaki olumsuz beklentileri hızlandırmıştır. Kur politikasının kredibilitesi konusundaki en büyük güvence olan Merkez Bankası döviz rezervlerinin Kasım-Aralık krizinde kısa sürede 6 milyar dolardan daha fazla azalmasıyla birlikte yurtdışına sermaye çıkışı, döviz kuru ile ilgili olumsuz beklentileri daha da hızlandırmıştır. Kur politikası ile ilgili olumsuz beklentiler, ancak IMF ve ek finansal

destek sağlanması ile geçici olarak azaltılabildi ise de, 2001 Şubat krizinin önüne geçilememiştir. Kısacası; programın en büyük handikaplarından birisi de, uygulanan kur politikası ile dış dengenin sağlanmasında serbest piyasa mekanizmasını devre dışı bırakması ve döviz kurunun dış dengeyi sağlamaya yönelik esnek ve etkin gücünü dışlamış olmasıdır. İç-dış enflasyon farklarına göre hareket edebilen bir döviz kuru, bu boyutta cari işlemler açığının oluşmasına yol açmayacak, programın kredibilitesine mevcut durumdan daha fazla katkı sağlayabilecekti.

2000 yılı başından itibaren uygulanan döviz kuru merkezli parasal çerçeveden, MÜSİAD olarak başlangıçtan beri savunduğumuz ve para politikasının etkin kullanımına ağırlık veren "Enflasyon hedefleme merkezli" bir parasal çerçeveye bir an önce geçilmeliydi. Nitekim, son krizle birlikte "nominal çıpa"dan "dalgalı kur" politikasına geçiş bunun ilk adımını oluşturmuştur.

3-) MİLLİ GELİR, YATIRIMLAR VE İSTİHDAM

2000 yılına ait verilere göre 2000 yılı büyüme hedefinin tutturulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bu yıl içindeki büyüme, özellikle tüketim ve makine teçhizatı yatırımlarındaki artış sayesinde gelişmiş ve yükselen talep kısmen iç piyasadan, ancak büyük ölçüde artan ithalatla karşılanmıştır. Tüketim ve yatırımın detaylarından söz konusu büyümenin ağırlıklı olarak dayanıklı tüketim mallarına yönelik bir talep patlamasından olduğu anlaşılmaktadır. Bu talebi, tüketici kredilerindeki artış ve diğer yatırım araçlarının enflasyonun altında bir kazanç bırakması sonucunda bireylerin yatırım-tüketim tercihlerindeki değişim körüklemiştir.

Öte yandan, yılın son çeyreğinden ve özellikle de Kasım krizinden itibaren girilen yavaşlama süreci, iktisadi bireylerin beklentilerini menfi yönde etkilemiş, ihracat ve iç piyasa imkanları düşmüş, alacak tahsilatlarındaki gecikmeler artmış, finansman ihtiyacı ciddi boyutlara varmıştır. Azalan yurtiçi ve yurtdışı siparişler ve iş hacimleri, şirketlerin üretim ve istihdam yapılarını ve geleceğe yönelik beklentilerini olumsuz yönde et-

kilemeye başlamıştır. Bu sürecin en azından 2002 yılının ilk yarısına kadar etkisini hissettireceği aşıkardır.

4-) BÜTÇE GELİŞMELERİ

Konsolide bütçe harcamaları 2000 yılında % 66, bütçe gelirleri de % 78 düzeyinde artış göstermiştir. Faiz-dışı bütçe fazlası bir önceki yıla göre % 380 civarında artışla 7,6 katrilyon TL'ye ulaşırken, faiz harcamaları dahil konsolide bütçe açığı bir önceki yıla göre % 40 civarında artışla 12,8 katrilyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Vergi gelirlerinde hedeflenenin üzerinde bir artış (% 79) kaydedilmiştir. Vergilerdeki artışın arkasındaki temel etken, yurtiçi toplam talepteki artış ve ithalattaki patlama olmuştur. Tüketim vergileri tahsilatındaki yüksek oranlı artışa karşın, gelir üzerinden alınan vergi tahsilatındaki reel azalma, harcama vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payını yükseltmiştir. Tüketim üzerinden alınan vergilerin bütçe içindeki payının artması, buna mukabil gelir üzerinden alınan vergilerin ağırlığının azalması, vergi uygulamasındaki artan adaletsizliğe işaret etmektedir. 2000 yılında mükellefler reel rakamlarla Cumhuriyet tarihinin en yüksek vergi miktarlarını ödemişlerdir; toplanan vergilerin GSMH içindeki payı % 20'ye ulaşmıştır. Diğer yandan; Cumhuriyet tarihinin bütçeden en büyük faiz ödemesi de 2000 yılında yapılmıştır.

5-) PARASAL GELİŞMELER

2000 yılında "döviz kuru merkezli" bir parasal yaklaşım benimseyen Merkez Bankası, kur hedefini tutturmuş, net iç varlıklar tavanını yılın son ayına kadar muhafaza edebilmiştir; ancak Kasım ayında yaşanan likidite krizi ile net iç varlıkların tavanı krizi aşma amacına yönelik olarak % 60 oranında aşılmıştır. Öngörülen % 20'lik enflasyon hedefinin yaklaşık % 60 oranında aşılması, yılın ilk on bir aylık döneminde belli başlı bazı parasal büyüklüklerdeki nominal artışın gerisinde kalması ile sonuçlanmıştır.

Ticari bankalarca toplanan TL mevduatı 2000 yılında bir önceki yıla göre kayda değer bir yavaşlama eğilimine girmiş, hızlanan para ikamesi sonucu mevduatlar dövizle yönelmiştir

Ekonomideki toplam kredi hacmi, 2000 yılında nominal ve reel olarak artış göstermiş, Hazine'nin fon piyasaları üzerindeki talep baskısının nispeten azalması ile birlikte, kredi faiz oranlarında da önceki yıllara göre ciddi bir gerileme gözlenmiştir. 2000 yılında bankaların kredi faaliyetlerinde dikkat çekici iki boyut, tüketici kredilerindeki olağanüstü artış ve bankaların yıllar sonra yeniden şirketler kesiminin (özellikle grup şirketleri!) kredilendirilmesine ağırlık vermeleridir.

6-) BANKACILIK SİSTEMİ

Türkiye'deki krizin ana amili, siyasi kriz olmakla birlikte, mali sektörün uzun yıllardan bu yana biriken sorunlarıdır. Bankacılık Sektörü Kasım ayında, taşıdığı büyük çaplı "faiz riski"nin gerçekleşmesi sonucu büyük bir darbe almış, bankaların mali yapısı çok ciddi biçimde zayıflamıştır. Bunun yanında yine sektörün döviz açık pozisyonu dolayısıyla (15 milyar dolar) taşıdığı "kur riski" Şubat kriziyle birlikte büyük zarara düşmüş, banka bilançoları daha da zayıflamıştır. Geçmişte olduğu gibi bugün de mali sektördeki bünne zayıflığı en büyük ekonomik handikaplardan birisi olup, ekonomik krizin sona erdirilmesi için ön şartlardan birisi olma özelliğini de taşımaktadır.

7-) ENFLASYON

2000 yılında enflasyonla mücadele programının uygulanmasıyla birlikte yıllık enflasyon oranlarında önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Bununla birlikte öngörülen enflasyon hedefleri önemli ölçüde aşılmış, 2001 yılına kayda değer bir "enflasyon stoku" devredilmiştir. 2000 yılı, bir önceki yılın aksine kamu kesimi fiyatlarının özel kesim fiyatlarından daha az arttığı bir yıl olmuştur. Program yıllık enflasyon hızını 2001 yılı sonunda, toptan eşya fiyatlarına göre % 10, tüketici fiyatlarına göre de % 12'ye çekmeyi hedeflemekteydi. Ancak Şubat ayında ortaya çıkan ve TL'nin yabancı paralar karşısında % 80'e yakın değer kaybı ve faiz oranlarında olağanüstü artış ile sonuçlanan kriz ile birlikte 2001 yıl sonu enflasyon oranının % 70'ler seviyesinde olacağı tahmin edilebilir.

Düşük enflasyon ve istikrarlı döviz kuru vasıtasıyla sağlanacak makro-ekonomik istikrar ortamı, istikrarlı ve yüksek büyüme hızı açısından

gerekli ama yeterli olmayan bir durumdur. En önemli sorunlarından birisi olmasına karşın, enflasyon Türkiye'nin tek sorunu değildir. Enflasyonun frenlenmesi politikası yanında, Türkiye'de kronik hale gelmiş diğer yapısal sorunlara da acilen el atılmalı, gerekli önlemler alınmalıdır.

8-) ÖDEMELER DENGESİ

Dış ticaret (ve cari işlemler) açığında ortaya çıkan büyük artış, hem 2000 yılının en belirgin ekonomik dengesizliği, hem de yıl sonuna doğru yaşanan finansal krizin alt yapısını oluşturan bir gelişme olmuştur. "Aşırı değerlenmiş" Türk lirası hem ithalatı patlatmış, hem de ihracatı yavaşlatmıştır. Cari işlemler açığı, turizm gelirlerindeki önemli artışa rağmen rekor düzeylere (9.7 milyar dolar açık) ulaşmıştır. Dış borç göstergeleri; uluslararası genel kabul görmüş kriterlere göre "çok borçlu ülkeler" kategorisinde yer alan Türkiye'nin dış borçluluk konusunda 2000 yılı içinde herhangi bir iyileşme sağlayamadığına, aksine dış borç göstergelerinin genelde daha da kötüleştiğine işaret etmektedir.

Özetle; Türkiye enflasyonla mücadele programı'nın ikinci yılı olan 2001 yılına; 2000 yılı Kasım sonunda ve 2001 Şubat ayında yaşanan krizlerin olumsuz etkileri, reel sektörde giderek kötüleşen piyasa ve talep şartları (siyasi kaos ve ekonomik yolsuzluklar nedeniyle), aşırı değerlenmiş TL sonucu dış piyasalarda azalan rekabet gücü ve dünya ekonomisinde yavaşlama beklentileri altında girmiştir.

Hükümet, 2000 yılı başından bu yana sürdürdüğü döviz kuru politikasını devam ettirme maliyetinin çok yükseldiği gerekçesi ile 2001 Şubat ayı sonlarına doğru "nominal çıpa" politikasından vazgeçerek "dalgalı kur" sistemine geçmiş, TL'nin dış değerini dalgalanmaya bırakmıştır. Bu durum reel bir devalüasyon olmaksızın çıkmış, piyasalarda büyük bir belirsizlik ortamı yaratarak mali sektör ve reel ekonomideki krizi derinleştirmiştir. Aynı zamanda bu dönemde hükümet yetkililerinin söylemlerine dikkat etmemeleri de ekonomiyi ve piyasa şartlarını olumsuz yönde etkileyen önemli amillerden birisi olmuştur.

Yeni program ile birlikte, Merkez Banka-

si'nin enflasyonla mücadelede, "çıpa olarak döviz kurunu değil "enflasyon oranı"nı hedeflemesi öngörülmektedir. Bu çerçevede döviz kuru dalgalanmaya bırakılırken, 2000 yılı başından bu yana uygulanan programın en büyük aksaklıklardan birisi olan pasif para politikasından vazgeçilmesi ve daha aktif bir para politikasının benimsenmesi beklenebilir. Bu meyanda "enflasyon hedeflenmesi" yaklaşımı açısından son derece önemli olan yeni Merkez Bankası Kanununun hızla Meclis'ten geçmiştir. Gelişmeler doğrultusunda, "enflasyon hedeflemesi"nin enflasyonla mücadelede prensip olarak çok daha etkili, risk ve bilinmezleri daha az bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz.

9-) YENİ EKONOMİK PROGRAMIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öncelikle ayrıntılı herhangi bir program açıklanmadan hükümetin 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur sistemine geçmiş olması büyük bir ekonomi politikası hatasıdır. Çünkü ne döviz kurları, ne de para piyasaları somut bir parasal program görmeden istikrarlı hale gelmeyecektir.

- * Açıklanan 'program' Türk ekonomisinin son 10 yılıyla ilgili zaten bilinen ve bizim MÜSİAD olarak dile getirmekte olduğumuz iç borçlanmanın boyutu ve aşırı faiz yükünün ne kadar önemli bir sorun olduğunu dile getiren açıklamalardan farklı değildir.
- * Programda bazı makro ekonomik büyüklüklere ilişkin 2001 ve 2002 yıllarına ait resmi tahminlerin ötesinde, konan bu hedeflere ulaşmak için hangi mali ve para politikasının uygulanacağına dair somut bir bilgi ve detay yoktur.
- * Kredibilitesi olan bir para politikası ortaya konmadan döviz kurunun istikrarlı bir seyir içerisine girmesi beklenemez.
- * Programda, piyasaların acilen beklediği kısa vadeli çözümler belirlenmediği gibi, kısa vadeli ekonomik dengelerin nasıl sağlanacağına ilişkin hiçbir öneri de yer almamaktadır.

Şöyleki; piyasaların kısa vadede dengeye ulaşabilmesi için, öncelikle döviz kurunun dengeye oturması, bankaların ekonomiyi

yeniden fonlamaya başlaması, bankaların uluslararası bankacılık çevreleri nezdinde itibarının yeniden tesis edilmesi, piyasaları süratle ayağa kaldıracak parasal teşviklerin ve vergi teşviklerinin sağlanması (vergi oranlarında, KDV'de indirim, fonların kaldırılması gibi) ile mümkün olabilir.

- * Mali piyasaları çok olumsuz etkileyen bankaların açık pozisyonlarının ne şekilde ortadan kaldırılarak düzene kavuşturulacağı, enflasyonla mücadeleye rağmen, bu mücadelede hangi enstrümanların kullanılacağına açık bir şekilde belirtilmemesi, özellikle de küçük ölçekli işletmeler ve esnaf kesimine yönelik piyasa hareketliliğinin sağlanabilmesi için uygulanacak hiçbir tedbirin programda yer almadığı görülmektedir.
- * Bu programda, sosyal denge unsuru nazarı itibara alınarak oluşan büyük çaplı işsizliğin telafisine yönelik tedbirler gündeme getirilmemiştir.
- * En büyük problem olan üretim ve istihdama yönelik hiçbir program ve hedef gündeme getirilmeden belirlenen TÜFE ve TEFE hedeflerine ne şekilde ulaşılabileceği da programda belirtilmemiştir.
- * Özellikle 2001 yılı içerisindeki zorunlu iç borç itfalarıyla, dış borç ödemelerinin hangi kaynaklardan ve hangi maliyetlerle karşılanacağı konusunda programda bir ibare yer almamış, sadece kamuoyunu geçici olarak rahatlatmaya yönelik açıklamalar dile getirilmiştir.
- * Bu programda gelirlerin artırılmasına yönelik tedbirler, verginin gerçekte ekonomik bir olgu olduğu gerçeğini göz ardı etmekte, vergi idari tedbirlerle artırılmaya çalışılmaktadır.

10-) DÜNYA EKONOMİSİNE BİR BAKIŞ

Özellikle ABD ve Avrupa Birliği (AB) ekonomilerinde 1999 yılında kaydedilen yüksek oranlı ekonomik büyüme ve ithalat artışı, 2000 yılında da devam ederek, dünya ekonomisindeki hızlı büyümenin motoru olmuştur. Dünya ekonomisi 2000 yılında ortalama % 4,8 oranında büyümüştür.

Bununla beraber, ABD'de başta yüksek teknolojiye dayalı şirketlerin performansının düşmesi, böylece üretim azalması ve işten çıkarmaların artmasıyla, ABD 2000 yılının ikinci yarısından itibaren büyük bir durgunluk tehlikesine girmiştir. Bu durumun, ABD'nin yoğun ithalat yaptığı Avrupa Birliği ve Güney doğu Asya Bölge ülkelerinin ekonomik büyüme oranlarını da olumsuz etkileyerek, global ekonominin 2001'de yavaşlayacağı tahmin edilmektedir. IMF, Dünya Ekonomisi yıllık raporunda, dünya ortalaması ekonomik büyüme tahminini % 3'e, ABD'nin ekonomik büyüme tahminini % 1,5'e, AB içinde Euro Bölgesi üye ülkelerin ortalama büyüme oranı tahminini de % 2,5'a düşürmüştür.

ABD'deki ekonomik durgunluk tehlikesi karşısında Bush yönetimi 1 trilyon 350 milyar dolarlık vergi indirimi paketini Kongre'den geçirmiş olup, aynı zamanda Federal Merkez Bankası (FED) 2001 yılının ilk 4 ayı içinde 4 defa faiz indirimine giderek temel faiz oranında 1,5 puanlık indirim (% 4,5 e indirdi) yapmıştır. ABD yetkilileri ile IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ısrarla AB ekonomisinin de ABD'deki durgunluk ihtimalinden olumsuz etkileneceğinden bahisle Avrupa Merkez Bankasının da faiz oranlarını indirmesi için çağrıda bulunmakla beraber, Avrupa Merkez Bankası Yönetimi bu çağrıları şimdilik cevapsız bırakmakta ve faiz indirimine gitmeyerek oranı % 4,75 seviyesinde tutmaktadır. Avrupa Merkez Bankası Yönetimi kendileri için enflasyonu kontrol altında tutmanın ekonomik büyümeden daha öncelikli ve önemli olduğunu ve halen yıllık ortalama enflasyon oranının (Mart 2001 itibarıyla) % 2,6 seviyesinde olarak, % 2'lik hedef oranının oldukça üzerinde olduğunu belirtmektedir.

Son 10 yılda büyük bir ekonomik durgunluk ve aşırı düzeyde problemler bankacılık sorunu yaşayan Japonya'da ise, faizler sıfır düzeyine çekilmiş olsa da 2000 yılında durgunluk devam etmiş olup, Yen'in Dolara karşı zayıflamasının (1\$ = 122 Yen'e geriledi) olumlu etkisi ile Japon ekonomisinin 2001 yılında % 1 oranında büyümesi tahmin edilmektedir.

Asya Kalkınma Bankası'na göre, 1997 ve 1998 yıllarındaki büyük ekonomik krizden sonra 1999'da toparlanıp 2000 yılında ortalama % 7'ler seviyesinde (Çin % 8 oranında) büyüme oranı yakalayan Güneydoğu Asya ekonomileri-

nin 2001 yılında % 5,3 (Çin'in % 7) ve 2002 yılında % 6,1 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir.

Avrupa Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) yıllık raporuna göre, 27 Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri 2000 yılında ortalama % 5,4 oranında büyüme kaydederken, büyümenin global ekonomideki yavaşlamadan kısmen de olsa olumsuz etkilenecek 2001 yılında % 3,7 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. Rusya'da ise 2000 yılında % 7,7 oranında yüksek oranlı bir büyüme kaydedilmiş iken, 2001 yılında büyüme oranının % 3,4'e gerilemesi beklenmektedir.

1999 yılı başından itibaren (1 Euro=1,16 Dolar olarak belirlenmişti) hızla değer kazanan ABD dolarının güçlü konumu 2000 yılında da devam etmiş, 1 Euro = 0,83 Dolar paritesine kadar değerlenen Dolar yılın son aylarında % 10'luk bir değer kaybı ile karşılaşmış ve 2000 yılı sonunda 1 Euro = 0,90 Dolar paritesine yükselmiştir. 2001 yılında da paritenin bu düzeyde kalacağı tahmin edilmektedir. Japon Yen'i ise 2001 yılının ilk aylarında ABD doları karşısında değer kaybederek 1 Dolar =112 Yen değerinden 1 Dolar =122 Yen seviyesine gerilemiştir. Japon hükümetinin zayıf Yen politikası yoluyla ülke ekonomisini durgunluktan çıkarmağa çalıştığı anlaşılmaktadır.

Global ekonomideki ve ABD ekonomisindeki yavaşlamaya paralel olarak petrol talebinin gerilemesi ve petrol fiyatlarının ortalama olarak 2000 yılının altında olması beklenmektedir.

Dünya ekonomisinde enflasyon kontrol altına alınmaya devam edilmektedir. İşsizlik oranındaki azalma da devam edecektir. OECD üyesi ülkelerde ortalama işsizlik oranının 2000 yılındaki % 6,2'den 2001 yılında % 6'ya (ABD'de % 3,9'luk tarihi düşük düzeyden ekonomik durgunluk sonunda halen % 4,2 ye yükselmiştir), enflasyon oranının da (OECD ortalaması) 2000 yılındaki % 2,6'dan, 2001 yılında % 2,4'e gerilemesi beklenmektedir.

Dünya Ticareti 1999 yılında % 5 oranında büyüme kaydetmişken, 2000 yılında iki katı bir artışla % 10 oranında büyümüştür. Ancak global ekonomideki yavaşlamadan dolayı dünya ticaretindeki büyümenin 2001 yılında % 7-8 civarında olması beklenmektedir.

BÖLÜM I

Milli gelir, yatırımlar ve istihdam

1. MİLLİ GELİR HESAPLARI

Türkiye 2000'e, en kötümser tahminleri bile aşarak 1980'den bu yana ülke ekonomisinin en yüksek ölçekli küçülmesinin yaşandığı ve iki büyük depremle sarılmış olunan 1999 yılına rağmen, büyük umutlarla girmişti. Gerek deprem sonrası yaşanan "eskinin üzerine bir çizgi çekme" çabası, gerekse terör ve yolsuzluklara karşı takınılan sert tavır, hükümetin uyguladığı ekonomi politikalarına karşı gelişebilecek olan kamuoyu baskısını yumuşatmış, ekonominin düzeltilmesine yönelik talepler, 2000'e ertelenmişti. Öte yandan yeni yüzyılın ilk yarısında faizlerde yaşanan düşüşün ve deprem sonrası yeniden inşa sürecinin desteklediği bir canlılık yaşanmıştır. Bu canlılık, 1997'deki Asya ve Rusya krizle-

rinden bu yana dış pazar payını giderek kaybeden yerli üreticiyi bir nebze olsun umutlandırmış, gerek ekonominin düzeleceği, gerekse hükümetin ekonomi programının hedeflerinin tutturulacağı yönündeki beklentileri yükselmişti. Ancak programda ön görülen ve başta finans, sosyal güvenlik gibi sahalarda yapılması gereken yapısal reformların ve özelleştirme takviminin sürekli olarak ertelenmesi, yılın ortalarına doğru iş dünyası ve bankacılık sektöründe ortaya çıkan iflas ve yolsuzluk olaylarıyla birleşince, o güne kadar kötü ekonomik gidişata rağmen ciddi bir yükseliş seyreden beklentiler bir anda tersyüz olmuştur. Nihayet 2000 yılının Kasım ayında patlak veren finans kriziyle birlikte reel piyasalar da iyice durulmuş, büyüme özellikle yılın son çeyreğinde iyice yavaşlamış, 2001 yılına oldukça kötümser beklentilerle girilmiştir.

TABLO 1 : HARCAMALAR YOLUYLA GSYİH (1987 FİYATLARIYLA BÜYÜME ORANLARI)

	1999					2000				
	I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	IV	Toplam
Özel Nihai Tüketim Harc.	-5,2	-0,9	-2,9	-1,3	-2,6	4,3	4,7	9,9	5,8	6,4
Devlet. Nihai Tüketim Harc.	10,4	2,1	9,1	5,7	6,5	-0,7	12,6	9,7	5,7	7,1
Gayri Safi Sabit Sermaye Oluş.	-19,2	-15,9	-13,9	-14,4	-15,7	9,2	17,4	20,2	17,3	16,5
Kamu Sektörü	3,0	20,9	-10,8	-23,4	-8,7	10,8	21,8	21,6	19,9	19,7
-Makine Teçhizat	22,5	105,1	-5,5	-41,4	-4,3	54,7	37,2	-17,1	18,5	20,5
-Bina İnşaatı	-6,5	3,4	-9,1	2,7	-1,6	7,9	7,7	23,0	55,4	31,6
-Bina Dışı İnşaat	-3,3	-7,5	-15,1	-22,1	-15,0	-18,9	14,3	46,7	-2,0	12,2
Özel Sektör	-22,2	-23,7	-14,8	-8,5	-17,8	8,9	15,9	19,7	15,9	15,4
-Makine Teçhizat	-30,1	-33,2	-20,0	-7,7	-24,1	23,6	38,8	52,5	33,2	37,3
-Toplam Bina İnşaatı	-8,5	-7,9	-9,2	-9,5	-8,8	-10,7	-11,8	-11,2	-9,9	-11,0
Mal ve Hizmet İhracatı	-8,1	-10,2	-10,6	1,2	-7,0	12,1	25,9	24,8	13,8	19,3
Mal ve Hizmet İthalatı	-16,6	-0,9	-2,1	5,2	-3,7	34,8	25,2	23,4	19,5	25,4
GSYİH	-8,2	-2,2	-6,3	-2,1	-4,7	5,6	6,4	7,8	8,3	7,2

Kaynak : DİE

Eldeki rakamlara göre Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, yılın ilk çeyreğinde % 5,6,, ikinci çeyrekte % 6,4, üçüncü çeyrekte % 7,8, son çeyrekteyse % 8,3'lük bir artışla, yılı % 7,2'lik bir büyümeyle kapatmıştır. 2000 yılı GSMH artışı ise % 6,1 olmuştur. GSYİH'nin harcamalara açısından tasnifine göre, 1999 yılında % 3,1 oranında düşüş seyreten özel nihai tüketim harcamaları, 2000'de toplam % 6,4'lük bir büyüme göstermiştir. Bu patlama özel tüketimin GSYİH içindeki payını cari fiyatlarla, 1999'da % 67,4'ten 2000'de % 69,8'e çıkarmıştır. Özel nihai tüketimin alt başlıklarına göre tasnifinden anlaşılacağı gibi, bu talep patlaması özellikle dayanıklı tüketim mallarında yoğunlaşmıştır. Bu kalemtedeki artış oranı % 27,5'tur. Dayanıklı tüketim malları harcamalarını % 7,2'lik bir sıçrayışla hizmetler ve % 3,2'lik bir büyümeyle gıda ve içki tüketimi takip etmektedir. Diğer tüketim kalemlerinde, ki buna konut sahipliği de dahildir, ise bir büyüme söz konusu değildir. 2000 yılı içinde hemen tüm menkul ve gayrimenkullerin enflasyonun altında bir kazanç bırakması ve yılın ilk yarısında faizlerin düşüşüyle birlikte tüketici kredilerinde yaşanan patlama, bireylerin yatırım - tüketim tercihlerini tüketim lehine etkilemiş, yatırım güdüsü

de dayanıklı tüketim mallarına yönelmiştir. Keza kamu nihai tüketimi % 7,1 oranında artmıştır. Bu oran 1999'da % 6,5'tur. (Tablo 1)

1999 yılında % 15,7'lik bir gerileme kaydeden gayri safi sabit sermaye yatırımları, 2000'de % 16,5'lük bir büyüme göstermiştir. Kamu sektörü sabit sermaye yatırımları aynı dönemde % 19,7'lik bir artış kaydederken (1999 yılında % 8,7'lik bir daralma yaşanmıştı), 1999'da % 17,8 oranında daralan özel sektörün sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme % 15,4 olarak belirmiştir. Sabit sermaye yatırımlarının alt kalemlerine bakılacak olursa, nihai tüketim harcamalarında ortaya çıkan yoruma benzer bir manzarayla karşılaşılacaktır. Buna göre, gerek kamu gerekse özel sektör ağırlıklı olarak makine teçhizat yatırımlarında bulunmuştur. Kamu sektörü 1999'da bu kalem yatırımlarında % 4,3'lük bir kısıtlama yaparken 2000 yılını % 20,5'e varan bir artışla kapatmıştır. 1999'da % 24,1'lik daralma kaydeden özel sektör makine teçhizat yatırımları da, benzer şekilde 2000'de % 37,3'lük bir büyüme kaydetmiştir. Diğer bir patlama da kamu sektörü inşaat yatırımlarında gözlenmektedir. 1999'da % 1,6 oranında daralan kamu bina inşaatı, 2000'de % 31,6 oranında

TABLO 2 : GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA (1987 FİYATLARIYLA BÜYÜME)

	1999					2000				
	I	II	III	IV	Toplam	I	II	III	IV	Toplam
Tarım	5,5	-8,3	-5,8	-3,5	-5	1,8	2,3	1,9	12,2	4,1
Sanayi	-9,8	0,8	-8,3	-2,6	-5	2,8	4,0	9,8	5,5	5,6
Maden	-20,5	5,3	-7,4	-6,3	-7,3	0,3	-1,1	-4,0	1,2	-1,1
İmalat	-10,8	0,3	-9,1	-3	-5,7	2,5	3,8	10,9	6,1	5,9
Enerji	2,4	2,9	-1,8	2	1,3	6,0	8,0	9,2	3,3	6,5
İnşaat	-9,8	-11,5	-12,9	-15,2	-12,5	-1,3	4,3	11,1	6,7	5,8
Ticaret	-12,6	-4,4	-8,6	0,2	-6,3	10,1	11,0	13,0	11,6	11,6
Ulaştırma	-6,2	0,7	-0,2	-4,2	-2,4	5,1	5,1	4,2	6,1	5,1
Mali Müesseseler	8,3	8	5,6	4,5	6,5	2,1	1,4	0,7	-0,5	0,9
Konut	2	2,1	1	-0,8	1,1	-1,1	-1,1	0,1	1,9	0,0
Serbest Meslek ve Hizm.	-7,6	-1,3	-6	-2,9	-4,5	4,1	4,3	6,6	7,4	5,9
(-) İzafi Banka Hizmetleri	7,6	7,3	5,2	4,5	6,1	2,9	0,8	0,2	-0,9	0,7
Sektörler Toplamı	-8,2	-2,2	-6,5	-3	-5	4,3	5,5	7,2	7,9	6,4
Devlet Hizmetleri	7,8	0,7	0,8	2	2,7	0,8	2,3	2,2	2,2	1,9
Kar Amacı Olm. Özel Hiz.	1,9	0,8	2,3	5	2,5	0,7	-0,4	0,7	3,2	1,1
İthalat Vergisi	-21,6	-4,7	-6	12,8	-5,7	32,9	28,3	26,4	22,5	27,3
GSYİH (Alıcı Fiyatlarıyla)	-8,2	-2,2	-6,3	-2,1	-4,7	5,6	6,4	7,8	8,3	7,2
GSMH (Alıcı Fiyatlarıyla)	-7,9	-3,7	-7,6	-4,9	-6,1	4,2	4,9	7,2	7,6	6,1

Kaynak : DIE

büyümüştür. Buna mukabil özel sektör inşaat yatırımları 1999'da yaşanan % 8,8'lik daralmanın ardından 2000'de % 11 oranında bir daralma daha yaşanmıştır.

2000'de gayri safi yurtiçi hasılanın yurtdışı kalemlerinde de ciddi büyümeler gözlenmiştir. 1999'da % 7'lik bir daralma gösteren ihracat kalemi, bu dönemde % 19,3 oranında büyümüştür. Buna mukabil mal ve hizmet ithalatı kalemi 1999'da ortalamanın altında kalan % 3,7'lik daralmaya nispetle 2000'de önemli ölçülerde (% 25,4) artmıştır. Bu artış, ithalat kaleminin GSYİH içindeki payını büyük ölçülerde arttırmış (cari fiyatlarla % 25,1'den % 30,6'ya) ve yurtiçinde yapılan tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışın temel kaynağını oluşturmuştur.

Sektörel bazda incelendiğinde (Tablo 2), talep patlamasının üçüncü çeyrekte de ivmelenerek devam ettiği ve özellikle sanayi ve ticaret kalemlerinde önemli artışların gözleendiği fark edilecektir. Nitekim 1999'da % -5,7 daralan imalat sanayi, yılın ilk iki çeyreğindeki yavaş büyümenin ardından üçüncü çeyrekte % 10,9'luk, son çeyrekte de % 6,1'lik bir büyüme göstererek bir patlama yapmıştır. Keza ticaret sektörü de % 10,1, % 11,0, % 13,0 ve % 11,6'lık büyüme oranlarıyla yılı % 11,6'lık toplam büyümeyle kapatmıştır. Böylece, söz konusu sektörler 1999'daki daralma öncesi konumlarına büyük ölçüde dönmüş olacaktır. Öte yandan tarım sektörü, 1999'da yaşadığı % 5'lik daralmanın üstesinden henüz gelebilmiş değildir. 2000'de tarımdaki büyüme % 4,1'le sınırlı kalmıştır. Bunda istikrar programı tarımsal ürünlere yapılan sübvansiyon ve destekleme fiyatı uygulamalarında yapılan kısıtlamaların da etkisi olduğu düşünülebilir. Zira bugüne kadar tarımda şirketleşmeyi ve sermaye birikimini özendirici yeni yapılanmalar yerine söz konusu popülist uygulamaların tercih edilmiş olması sonucu, ziraat tamamen devlet desteğine muhtaç bir hale getirilmiştir. Nitekim ilk dokuz ayda oldukça yavaş büyüyen tarım sektörü, patlamayı ancak son çeyrekte gösterebilmiştir.

Keza inşaat sektörü üçüncü çeyrekte yaşanan % 11,1'lik sıçramaya rağmen, henüz 1999'daki % 12,5'luk daralmayı aşamamış, ancak % 5,8 oranında büyüebilmiştir. Bunda deprem sonrası sigorta ve imar mevzu-

atındaki belirsizliklerin sürmesi önemli bir etken olsa gerekir. Nitekim belediyelerce dağıtılan inşaat ruhsatlarına göre 2000'de başlanan ev ve apartman inşaatlarında 1999'a nispetle sırasıyla % 22 ve % 19'luk bir azalma söz konusudur. Sadece inşaat ruhsatlarında iki dönem arasında % 35'lik bir artış kaydedilmiştir. Ticari inşaat ruhsatlarında ise yıllık artış % 14'te gerçekleşmiştir.

Yurtiçindeki talep patlamasının önemli bir kısmının ithalatla karşılandığı, bu gelişmenin mevcut döviz kuru politikası ile uyumlu olduğu, milli gelir rakamlarına da yansımaktadır. GSMH verileri ithalat vergisinin her ne kadar yılın sonuna doğru kısmen yavaşlamış da olsa, önemli ölçüde arttığını (% 27,3) göstermektedir. İhracat – ithalat büyüme oranlarının arasındaki farkın ödemeler dengesine yansması, ilerideki bölümlerde daha teferruatlı bir şekilde incelenecektir.

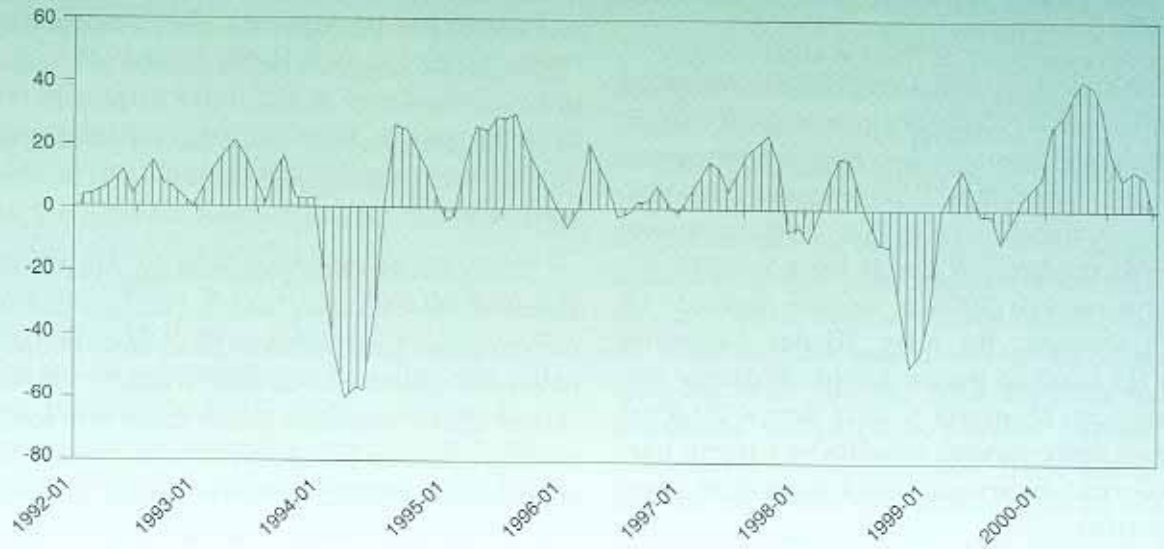
Bu bölümün girişinde de belirtildiği gibi 2001, 2000'e nispetle ciddi bir durgunluğun sinyallerini taşımaktadır. Bu meyanda aşağıda bahsi geçen yönelim anketi önemli ipuçları vermektedir. Keza DİE'nün açıkladığı rakamlara göre Kasım krizini müteakip iflas eden şirketlerin sayısında ciddi bir artış olmuştur. Aynı krizi müteakip yükselen faiz hadleri de, gerek tüketimi gerekse sabit sermaye yatırımlarını daraltacak ölçüdedir. Bu noktadan hareketle 2000 yılında yaşanan talep patlamasının 2001'de dizginleneceği ve özellikle 2001'in ilk yarısında ciddi bir daralmanın yaşanacağı öngörülebilir. Yine de hükümetin hedef büyüme oranının 2000 yıl sonu itibarıyla büyük ölçüde tuttuğu, ancak 2001 hedeflerinin, son revizyona rağmen, oldukça iyimser olduğu belirtilmelidir.

2. ÜRETİM

DİE'nün hazırladığı iktisadi yönelim anketine göre 1999 bir gerileme yılı olmasına rağmen beklentilerin devamlı olarak iyimser bir trend izlediği, buna karşın 2000'in özellikle ikinci yarısından itibaren bu beklentilerin kötümser bir seyir takip ettiği ve nihayet Kasım'da yaşanan krizle birlikte kötümser beklentilerin iş dünyasına hakim olduğu görülmektedir. Aynı ankete göre, ihracat imkanları beklentileri giderek düşmüş, alacak tahsilatla-

GRAFİK : 1 GENEL GİDİŞAT EĞRİSİ (% İyimser - % Kötümser)

Kaynak DİE

GRAFİK : 2 SATIŞ HASILATI (Son ay hasılatının önceki aya göre seyri)

Kaynak DİE

rındaki gecikmeler artmış, finansman ihtiyacı giderek akut bir hal almıştır. Ciddi bir durgunluğun yaşandığı 1999'dan sonra, şirketlerin 2000'in ilk yarısında belli bir artış kaydeden yurtiçi ve yurtdışı mal siparişleri ve mevcut iş hacimleri düşüşe geçmiş ve bu seyir kendisini, daralan üretim ve istihdam yapılarında da göstermiştir. Yine bu ankete göre, şirketlerin üretim ve yatırım faaliyetlerini daraltan en önemli faktör, iç piyasada talep daralması, dış piyasalarda ise fiyat rekabetidir. (Grafik 1 ve 2)

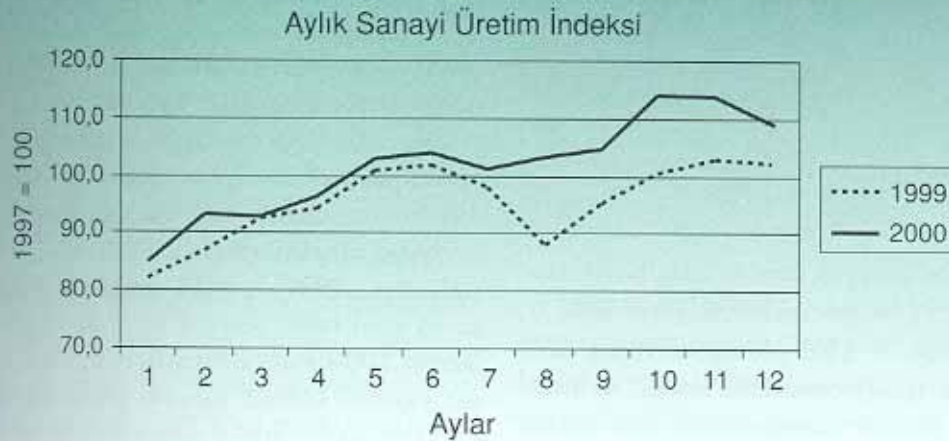
2000'nin ilk on ayına yansıyan talep patlamasıyla birlikte sanayi üretimi de, 1999'daki daralmayı müteakip özellikle yılın ikinci yarısından itibaren üretim artışlarına şahit olmuştur (Tablo 3 – Grafik 3). 1999'da % 5 civarında üretim daralması yaşayan sanayi, Ağustos ayından itibaren bir önceki yılın aynı aylarına nispetle üretimdeki daralmayı telafi edecek ölçüde üretim artışları yaşamıştır. DİE sanayi üretimi verilerine göre, Ağustos'a kadar, bir önceki yılın aynı ayına göre sanayi üretimindeki yüzde değişimler, 1999'daki daralmayı geçmemesine rağmen,

TABLO 3 : AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (1997=100)
(BİR ÖNCEKİ YILIN AYNI DÖNEMİNE GÖRE YÜZDE DEĞİŞME)

	Yıl	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Ortalama
Toplam	1999	-9,5	-7,1	-12	5,1	-3,8	1,1	-3,5	-12,1	-11,8	-8,9	-2	3,3	-5,2
Sanayi	2000	3,7	7,2	0,5	2,3	2,1	2,1	3,2	17,3	6,5	13,5	11,3	-4,1	5,5
İmalat	1999	-11,1	-8,1	-13,2	5,2	-4,8	1,1	-4	-13,4	-10,3	-9,9	-2,9	3,6	-5,7
Sanayi	2000	4	6,3	-0,6	2,0	2,2	2,5	3,7	19,9	7,2	14,5	12,7	-4,3	5,7

Kaynak : DİE

GRAFİK 3 : AYLIK SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ

men, bu ayda bir önceki yılın Ağustos'una nispetle üretimdeki artış % 17,3 olmuştur. Ekim ve Kasım aylarında da benzer ölçekli (sırasıyla % 13,5 ve % 11,3) büyümeler yaşanmıştır. Bu artışlarda imalat sanayi öncülük etmiştir. Nitekim, imalat sanayiindeki üretim artışları Ağustos - Kasım ayları için sırasıyla % 19,9, % 7,2, % 14,5 ve % 12,7'dir. Buna mukabil, sanayi üretim endeksine göre üretim endeksi Kasım'dan sonra belli bir yavaşlamanın etkisi altındadır. Mevsimsel etkiler, bu yavaşlamada belli bir paya sahipse de, Aralık'ta yukarıda bahsi geçen daralmanın ilk işaretleri alınmıştır. Aralık ayında toplam sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı ayına göre % 4,1'lik daralma yaşamıştır. Bu daralma Ocak 2001'de toparlandıysa da, Şubat'ta yine düşüşe geçmiştir (Şubat ayında en-

deks değişimi -5,3'tür). Üç aylık imalat sanayi üretim endeksine göre sektördeki üretim artışlarına özel sektörün öncülük ettiği, kamu sektöründeysen 1999'a nispetle belli bir daralmanın yaşandığı gözlemlenmektedir. (Tablo 4)

2000'nin Ocak - Kasım ayları arasında spesifik sanayi mallarına bakılacak olursa, en büyük üretim artışının başta ticari araçlar olmak üzere otomotiv sanayiinde yaşandığı görülmektedir. On bir aylık üretim artışı kamyonlar için % 129,3, otobüs ve minibüsler için % 57,2, otomobiller için % 46,3, traktörler için % 46'dır. Söz konusu mamullerin üretimleri 1999'da ciddi boyutlarda daralmıştı. 2000 yılında benzer bir üretim patlaması beyaz eşyada da

TABLO 4 : İMALAT SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (KATMA DEĞER AĞIRLIKLİ 1997=100)

	I			II			III			IV		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1999	94,7	84,6	86,7	103	100	100,6	91,2	97,9	96,5	94,0	101,2	99,7
2000	80,6	91,1	88,9	84	111,2	105,5	89,7	112,1	107,4	104,5	106,9	106,4

Kaynak : DİE

TABLO 5 : AYLİK İMALAT SANAYİ KAPASİTE KULLANIM ORANI (ÜRETİM DEĞERİ İLE AĞIRLIKLANDIRILMIŞ)

	1999	2000
Ocak	71,5	73
Şubat	71,2	74
Mart	74,1	74
Nisan	77,9	76,9
Mayıs	78,1	77,1
Haziran	76,4	76,7
Temmuz	73,9	76,2
Ağustos	69,9	75,6
Eylül	68,8	73,3
Ekim	71,3	81,9
Kasım	71	79,8
Aralık	75,5	74,5

Kaynak : DİE

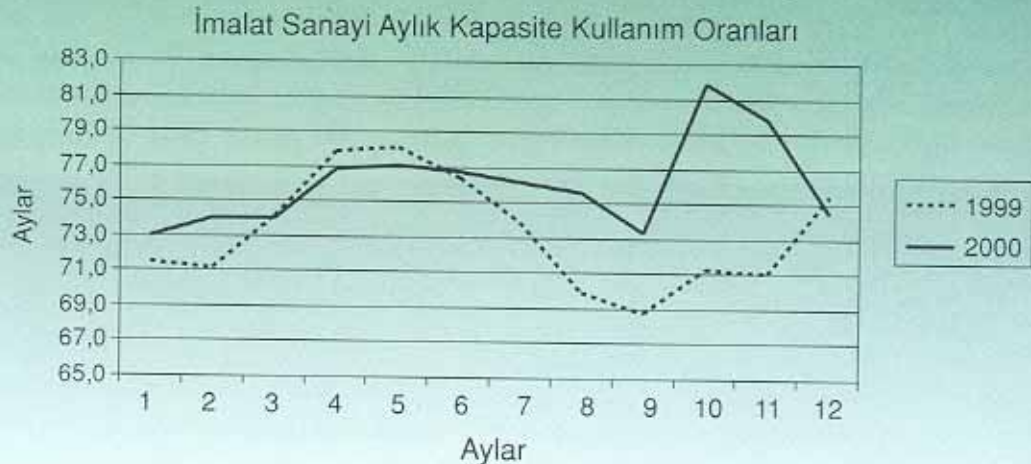
yaşanmıştır. On bir aylık üretim artışı buzdolapları için % 24,9, bulaşık makineleri için % 20,6, televizyonlar için % 41,4 olmuştur. Buna mukabil, pamuk ipliği dışındaki tekstil ürünleri, çimento, plastik hammaddesi gibi ürünlerde artışlar oldukça mütevazı, hatta petrol ürünleri için negatif olmuştur. Bu durum, 2000'de yaşanan talep patlamasının mahiyetini ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir.

Yıl içindeki gelişmeler, imalat sanayi aylık kapasite kullanımlarına da yansımıştır. DİE verileri, mevsimsel etkilerden arındırıldıktan sonra 2000 yılında imalat sanayiinin kapasite kullanımında yılın ilk altı ayında ciddi bir

artırıma gitmediğini, ancak büyümenin devamlı olacağı beklentisiyle yaz sonunda belli bir artışın olduğu, bunun da Kasım krizinden sonra bir anda düşürüldüğünü göstermektedir. Yine de yıllık ortalama olarak 1999'daki kapasite kullanım oranı % 73,3'e düşmüşken, 2000 yılında bu oran % 76,1'e çıkmıştır. Buna mukabil, Aralık ayı kapasite kullanım oranı 1999'da % 75,5 iken, 2000'in aynı ayında % 74,5'a düşmüştür. (Tablo 5 - Grafik 4)

3. YATIRIM EĞİLİMİ

Milli gelir istatistiklerinin de desteklediği gibi, 2000 yılı içinde gerek kamu, gerekse özel sektör özellikle makine teçhizatı yatırımlarında ciddi artırımlara gitmişlerdir. Ancak özel sektör sabit sermaye yatırımları, 1999'daki daralmayı aşacak ölçüde yüksek seviyeye ulaşamamıştır (Tablo 6). DPT verilerine göre, 1999'da % 51 oranında küçülme yaşayan özel tarım sektörü sabit sermaye yatırımlarının 2000 sonu itibarıyla % 1,5'luk bir büyüme yaşamış olduğu tahmin edilmektedir. Buna mukabil, kamu imalat sektöründeki sabit sermaye yatırımlarının 1999'daki % 4,1'lik küçülmenin ardından 2000 sonu itibarıyla % 61,2 büyümüş olduğu öngörülmektedir. Özel imalat sektöründe ise bu oran, 1999'daki % 17,5'luk daralmanın ardından % 15 gibi bir seviyede kalacağı tahmin edilmektedir. Madencilik sektörü 1999 krizinden sonra toparlanamamış, bu sektördeki kamu ve özel sektör yatırımlarının sırasıyla % 0,4 ve % 20,6 oranında düştüğü görülmektedir. Sabit sermaye yatırımlarında 1999

GRAFİK 4 : İMALAT SANAYİ AYLİK KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

**TABLO 6 : SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(1998 FİYATLARIYLA YÜZDE DEĞİŞİM)**

	Kamu Sektörü			Özel Sektör		
	1999	2000(1)	2001(2)	1999	2000(1)	2001(2)
Tarım	1,4	5,9	2,3	-51	1,5	3,2
Madencilik	-0,2	-0,4	26,5	-4,5	-20,6	-21,6
İmalat	-4,1	61,2	31,9	-17,5	15	6
Enerji	-15,4	26,2	6,2	-31,7	15,6	73,6
Ulaştırma	1	11,6	-30,3	-21,4	45	14
Turizm	-5,6	9,6	22,6	18,6	14	2,3
Konut	21,7	-37,3	5,9	-16,8	-5	2,5
Eğitim	8,2	14,7	16	62,4	47,1	6,8
Sağlık	-23,8	25,1	22,8	-27,4	44,5	6
Diğer Hizmetler	-8,2	17,1	9,3	-5,6	8,8	4,5
Toplam	-3,9	15,7	-3,1	-17,8	14	8,2

(1) Gerçekleşme Tahmini

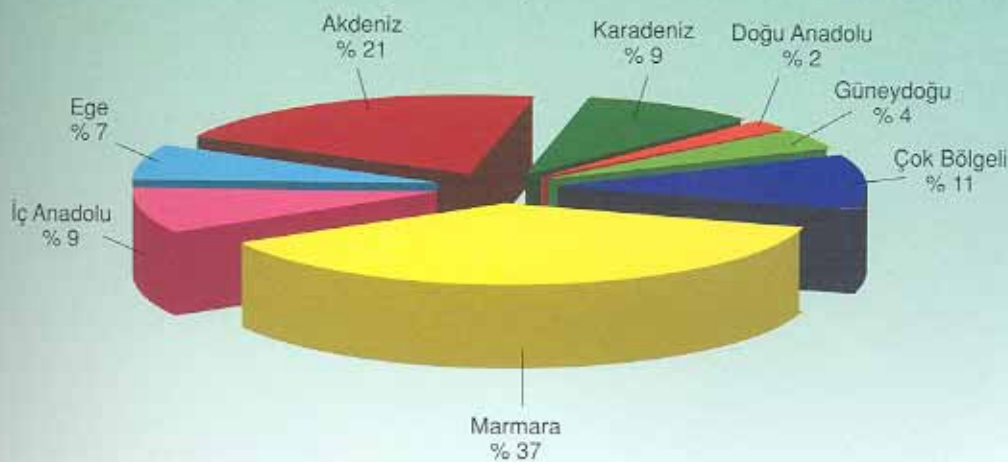
(2) Program

Kaynak : DPT

krizini aşamamış bir diğer sektör de konut sektörüdür. Bu sektörde yatırımların kamuda % 37,3, özel sektörde % 5 oranında azalmış olduğu öngörülmektedir. 1999'da yaşanan deprem sonrası başlatılan kalıcı konut harcamalarının kamu sabit sermaye yatırımlarını 1999'da harici bir etken olarak artırdığı düşünülebilir. Öte yandan özellikle özel sektör turizm yatırımlarının da, 1999'daki artışın altında kaldığı anlaşılmaktadır. 2000 yılı içinde en çok artış gösteren özel sektör kolları, % 47,5 ile eğitim, % 45 ile ulaştırma ve haberleşme, % 44,5 ile sağlık sektöründe gerçekleşmiş olduğu tahmin edilmektedir.

Kamu sektöründe halen en yüksek sabit sermaye yatırım payına sahip olan ulaştırma ve haberleşme sektörünün bu payının 2001 içinde giderek düşürüleceği, buna mukabil özellikle eğitim, enerji, imalat ve kısmen de sağlık sektörlerine yatırımların artacağı planlanmıştır. Öte yandan özel sektörde halen en büyük paya sahip olan konut sektörünün payının giderek düşeceği, ulaştırma ve haberleşme, eğitim ve sağlık sektörlerinin paylarının büyüyeceği tahmin edilmektedir.

2000 yılının ilk on bir ayında toplam 7,97 katrilyon TL.'lık yatırım teşviklerin dağılımı sektörel bazda incelendiğinde, en yük-

GRAFİK: 5 YATIRIM TEŞVİKLERİNİN BÖLGELERE DAĞILIMI (Ocak-Kasım) Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

sek artışın enerji yatırımları için sağlanan teşviklerde yaşandığı gözlemlenmektedir. Enerji yatırımlarına verilen teşviklerin toplam teşvikler içindeki payı, 1999'un ilk on bir ayında % 4,5 iken, 2000'in aynı döneminde % 25'e çıkmıştır. Buna mukabil imalat sektörü yatırımlarına verilen teşviklerin toplam teşvikler içindeki payı, 1999 Ocak - Kasım dönemindeki % 43,6'dan % 38,8'e düşmüştür. Benzer şekilde, hizmet sektörü yatırımlarına verilen teşviklerin toplam teşvikler içindeki payı, 1999'da % 49,2 iken, 2000'de bu pay % 33,8'e gerilemiştir.

Yatırım teşviklerinin bölgesel dağılımına göre, en büyük pay % 36,5 ile Marmara ve % 21 ile Akdeniz bölgelerine aittir. (Grafik 5). Akdeniz bölgesi, 1999'un aynı döneminde toplam teşviklerin sadece % 6,3'üne sahipti. Aradaki fark, büyük ölçüde Orta Anadolu'ya yönlendirilen teşviklerdeki azalmadan kaynaklanmaktadır (1999 payı % 16 iken 2000'de bu oran % 9,3'te kalmıştır). 2000'in Ocak - Kasım döneminde dağıtılan yatırım teşviklerinin % 70,7'si komple yeni, % 14,8'si tevsi, % 5,6 yenileme yatırımlarından oluşmaktadır.

4. İSTİHDAM

2000 yılının ilk yarısına ait rakamlara göre yaşanan talep patlamasını takip eden üretim artışı, yeni istihdam yaratmada yetersiz kalmıştır (Tablo 7). DİE Hane halkı anke-

tine göre ilk çeyrekte % 8,3'le zirveye çıkan işsizlik oranı, yıl sonunda ancak % 6,3'e çekilebilmiştir. İşsizlik oranını belirleyen açık işsizliğin özellikle kentsel kesimde yoğunlukta olduğu, 1999 kriziyle birlikte % 10,4'e varan kentsel işsizliğin ancak ikinci çeyrekte kısmen aşağıya çekildiği görülmektedir. Öte yandan, halen istihdam edildikleri işte haftada 40 saatten az çalışan, ancak mevcut veya farklı bir işte bundan fazla çalışabilecek iktisaden faal nüfusu ifade eden "eksik istihdam" oranı, büyük ölçüde ciddiyetini korumaktadır. 1999 öncesinde % 6 seviyelerinde gezinen eksik istihdam oranı, Ekim 1999'daki % 10,2'lik seviyesinden ancak % 6,0'ya çekilebilmiştir. Buna göre atıl durumda bulunan işgücü oranı, son verilere göre hala % 13,2 seviyelerindedir. İşsizlik oranlarının 2001'de yaşanacağı öngörülen daralmayla artacağı tahmin edilmektedir.

Öte yandan, 2000 yılının ilk dokuz aylık döneminde özel imalat sanayiinde artan üretime nispetle aynı hızda büyümeyen istihdam kapasiteleri, imalat sanayiinin üretkenlik oranlarını artırmıştır. DİT verilerine göre ilk dokuz aylık dönemde özel imalat sanayiindeki üretkenlik oranı % 8 civarında artmıştır. Buna karşın dolar bazında birim ücret endeksi düşmüş, artan üretkenliğe rağmen dolar üzerinden birim ücret, aynı dönemde % 8 oranında azalmıştır.

TABLO 7: YURTİÇİ İŞGÜCÜ PİYASASI

	1999		2000			
	Nisan	Ekim	I. Dönem	II. Dönem	III. Dönem	IV. Dönem
Sivil İstihdam	21.590	21.236	19.006	21.312	21.727	20.182
İşsizlik Oranı (%)	7,9	7,4	8,3	6,2	5,6	6,3
Kent	12,2	10,4	10,4	8,9	8,0	8,2
Kır	3,5	4,1	5,5	3,0	2,8	4,0
Eksik İstihdam Oranı (%)	7,5	10,2	9,1	7,4	5,6	6,0
İşsiz+Eksik İstihdam Nedeniyle Atıl Durumda Bulunan İşgücü Oranı (%)	15,4	17,5	19,0	14,5	11,9	13,2

Kaynak : DİE

BÖLÜM II

Kamu maliyesi

1. KONSOLİDE BÜTÇE GELİŞMELERİ

A- HEDEFLER

2000 yılı için konsolide bütçe büyüklüğü 46,7 katrilyon lira olarak hedeflenmişti. Bu tutar 1999 yılına göre % 66'lık artışa tekabül etmektedir. Faiz dışı harcamanın 25,6 katrilyon lira olması öngörülmüş olup bir önceki yıla göre artış oranı % 47'dir. Toplam faiz ödemesi olarak programlanan tutarın bir önceki yıla göre değişim oranı ise % 97'dir. Faiz dışı harcamadaki artış oranına göre faizler için iki kat artış oranı hedeflenmiş olması 2000 yılı bütçesinin çarpıcı özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

2000 yılında konsolide bütçe gelirlerinde % 72,1, vergi gelirlerinde ise % 62 oranında artış olacağı varsayılmıştı. Bütçe açığının 14,1 katrilyon lira ve faiz dışı bütçe fazlasının ise 7 katrilyon lira olması hedeflenmişti.

2000 yılı konsolide bütçe harcamalarında % 66 oranında artış hedeflenmesi, GSMH'nin içindeki kamu payının artmasına yol açmıştı. Konsolide bütçe büyüklüğünün 1999 yılı GSMH içindeki payı % 35,89 iken, bu oranın 2000 yılı için % 37,38 olması öngörülmüştü.

B- GERÇEKLEŞMELER

2000 yılı konsolide bütçe gerçekleşmesinde, vergi gelirlerinde ve faiz ödemelerinde hedefin üzerinde bir artış dikkat çekmektedir.

TABLO 8 : KONSOLİDE BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ (YILLIK; Milyar TL)

	2000	1999	YÜZDE DEĞİŞİM
HARCAMALAR	46.602,627	28.084,685	65,9
Faiz Dışı Harcama	26.162,765	17.363,845	50,7
1. Personel	9.982,149	6.911,927	44,4
2. Diğer Cari	3.611,314	2.260,863	59,7
3. Yatırım	2.472,317	1.544,427	60,1
4. Transfer	30.536,847	17.367,468	75,8
a) Toplam Borç Faizi	20.439,862	10.720,840	90,7
aa) İç Borç Faizi	18.791,862	9.824,622	91,3
b) Sosyal Güvenlik	3.225,685	2.750,000	17,3
GELİRLER	33.756,437	18.933,065	78,3
1. Vergi Gelirleri	26.514,127	14.802,280	79,1
2. Vergi Dışı Nor.Gel.	3.486,275	1.883,461	85,1
3. Özel Gel. + Fonlar	3.290,044	1.971,936	66,8
4. Katma Bütçe Gel.	465,991	275,388	69,2
BÜTÇE DENGESİ	-12.846,190	-9.151,620	40,4
Faiz Dışı Denge	7.593,672	1.569,220	383,9

Kaynak : T.C. Maliye Bakanlığı

TABLO 9 : KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (YILLIK ; Trilyon TL.)

	2000	1999	YÜZDE DEĞİŞİM
1. GENEL BÜTÇE GELİRLERİ	33.756	18.933	% 78,3
A. VERGİ GELİRLERİ	26.514	14.802	% 79,1
A.1. Gelirden Alınan Vergiler	10.503	6.537	% 60,7
a) Gelir Vergisi	6.212	4.937	% 25,8
b) Kurumlar Vergisi	2.357	1.550	% 52,1
c) Ek Gelir Vergisi	96	21	% 357,1
d) Faiz Vergisi	1.641	-	% 1.641
e) Ek Kurumlar Vergisi	197	30	% 557
A.2. Servetten Alınan Vergiler	347	178	% 94,5
A.3. Mal ve Hizmetlerden Alınan Verg.	11.374	6.109	% 86,2
A.4. Dış Ticaretten Alınan Vergiler	4.289	1.976	% 117,0
A.5. Kaldırılan Vergi artıkları	1	0	% 258,1
B. VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	3.486	1.883	% 85,1
C. ÖZEL GELİRLER VE FONLAR	3.290	1.972	% 66,8
2. KATMA BÜTÇE GELİRLERİ	466	275	% 69,2

Kaynak : T.C. Maliye Bakanlığı

2000 yılının bütçe harcamaları hedeflere uygun olarak 1999 yılına göre % 65,9 oranında artış göstermiştir. 2000 yılındaki toplam harcamalardaki artış oranı 1999 yılı tüketici fiyat endeksi artış oranına yakın bir rakamdır. Bunun anlamı 2000 yılında harcamalarda reel artış oluşmadığıdır.

Buna mukabil 2000 yılının gelir performansı son derece olumludur. Özellikle vergi gelirlerinde 20 puanın üzerinde (% 79,1) reel bir artış meydana gelmiş, ayrıca hedeflerin çok üzerine çıkmıştır. Vergi gelirlerindeki yüksek oranlı artış 2000 yılı bütçesinin gelir-harcama dengesini de düzeltmiş ve bütçe açığının küçülmesini (12,85 katrilyon TL.) sağlamıştır. Genel bütçe açığındaki artış oranının % 40,4 gibi mütevazî bir oranda kalması, genel bütçe dengesini olumlu yönde etkilemiştir.

Harcama-Gelir dengesindeki iyileşme faiz dışı dengeye de yansımış ve faiz dışı fazla % 383,9 oranında artmıştır. 1999 yılında 1,57 katrilyon lira fazla veren temel denge, 2000 yılında 7,6 katrilyon lira fazlaya ulaşmıştır. Bütçe dengesi ile faiz dışı denge arasındaki değişim oranlarındaki büyük farklılığın nedeni ise, faiz ödemelerindeki dramatik artıştır. Bir başka ifade ile, faiz ödemelerine aktarılan miktarın yüksekliği, gelirlerdeki artışın ortaya çıkardığı imkânın bütçe açığına yansıtılamamasının nedeni olmuştur.

C- KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ

2000 yılında 33,75 katrilyon liralık gelir tahsilatı gerçekleştirilmiş olup, bu tutar % 72'lik hedefe karşın % 78,3'lük (daha yüksek) bir artışa tekabül etmektedir. Bunun anlamı, yıl sonu itibariyle gelir hedeflerinin aşılmasıdır.

Benzer bir eğilim vergi gelirleri için de geçerlidir. Vergi gelirleri 2000 yılında 1999 yılına kıyasla % 79,1 oranında artış (hedef % 62 idi) kaydetmiştir.

Vergi gelirleri içinde en yüksek oranlı artışlar % 124,8 ile ithalde alınan KDV, % 84,4'le dahilde alınan KDV, % 110,4'le taşıt alım vergisinde meydana gelmiştir.

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, vergi gelirlerinde, 1999 yılı enflasyon rakamına göre oluşan yaklaşık 12 puanlık reel artış önemlidir. 2000 yılı enflasyon oranı esas alındığında vergi gelirlerindeki reel artış puanı 40'ın üzerine çıkmaktadır. 2000 yılında Maliye Bakanlığı'nın vergi geliri performansı dikkat çekicidir. Dikkat çeken bir başka nokta da, vergi gelirlerindeki artışın büyük oranda harcama vergilerinde ortaya çıkmasıdır. Gerçekten, mal ve hizmetlerden alınan vergilerdeki artış oranı genel artış oranının bir hayli üzerindedir. Genel artış oranı % 79,1 iken, mal ve hizmetlerden alınan vergi-

lerdeki artış oranı % 86,2'dir. Keza dış ticaretten alınan vergilerdeki artış % 117'yi aşmıştır.

Harcama vergilerindeki artışın arkasındaki temel etken, talebin artması ve ithalat-taki patlamadır. Ekonominin ısınması ile birlikte talepte meydana gelen yükselme, dahilde alınan KDV tahsilatını ve ithalattaki artış da, ithalde alınan KDV hasılatını beklentilerin üzerine çıkarmıştır. Akaryakıt başta olmak üzere KİT ürünlerine 1999 yılının son aylarında yapılan yüksek oranlı zamların da harcama vergileri tahsilatı üzerinde olumlu etkisi görülmektedir.

Düşük faiz ortamının verdiği imkanı da kullanarak banka ve diğer finans kuruluşlarının bireysel kredileri cazip hale getirmeleri tüketim ve KDV hasılatını artırmıştır.

Gelir üzerinden alınan vergilere bakıldığında, ek vergiler hariç reel azalma meydana geldiği görülür. Gelir vergisi 1999 yılına göre % 25,8, kurumlar vergisi ise % 52,1 oranında artmıştır. Gelir vergisindeki reel azalma, hayat standardı esasının uygulamadan kaldırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu açığı kapatmak için Hükümet 2 yıllık bir süre için hayat standardı esasını tekrar yürürlüğe koymuştur.

Harcama vergileri tahsilatındaki yüksek oranlı artışla birlikte gelir üzerinden alınan

vergi tahsilatındaki reel azalma, harcama vergilerinin vergi gelirleri içindeki oranını yükseltmiştir. 1999 yılında gelir üzerinden alınan vergilerin, toplam vergi gelirlerine oranı % 44,2 iken, bu oran (ek vergiler dahil) 2000 yılında % 39,6'ya gerilemiştir. Ek vergiler dışında bırakılırsa oran daha da düşmektedir. Harcama üzerinden alınan vergiler müterakki olma özelliği taşımadığı ve ödeme gücü ilkesini dikkate almadığı için adil olmayan vergilerdir. Harcama üzerinden alınan vergilerin bütçe içindeki payının artması, buna mukabil gelir üzerinden alınan vergilerin ağırlığının azalması, vergi uygulamasındaki adaletsizliği artırmaktadır.

2000 yılında vergi tahsilatında ortaya çıkan olumlu gelişmenin belirleyici faktörlerinden birisi de ek vergilerdir. 2000 Kasım sonu itibariyle ek vergi tahsilatı, yaklaşık 3,5 katrilyon lira olarak gerçekleşmiştir. Ek vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı % 15 civarında olmaktadır. Ek vergiler alınmamış olsaydı vergi gelirlerindeki artış oranı % 86,6 yerine % 61,5 olacaktı.

Özetlemek gerekirse, 2000 yılında mükellefler reel rakamlarla, Cumhuriyet tarihinin en yüksek vergi miktarlarını ödemişlerdir. Toplanan vergilerin GSMH içindeki payı % 20'ye ulaşmıştır.

TABLO 10 : KONSOLİDE BÜTÇE GİDERLERİ (YILLIK ; Milyar TL)

	2000	1999	YÜZDE DEĞİŞİM
GİDERLER	46.602,627	28.084,685	% 65,9
CARI	13.593,463	9.172,790	% 48,2
Personel	9.982,149	6.911,927	% 44,4
Diğer Cari	3.611,314	2.260,863	% 59,7
YATIRIM	2.472,317	1.544,427	% 60,1
TRANSFER	30.536,847	17.367,468	% 75,8
Faiz Ödemeleri	20.439,862	10.720,840	% 90,7
İç Borç Faizi	18.791,862	9.824,622	% 91,3
Dış Borç Faizi	1.648,000	896,218	% 83,9
KİTlere Transferler	885,908	416,800	% 112,5
Devlet İştiraklerine Katkı Payı	248,200	176,442	% 40,7
Vergi İadeleri	1.632,013	1.159,991	% 40,7
Sosyal Güvenlik	3.225,685	2.750,000	% 17,3
Fon Ödemeleri	1.995,029	985,797	% 102,4
Diğer Transferler	701,708	420,870	% 66,7

Kaynak : T.C. Maliye Bakanlığı

D- KONSOLİDE BÜTÇE GİDERLERİ

Bütçe giderlerinin GSMH içindeki payının artış trendi 2000 yılında da devam etmiş ve % 37'yi aşmıştır. Buna karşılık personel harcamalarının payı, uzun yıllardan sonra azalarak GSMH'nin % 7'si seviyeye gerilemiştir. Faiz ödemelerinin GSMH içindeki payındaki artış ise rekor seviyesine ulaşmıştır. 1999 yılında % 13,7 olarak gerçekleşen bu oran 2000 yılında % 16'yı aşmıştır.

2000 yılı sonu itibariyle 46,6 katrilyon liralık harcama yapılmıştır. 1999 yılına göre harcamalarda meydana gelen artış % 65,9 oranında gerçekleşmiştir. Hükümet'in hedeflediği artış oranı olan % 66 ile kıyaslandığında hedefin tutturulduğu ortaya çıkar.

2000 yılı bütçesinde harcama kalemleri arasında, artış oranı ortalamasının altında kalan 3 ana kalem göze çarpmaktadır. Bunlar Personel harcamaları, yatırım harcamaları ve sosyal güvenlik harcamalarıdır. Konsolide bütçe giderleri % 65,9 oranında artarken personel giderlerindeki artış oranı % 44,4'de, yatırım harcamalarındaki artış oranı % 60,1'de ve sosyal güvenlik harcamalarındaki artış oranı % 17,3'de kalmıştır. Doğal sonuç olarak, söz konusu 3 harcama kaleminin, bütçe içindeki payı azalmıştır.

Devlet her yıl bütçe yoluyla milli gelirin % 40'ını yeniden dağıtır. Toplumsal kesimlerin milli gelirden alacakları payın ortaya çıkmasında bütçe harcamalarının dağılımı belirleyici özellik taşımaktadır. Orta ve alt gelir grubunda bulunanların milli gelir pastasından alacakları pay ile

doğrudan bağlantılı 3 harcama kalemi bulunmaktadır. Bunlar, personel harcamaları, yatırım harcamaları ve sosyal güvenlik kuruluşlarına aktarılan paralardır. Orta ve alt gelir grubunun payını belirlemede ağırlığı olan harcama kalemleri ile artış oranları ortalamasının altında kalan harcama kalemleri aynıdır. Bir başka anlatımla, 2000 yılında orta ve alt gelir grubunda bulunanların milli gelirden aldıkları pay, 1999 yılına göre azalmıştır. Devlet, 2000 yılında bu grubun gelirlerinin bir kısmını alarak başka gruplara aktarmıştır.

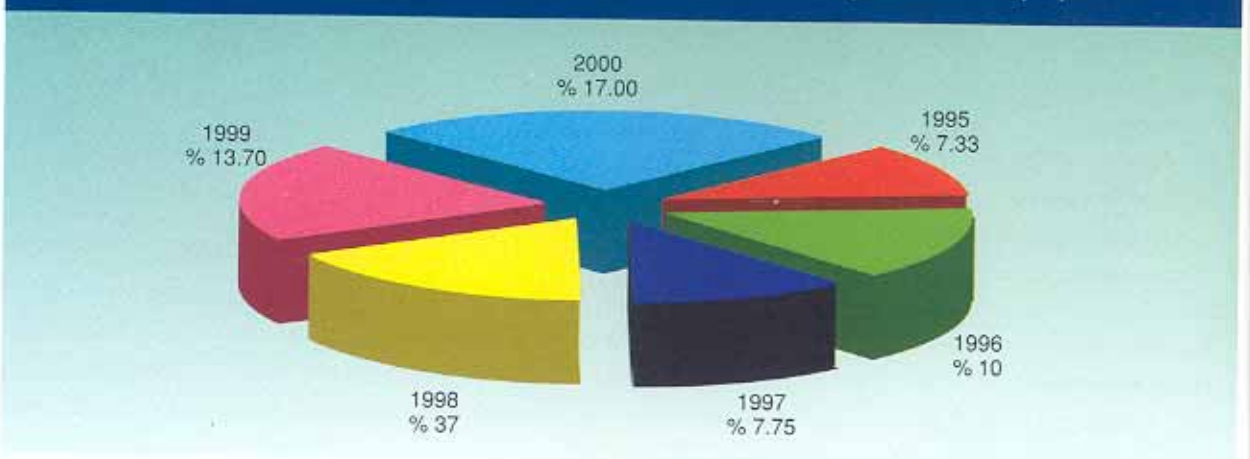
Orta ve alt gelir grubundakilerin pastadaki paylarının hangi gruplara aktarıldığını bulmak için ise artış oranı ortalamasının üzerindeki harcama kalemlerine bakılması gerekir. Bu noktada göze batan harcama kalemi iç borç faiz ödemeleridir. Bu kalem % 91,3 oranında, ortalamasının yaklaşık 25 puan üzerinde artmıştır. Devlet'e borç vererek faiz geliri elde eden grubun, gelir dağılımı açısından üst gelir grubunda olduğu bilinmektedir. 2000 yılında, orta ve alt gelir grubunda bulunanlardan alınan pasta, üst gelir grubunda bulunan ve Devlet'e borç veren kesime aktarılmıştır.

Ortaya çıkan sonuca sadece istatistiki bir veri olarak bakmamak gerekir. Bu sonuç aynı zamanda, Hükümet'in tercihini toplumun hangi kesiminden yana kullandığının açık bir göstergesidir.

FAİZ ÖDEMELERİ

2000 sonu itibariyle 20,44 katrilyon liralık faiz ödemesi yapılmıştır. 1999 yılına göre faiz harcamalarındaki artış oranı % 90,7'ye tekabül

GRAFİK 6 : FAİZ GİDERLERİNİN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI - GSMH İÇİNDEKİ PAYI (%)

TABLO 11 : KONSOLİDE BÜTÇEDEKİ BAZI TEMEL EĞİLMELER (%)

	2000	1999	1998	1997	1996	1995
1- VERGİ GELİRLERİ / TOPLAM GELİRLER	78,5	78,0	77,7	81,0	83,1	77,3
2- VERGİ-DİŞİ NORMAL GELİRLER / TOPLAM GELİRLER	10,3	9,9	19,1	7,0	16,4	20,6
3- PERSONEL HARCAMALARI / TOPLAM HARCAMALAR	21,4	24,6	24,8	25,8	24,7	29,4
4- YATIRIM HARCAMALARI / TOPLAM HARCAMALAR	5,3	5,5	6,4	7,9	5,7	5,4
5- FAİZ HARCAMALARI TOPLAM HARCAMALAR	43,8	38,3	39,6	28,3	38,2	33,7
6- FAİZ HARCAMALARI TOPLAM GELİRLER	77,1	72,4	66,9	48,0	68,5	53,0
7- FAİZ HARCAMALARI TOPLAM GELİRLER	60,6	56,5	52,0	38,9	56,9	41,0
8- BÜTÇE AÇIĞI TOPLAM GELİRLER	38,1	47,7	31,1	37,2	49,0	22,5
9- TOPLAM GELİRLER TOPLAM HARCAMALAR	72,4	67,7	76,3	72,8	67,0	81,6

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı

TABLO 12 : İÇ BORÇLANMA İHALELERİNDE ORTALAMA FAİZ VE VADE

	2000	1999	1998	1997	1996	1995	2000	1999	1998	1997	1996	1995
OCAK	38,3	131,9	120,0	94,1	201,0	169,2	452	382	212	399	124	91
ŞUBAT	42,1	124,9	126,2	91,7	148,4	140,0	394	338	164	287	143	193
MART	39,9	104,0	115,2	96,8	127,2	119,8	535	370	169	397	140	309
NİSAN	34,5	100,9	105,1	101,5	127,4	97,3	382	340	253	730	188	289
MAYIS	40,5	100,1	92,5	105,8	114,9	111,0	490	373	312	626	126	200
HAZİRAN	41,8	111,7	92,0	112,7	126,0	100,2	500	348	281	580	155	154
TEMMUZ	36,3	101,2	77,6	106,1	129,1	98,4	393	428	288	303	154	241
AĞUSTOS	33,5	116,5	92,2	119,7	126,0	92,2	325	721	202	357	195	222
EYLÜL	33,6	113,2	135,8	115,8	125,5	116,9	532	688	182	275	174	149
EKİM	37,5	109,3	140,8	109,0	127,0	130,7	379	642	254	170	290	110
KASIM	40,4	96,4	145,0	116,6	117,1	135,7	356	690	225	318	204	98
ARALIK	-	-	145,1	125,7	113,6	182,6	-	-	280	236	358	86
YILLIK	38,3*	109,5	115,5	108,1	132,8	121,8	423*	479	233	341	195	206

* 2000 Yılı Ocak- Kasım dönemi.

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı

etmektedir. Gayri safi milli hasılanın yaklaşık % 17'si kadar miktar faiz ödemelerinin finansmanında kullanılmıştır.

1995 yılına göre kıyaslandığında faiz ödemelerinin GSMH içindeki payı 2,5 kat artış göstermiştir. 2000 yılında bütçe giderlerinin % 43,8'i faiz ödemelerine aktarılmıştır. Faiz ödemeleri toplamı, vergi gelirlerinin % 77,1'ine ve toplam bütçe gelirlerinin % 60,6'sına eşittir.

2000 yılında faize ayrılan kaynak yatırım harcamalarının 8,3 katı kadardır.

Hangi ölçü kullanılırsa kullanılsın ortaya çıkan gerçek, 2000 yılı bütçesine faiz harcamalarının damgasını vurduğudur. Cumhuriyet tarihinin en büyük faiz ödemesi 2000 yılında ya-

pılmıştır. Devlet adeta faiz ödemelerinin finansmanını sağlamak için vergi toplar hale gelmiştir.

Faiz ödemeleri bütçe ödeneklerinin yarısını yutunca, Devlet'in asli fonksiyonlarını ifa edebilmek için gereken kaynak bulunamamakta ve bu hizmetlerde ciddi aksamalar meydana gelmektedir. Sağlık, eğitim, şehircilik, ulaşım ve diğer temel hizmetlerdeki yetersizlik ve düşük kalite ile bütçe kaynaklarının dağılımı arasında doğrusal ilişki mevcuttur. Konsolide bütçe imkanlarının yarısı, verimli olmayan faiz ödemesine ayrıldıktan sonra kalan imkanlarla Devlet'in, vatandaşlarına kaliteli ve yeterli hizmet sunması imkansız hale gelmektedir.

Faiz ödemelerinin, toplam ödenekler içindeki payının artması tasarruf-tüketim dengesini de bozmaktadır. Faize aktarılan kaynaklar büyürken, orta ve alt gelir grubunda bulunan ve marjinal tüketim eğilimi yüksek olan kesimlere aktarılan personel harcamaları, sosyal güvenlik harcamaları ve yatırım harcamalarının azaltılması, toplam iç talebi olumsuz yönde etkileyecektir. İç talepteki azalış, ihracat artırılarak dış talepteki artışla ikame edilemiyor ise ekonomide daralma etkisi yapacaktır.

2. 2001 YILI BÜTÇE HEDEFLERİ

2001 yılında konsolide bütçe gelirlerinin, 2000 yılına göre % 24,3, konsolide bütçe giderlerinin % 3,5 oranında artması hedeflenmiştir. Hükümet 2001 yılında vergi gelirlerinin 2000 yılına göre % 26 oranında büyüyeceğini tahmin etmektedir.

2001 yılı bütçe hedefleri içinde en dikkat çeken olanı, iç borç faiz ödemesinde % 27,8 oranında bir azalmanın öngörülmüş olmasıdır. Buna karşılık dış borç faiz ödemelerinin % 78 oranında artması planlanmıştır.

Temel dengeler açısından bakıldığında, bütçe açığının 5.233 katrilyon lira ve faiz dışı bütçe fazlasının 11.447 katrilyon lira olarak tahmin edildiği görülür.

Uygulanan enflasyonla mücadele programının temel göstergeleri dikkate alındığında, 2001 yılı gelir hedefleri ve faizde öngörülen % 21,1 oranındaki tasarruf hedefinin gerçekçi olmadığı görülür.

2001 yılı bütçesindeki faiz tahminleri, faiz oranlarının % 22 olarak gerçekleşeceği varsayılarak yapılmıştır. Kasım-2000 ayında yaşanan mali krizden sonra, faiz oranlarının % 22'nin üzerinde seyredeceği kesinleşmiş gibidir. En iyimser tahminlerde dahi, faiz oranları % 45-50 civarında öngörülmektedir. Diğer taraftan, Hazine'nin borçlanma vadeleri bir yılın altına inmiş bulunmaktadır. Ocak-2001 ayında yapılan kamu kağıdı ihalesinde vade 6 ay olarak ve faiz % 67 civarında gerçekleşmiştir. 2001 yılı tahminler, Hazine'nin asgari 18 aylık vade, bir başka ifade ile 2001 yılında yapılacak borçlanmaların faiz ödemelerinin 2002 yılı bütçesine yansıtacağı varsayımı üzerine yapılmıştır. Borçlanma

vadesi 6 aya düşünce, Hazine'nin Haziran ayı sonuna kadar yapacağı borçlanmaların faiz yükü 2001 yılı bütçesi üzerinde kalacaktır.

Bir taraftan faiz oranlarının beklentilerin üzerine çıkması ve diğer taraftan borçlanma vadelerinin kısalması, 2001 yılındaki faiz ödemelerinin hedeflerin üzerine çıkması sonucunu doğuracaktır. Ne kadar sapma olacağı ise büyük oranda faiz hadlerinin yıl içindeki seyri ve borçlanma vadesindeki süreye bağlıdır.

% 26 oranındaki vergi gelir artışı da aşırı iyimser bir tahmin gibi görülmekte olup % 10-12'lik enflasyon hedefi ile uyumlu değildir. Gelir üzerinden alınan vergilerde reel artış beklenmemektedir. Hayat standardı esasının 2001 yılında uygulanacak olması, gelir vergisi tahakkukunu enflasyon oranı üzerinde artırabilir. Ancak, ekonomideki likidite sıkıntısı nedeniyle bu tahakkuk artışı tahsilata yansımaz.

KDV başta olmak üzere, harcama vergilerinde de tahmin edilen artış oranını yakalamak zor görünmektedir. Zira, 2001 yılında milli gelirde sıfıra yakın bir artış beklenmektedir. Hedef enflasyon oranına ulaşabilmek için milli gelir artışının yavaşlatılması kaçınılmazdır. Ekonomideki daralma ve talebin baskı altına alınması nedeniyle ithalatta bir miktar düşme beklenebilir. İthalatın düşmesi, ithalde alınan KDV miktarına aynı oranda yansıyacaktır.

22 Şubat Krizi-Devalüasyondan Sonra Durum:

Hükümetin para ve döviz piyasalarında 19 Şubat 2001 tarihinde başlayan aşırı dalgalanmalar ve istikrarsızlık karşısında 22 Şubat tarihinde döviz kurunun çıpa olarak kullanılması politikasını terkederek dalgalı kur sistemine geçildiğini açıklaması bir başka deyimle % 80 fiili devalüasyona gitmesi sonucunda 2001 dengeleri ve hedefleri de altüst olmuştur. % 80'lik fiili devalüasyondan sonra hükümetin yeni ekonomi yönetiminin % 10-12 oranındaki enflasyon hedefini % 57 oranına yükseltmesi, büyüme hedefini -% 3'e geri çekmesi ve bütçe giderleri içindeki faiz giderleri kaleminin büyük ölçüde artacak olması karşısında ek bütçe ihtiyacı ortaya çıkmış olup, yeni ekonomi yönetimi de bunun gerekli olduğunu açıklamıştır.

22 Şubat krizinin reel ekonomide yol açtığı sarsıntı ve belirsizlik yıkıcı etkilerini hala sürdürürken, mali piyasalarda denge para ve kur politikalarında yüksek faizle borçlanma aracı ile kurulmaya çalışılmaktadır. Yani 1997 yılının ikinci yarısından itibaren tatbik edilen para ve kur politikalarının aynısı politikalar ve araçların kullanılabileceği anlaşıyor. Nitekim 20 Mart tarihinde yapılan iç borçlanma ihalesinde Hazine 3 aylık net % 33 faiz oranıyla (yıllık bileşik faiz % 193,7) 2,9 katrilyon TL. tutarında bono satarak 21 Mart tarihindeki 3,3 katrilyon TL. tutarındaki iç borç itfasını gerçekleştirebildi. Hükümet, öyle anlaşıyor ki, yüksek reel faiz ödeyerek itfa edilecek iç borçların dövizle yönetilmesini önlemeye çalışacaktır.

Bütçe açığı büyüyecek

Kısalan vadelerle birlikte yüksek reel faizden borçlanma, 2001 yılı bütçesindeki faiz giderleri kalemini aşırı derecede yükseltecektir. Yükselen enflasyon nedeniyle bütçe gelirlerinde artış meydana gelse dahi, artan faiz giderlerini karşılamakta yetersiz kalacaktır. Zira, bütçe gelirleri

aritmetik olarak artarken, faiz giderleri geometrik olarak büyüyecektir.

özellikle borçlanma vadeleri çok kısaldığı için yılın ilk 6 ayındaki borçlanmaların faizleri 2001 yılı bütçesinden ödenecektir. Bu faizler için 2001 yılı bütçesinde ödenek ayrılmamıştır. Faiz giderleri için öngörülen ödenek, 2001 yılında ortalama faiz oranının % 22 ve ortalama borçlanma vadesinin 12 ayın üzerinde olacağı varsayımı ile bütçeye konulmuştur. Artan faiz giderleri ve kısalan borçlanma vadesi bütçe açığını büyütecek, yeni borçlanma ihtiyacı gündeme gelecek, enflasyon artacak v.s.

Borçlanmanın sürdürülmesi ve dövizin fiyatının kontrol altında tutulması çözüm değildir. Sadece sorunları ağırlaştıracak ileri bir tarihe taşır.

Ekonomide yeni yönetim, öncekilerin yaptığını yapmaktadır. Tek fark, parasal tabanın genişlemesi ve daralmasını sadece Merkez Bankası'nın döviz alım-satımına bağlamayıp piyasa şartlarının gerektirdiği esnekliğin gösterilmesidir. Bu ayrıntının, sonucu değiştirme kabiliyeti bulunmamaktadır.

Parasal gelişmeler

1. PARA POLİTİKASI

Merkez Bankası 2000 yılı başında uygulamaya konan üç yıl süreli enflasyonla mücadele programı çerçevesinde “döviz kuru merkezli” bir parasal çerçeve benimsemiştir. Daha önceki yıllarda kısa-vadeli enflasyon beklentileri, döviz dengesi, kamu kesimi dengesi ve benzeri temel bazı değişkenler esas alınarak yön verilen döviz kuru rejimi yerine, önceden ilan edilen ve hedeflenen enflasyon oranına yönlendirilen bir döviz kuru rejimine geçilmiştir. Bu kur rejimi ile, Merkez Bankası önceden ilan ettiği döviz kuru (fiyatı) üzerinden piyasanın kendisinden talep ettiği kadar döviz satmayı ve piyasanın arz ettiği kadar döviz almayı taahhüt etmiştir. Ekonomide likiditenin ancak döviz karşılığı yaratılabildiği ve parasal tabanın ancak Merkez Bankası net dış varlıklarındaki artış / azalışa göre artıp azalabildiği bu çerçevede, Net İç Varlıkların (NİV) 2000 yılı için alabileceği maksimum değer eksi 1.2 katrilyon TL olarak sabitlenmiştir. NİV’in, faiz oranlarının ani ve aşırı hareketliliğini önlemek amacıyla, artı / eksi % 5 bandı içinde dalgalanmasına müsaade edilmesi öngörülmüştür.

“Döviz kuru merkezli” böyle bir çerçevede parasal taban (ve dolayısıyla para arzı) Merkez Bankası döviz rezervlerindeki değişimlere bağlı hale gelmektedir. Örneğin; döviz rezervlerindeki hızlı bir artış, bu artışın parasal taban üzerindeki genişletici etkisi başka bir yolla (örneğin NİV’in azaltılması) ile “kısırlaştırılamayacağı” (telafi edilemeyeceği) için, parasal taban da buna bağlı olarak genişleyecektir.

Uygulamaya konan program, böyle bir durumda “otomatik bir uyum mekanizması”nın devreye gireceği varsayımında bulunmuştur.

Buna göre; ekonomide bu yolla oluşacak “aşırı” likidite nominal yurtiçi (TL) faiz oranlarını aşağı çekecek, bunun sonucu dövize olan talep artacaktır. Merkez Bankası, döviz kurunu önceden ilan ettiği seviyede tutmak için, piyasa döviz satarak döviz rezervlerini azaltacak ve bu yolla piyasadaki TL likidite fazlası geri çekilecektir. Benzer (ama tersi) bir mekanizma döviz rezervlerinde bir artış olduğu durumda da işleyecektir.

Programın uygulamaya konulmasıyla birlikte, Hazine’nin borçlanma faiz oranlarında hızlı bir düşüş gözlenmiştir. Bunu piyasa faiz oranları takip etmiştir. Faiz oranlarındaki hızlı ve sert düşüş, yukarıda bahsedilen mekanizmanın çalışmasından ziyade, mali piyasaların ve bankaların programla ilgili “aşırı satın alınmış” (aşırı iyimser) beklentilerinden kaynaklanmıştır. 2000 yılının ilk yarısında faiz oranlarında gözlenen hızlı ve sert düşüş, ekonomi literatüründe “over-shooting” olgusuna tipik bir örnek teşkil etmiştir. Faiz oranlarının 2000 yılının özellikle ilk yarısında sergilediği seyri, programın bir başarı olarak değil, programı gelecekte riske sokacak bir sapma olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Nitekim; Kasım – Aralık aylarında yaşanan ve ancak IMF’nin ilave mali desteği ile ancak geçici olarak bertaraf edilen ancak bu yılın Şubat ayında tekrar eden kriz bunun bir kanıtıdır.

“Döviz kuru merkezli” politika, enflasyonla mücadelede ekonomide likidite yönetimi konusunda para politikasını tümüyle devre dışı bırakmış, para politikası araçlarının ekonominin seyrine göre etkin bir şekilde kullanılmasına engel olmuştur. Ekonomide özellikle yılın üçüncü ve dördüncü çeyreğinde yaşanan likidite sorunları, ekonomiye gerek duyduğu likiditeyi gerektiği ölçüde ve zamanında sağlayamayan bir parasal yönetim sonucudur; daha doğru bir ifade ile, pa-

ra politikası araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasına imkan sağlamayan döviz kuru merkezli parasal çerçevedir.

“Döviz kuru merkezli” politika, aynı zamanda, dış dengenin (döviz dengesi) sağlanmasında serbest piyasa (arz-talep) mekanizmasını da tümüyle devre dışı bırakmıştır. 12 ay sürekli bir kur taahhüdünde bulunmak, Türk Lirası’nın “aşırı değerlendirilmesi” ile sonuçlanmış, rekor düzeyde bir cari işlemler açığına yol açarak programın gelecekteki seyri ile ilgili endişeleri artırmıştır. Döviz kuru, döviz dengesini sağlayıcı temel bir fiyat özelliğini yitirerek, dış dengedeki gelişmeleri yansıtan bir fiyat değil, bürokrasinin enflasyonla ilgili beklentilerini yansıtan bir gösterge haline gelmiştir.

Merkez Bankası, Kasım ayında ortaya çıkan likidite krizi esnasında bir süre başlangıçta konan Net İç Varlıklar hedefini gözetmeden ekonomiye likidite sağlamaya başlamış, Net İç Varlıklar, hedef % 60 oranında aşılarak, 1 katrilyon 944 trilyon TL’ye kadar yükselmiştir. Şubat ayında ortaya çıkan ikinci kriz ile birlikte, 2000 yılı başından bu yana uygulanan döviz kuru merkezli parasal çerçeve terkedilmiştir. Bu raporun baskıya hazırlandığı zaman, yeni programın detayları henüz belli olmamakla birlikte, yeni parasal çerçevede daha aktif bir para politikası izleneceği, para politikasının ekonominin gidişatına göre daha esnek bir şekilde uygulanacağı anlaşılmaktadır.

Merkez Bankası (Aralık 2000’de IMF’ye verilen ek niyet mektubunda da belirtildiği gibi), 2001 yılının ilk yarısında parasal çerçeveyi “önceden ilan edilmiş, bantsız” döviz kuru politikasına dayanmıştı. Buna göre; Türk Lirası’nın “döviz sepeti” karşısındaki değer kaybının 2001 yılının ilk çeyreğinde de aylık % 0,85 oranında olmasını öngörmekteydi. Net İç Varlıklar söz konusu olduğunda; 2000 yılı sonunda ortaya çıkan kriz sırasında yaratılan NİV fazlasının kademeli olarak azaltılması politikası benimsenmişti. Buna göre; döviz kuru, merkez noktası etrafında giderek genişleyen simetrik bir bant içinde hareket edecek, merkez noktası kuru 1999 yılı sonu itibarıyla uygulamaya konan esaslar çerçevesinde önceden ilan edilmeye devam edecekti. Döviz kuru, döviz kuru bandı içerisinde, interbank döviz piyasasında serbestçe oluşacaktı. Döviz kurunun bant içerisinde serbestçe hareket etmesine imkan sağlamak için Net İç varlıkların kullanımına daha fazla esneklik getirilecekti. Buna göre; 2001 yılının

ikinci yarısı için belirlenen Net İç Varlıklar tavanlarındaki artış, enflasyon ve reel GSMH büyüme hızı ile tutarlı olarak tahmin edilen Türk Lirası para tabanı talebinde beklenen artışa eşit olarak belirlenmişti. Net İç Varlıklar tavanları, para talebini ve yılın ilk yarısındaki sermaye akımlarının boyutlarını tahmindeki güçlükler sebebiyle, şimdilik endikatif hedef olarak belirlenmişti.

Özetle; para politikasının 2001 yılının ikinci yarısından itibaren kademeli olarak artan bir esneklik içinde uygulanacak olması, 2000 yılı sonu benzeri krizlerin tekrar riskini azaltmak ve programı daha sarsıntısız ve risksiz yürütme anlamında olumlu bir gelişme idi. 2000 yılı başından bu yana uygulanan döviz kuru merkezli bir parasal çerçeveden, MÜSİAD olarak başlangıçtan beri savunduğumuz enflasyonla mücadelede para politikasının etkin kullanımına ağırlık veren “enflasyon hedefleme merkezli” bir çerçeveye geçilecek olması olumlu bir yaklaşımdı. Şubat krizi, enflasyon hedefleme merkezli parasal çerçevenin planlanandan önceki bir tarihe çekilmesi ile neticelenecektir.

2. PARASAL BÜYÜKLÜKLER

2000 yılında “döviz kuru merkezli” bir parasal yaklaşım benimsenmiştir. Bu parasal yaklaşımda; döviz kur artışı önceden ilan edilen oranda tutulmuş, net iç varlıklar kontrol edilmiş (ancak Kasım ayında yaşanan likidite krizi ile net iç varlıklar tavanı % 60 oranında aşılmıştır) ve sadece döviz karşılığı Türk Lirası likidite sağlanmıştır.

Öngörülen enflasyon hızının hedeflenen (% 20’lik) oranı % 50’den fazla aşması, yılın ilk on bir aylık döneminde belli başlı bazı parasal büyüklüklerdeki nominal artışın genel fiyat düzeyindeki artışın gerisinde kalması ile sonuçlanmıştır.

Emisyon, 2000 yılında yaklaşık % 57 genişleme göstermiştir. Rezerv para 2000 yılında % 51 artış kaydetmiş, ancak Kasım – Aralık aylarında yaşanan likidite krizi sonucu piyasaya sağlanan likidite ile birlikte rezerv para 8 – 26 Aralık tarihleri arasında % 20 artış göstermiştir. Diğer bir ifade ile ilk yılın yaklaşık ilk 11 aylık döneminde % 26 artan rezerv para son bir aylık dönemdeki hızlı artışla 2000 yılında % 51 oranında genişleme göstermiştir.

Dar tanımlı para arzı (M1) 2000 yılında yaklaşık % 66, geniş tanımlı para arzı (M2) % 45,

TABLO 13 : ÇEŞİTLİ PARASAL BÜYÜKLÜKLER

	Milyar TL		Yüzde Değişim (Ocak - Aralık)
	2 Mart 2001	30 Aralık 1999	2000
EMİSYON	4.378.479	2.390.748	57,0
REZERV PARA	6.249.815	3.932.065	51,0
M1 PARA ARZI	8.381.708	4.931.262	66,0
M2 PARA ARZI	38.321.267	22.596.061	45,0
M2 (YENİ TANIM)	68.258.722	40.119.310	42,0
PARA ÇARPANLARI			
M1 / REZERV PARA (%)	134,1	138,0	
M2 / REZERV PARA (%)	613,2	551,6	
M3 / REZERV PARA (%)	645,0	587,7	

Kaynak: TCMB

yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden yeni geniş tanımlı para arzı (M2Y) ise % 42'ye yakın bir genişleme göstermiştir.

Aynı dönemde genel fiyat düzeyinde gerçekleşen artışlar hesaba katıldığında, ekonomide 2000 yılında reel bir parasal genişleme olmadığı (hatta bir miktar daralma olduğu) gözlenecektir. Nominal faiz oranlarında yıl ortasından itibaren ortaya çıkan yükselme eğilimi de bu parasal daralmanın göstergesidir.

Para çarpanlarında 2000 yılında 1999 yılı sonuna göre kayda değer bir değişiklik gözlenmemiştir. M2 ve geniş tanımlı M2'ye göre para çarpanlarında 2001 yılının ilk iki aylık döneminde hızlanma gözlenmiştir.

Merkez Bankası, 2001 yılının ikinci yarısından itibaren kur politikasındaki değişiklik ile birlikte (döviz kurunun merkez noktası etrafında giderek genişleyen simetrik bir bant içinde hareket

etmeye başlaması) mevcut "döviz kuru merkezli" parasal çerçeveden tedricen çıkmayı ve "enflasyon hedefleme merkezli" bir çerçeveye kaymayı hedeflemekteydi. Döviz kurunun merkez noktası etrafındaki bant içinde serbest olarak hareket etmesi amacıyla Net İç Varlıkların kullanımında esnekliğin artırılması gerekecekti. Bu amaca yönelik olarak yılın ikinci yarısı için belirlenen Net İç Varlıklar tavanındaki artış aynı dönemde Türk Lirası para tabanı talebinde (enflasyon ve GSMH büyüme hızı beklentileri ile tutarlı) belirlenmişti. 2000 yılı sonunda ortaya çıkan kriz esnasında piyasaya likidite sağlama amacına yönelik olarak yaratılan Net İç Varlıklar fazlasının kademeli olarak azaltılması öngörülmekteydi. Buna göre, Net İç Varlıklar fazlasının yaklaşık % 50'si kadar bir kısım 2001 yılı ortasına kadar kaldırılmış olacaktı. Şubat ayında ortaya çıkan krizle birlikte, bu parasal yaklaşım terkedilmiştir. Yeni parasal yaklaşımda para politikası araçlarının daha etkin ve esnek biçimde kullanımı beklenmektedir.

TABLO 14 : MERKEZ BANKASI PARASI, REZERV PARA

	26 Aralık 2000	31 Aralık 1999	Yüzde Değişme
(A) REZERV PARA	5.948.675	3.932.210	51,2
(a.1) Dolaşıma Çıkan Banknot	3.772.411	2.390.748	57,7
(a.2) Bankalar Mevduatı	2.015.449	1.488.653	35,3
(B) DİĞER MERKEZ BANKASI PARASI	-4.969.872	-2.345.110	112
(b.1) Açık Piyasa İşlemlerinden Borçlar	-5.218.625	-2.406.795	116
(b.2) Kamu mevduatı	248.753	61.685	303
(A+B) = MERKEZ BANKASI PARASI	978.803	1.587.100	-38,3

Kaynak: TCMB

TABLO 15 : PARA ARZI

	Milyar TL		Yüzde Değişim (Ocak - Aralık)
	2 Mart 2001	30 Aralık 2000	2000
Tedavüldeki Para	3.928,672	2.003,483	60,0
Vadesiz Ticari Mevduat	1.462,101	1.385,070	48,0
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	2.990,095	1.542,421	90,0
TCMB'deki Mevduat	840	296	47,0
M1 PARA ARZI	8.381,708	4.931,262	66,0
Vadeli Ticari Mevduat	4.395,389	2.030,305	77,0
Vadeli Tasarruf Mevduatı	2.554,170	15.634,486	42,0
M2 PARA ARZI	38.321,267	22.596,061	45,0
Yurtiçi Kaynaklı			
Döviz Tevdiat Hesabı	29.937,455	17.523,249	39,0
M2 PARA ARZI (Yeni Tanım)	68.258,722	40.119,310	42,0

Kaynak: TCMB

3. MEVDUAT GELİŞMELERİ

2000 yılı, ticari bankalarca toplanan Türk Lirası mevduatın bir önceki yıla göre kayda değer bir yavaşlama eğilimi içinde olduğu bir dönem olmuştur. 2000 yılında % 43 civarında artış gösteren toplam TL, 2000 yılında gerçekleşen enflasyon hesaba katıldığında, TL mevduat artışının

nominal yavaşlama ötesinde, reel olarak da azaldığı gözlenmektedir.

Mevduat artış hızındaki yavaşlamada sıkı parasal şartlar ("para politikası") yanında nominal faiz oranlarındaki erken ve sert düşüşün ("overshooting") reel getiri oranlarını sıfıra yaklaştırması hatta dönemsel olarak negatif dönüştür-

TABLO 16 : ÇEŞİTLİ FİNANSAL YATIRIM ARAÇLARININ MUKAYESELİ GETİRİSİ (YÜZDE)

BANKA MEVDUATI ⁽²⁾	NOMİNAL GETİRİ	REEL GETİRİ ⁽¹⁾
3 - ay	38,2	-0,6
6 - ay	39,6	0,4
1 - yıl	41,3	1,7
ÖZEL FİNANS KURUMLARI ⁽³⁾		
1 - yıl vadeli		
K / Z Katılma Hesapları	42,5	2,5
DÖVİZ		
ABD Doları	24,4	-10,5
Alman Markı	14,1	-17,9
Japon Yeni	12,3	-19,2
Altın (külçe)	16,1	-16,5
İMKB Endeksi	-38	-55,4
Tahvil - Hazine Bonosu		
1 - ay	33,7	-3,8
3 - ay	28,2	-7,8
6 - ay	31,6	-5,3

(1) Reel Getiri oranı, nominal getiri oranının Tüketici Fiyat Endeksindeki yıllık artış (% 39) ile deflate edilmesi ile bulunmuştur.

(2) On büyük bankanın uygulandığı mevduat faiz ortalaması

(3) ÖFK'nin dağıttığı kâr payının ağırlıklı ortalaması.

Kaynak: ANKA

TABLO 17 : TİCARİ BANKA TÜRK LİRASI MEVDUATLARI

	MİLYAR TL		Yüzde Değişme (Ocak-Aralık)
	2 Mart 2001	30 Aralık 1999	2000
I. YURTIÇİ KAYNAKLI	35.610.158	21.356.500	44,5
a) Tasarruf Mevduatı	28.534.265	17.176.907	39,5
(a.1) Vadeli	25.544.170	15.634.486	34,5
(a.2) Vadesiz	2.990.095	1.542.421	90,5
b) Ticari Mevduat	5.857.490	3.415.375	65,3
(b.1) Vadeli	4.395.389	2.030.305	77,0
(b.2) Vadesiz	1.462.101	1.385.070	48,5
c) Resmi Mevduat	1.218.403	764.218	65,5
(c.1) Vadeli	414.611	165.972	89,0
(c.2) Vadesiz	803.792	598.246	57,0
II. YURTDIŞI KAYNAKLI	129.507	143.189	-55,0
a) Tasarruf Mevduatı	83.700	42.057	42,0
b) Ticari Mevduat	45.807	101.132	-96,0
(I + II) TOPLAM TL MEVDUATI	35.739.665	21.499.689	44,0

Kaynak: ANKA

mesi kısmi etken olmuştur. Çeşitli finansal yatırım araçlarının mukayeseli getiri oranları incelendiğinde, belli başlı yatırım araçlarının 2000 yılında yatırımcısına reel (enflasyonun üzerinde) getiri sağlamadığı, nominal getiri oranlarının hemen tümüyle cari enflasyon hızının altında kaldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 16).

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) yatırımcısına en fazla kaybettiren yatırım aracı olmuştur. İMKB endeksi 2000 yılında % 38 oranında nominal değer kaybına uğrarken, (tüketici enflasyonuna göre düzeltilmiş) reel değer kaybı % 55,4 düzeyinde olmuştur.

Döviz, altına ve tahvil / hazine bonosuna yatırım reel olarak kaybettirirken, bir yıl vadeli

banka mevduat hesapları ve ÖFK'larca açılan Kar - Zarar Katılma Hesapları tüketici enflasyon hızının az bir miktar üzerinde (reel) getiri sağlamıştır.

Yurtiçi kaynaklı Türk Lirası mevduatları 2000 yılında % 44,5 civarında nominal bir artış sağlarken, yurtdışı kaynaklı mevduat azalışında ticari mevduat hesaplarındaki azalış etken olmuştur.

Vadeli tasarruf mevduatı 2000 yılında yaklaşık % 35, vadeli ticari hesapları da % 77 civarında artış göstermiştir.

Yurtiçi kaynaklı döviz mevduat hesaplarındaki artışta da bir yavaşlama gözlenmektedir. Büyük

TABLO 18 : DÖVİZ TEVDİAT HESAPLARI

	MİLYON ABD DOLARI		Yüzde Değişme (Ocak-Aralık)
	2 Mart 2001	30 Aralık 1999	2000
a) Yurtiçi Kaynaklı	40.119	37.286	9,3
Döviz Tevdiat Hesapları			
b) Yurtdışı Kaynaklı	3.323	6.900	47,0
Döviz Tevdiat Hesapları			
(a+b) Toplam Döviz Tevdiat Hesapları	43.442	44.186	-0,5

Kaynak: ANKA

ölçüde döviz kurundaki yavaş artış beklentisine dayalı olarak, “tersi para ikamesi” gerçekleşmiş, dövizle olan talep yavaşlamıştır. Yurtiçi kaynaklı dövizli hesaplar 2000 yılında % 10’a yakın bir artış kaydetmiştir. Yurtdışı kaynaklı döviz hesapları ise geçen yıl sonuna göre % 47 civarında azalarak, 6,9 milyar Dolardan 2000 yılı Aralık sonunda 3,6 milyar Dolara gerilemiştir. Toplam dövizli hesaplar ise yaklaşık olarak geçen yıl sonu düzeyinde kalmıştır (yaklaşık 44,4 milyar Dolar).

4. KREDİ GELİŞMELERİ

Ekonomideki toplam kredi hacmi, 2000 yılında nominal olarak % 65, reel olarak % 24 civarında artış göstermiştir. Ekonomide 2000 yılındaki kredi genişlemesi, sıkı para politikası gereği Merkez Bankası Doğrudan Kredilerindeki % 20 civarındaki daralmaya karşın, büyük ölçüde mevduat banka kredilerindeki (kısmen de kalkınma ve yatırım banka kredilerindeki) artıstan kaynaklanmıştır.

Ticari banka kredileri, kısmen makro ekonomik faaliyetlerdeki hızlanma, kısmen de Hazine’nin borçlanma hedeflerini azaltma öngörüsüne bağlı olarak, özel kesime açtıkları kredileri arttırmışlardır. Hazine’nin fon piyasaları üzerindeki talep baskısının azalması ile birlikte, kredi faiz oranlarında da önceki yıllara göre ciddi bir gerileme gözlenmiştir. Ancak, Kasım – Aralık aylarında yaşanan mali kriz sonucu faiz oranlarının tekrar yükseldiği (kısa süre için over-night faiz oranlarının % 1000 civarında seyrettiği) gözlenmiş, ancak IMF mali desteğinin sağlanması ile birlikte faiz oranları yeniden gerilemeye başlamıştır.

Ticari bankalarca açılan Türk Lirası cinsinden krediler, 2000 yılında yaklaşık % 90, yabancı para cinsinden ise % 28 genişleme göstermiştir.

Kalkınma ve Yatırım banka kredileri % 46 oranında artarken, Merkez Bankası doğrudan kredilerindeki daralma % 20 civarında gerçekleşmiştir.

Enflasyon etkisinden arındırıldığında kredi stokunun reel olarak % 24 civarında artış gösterdiği görülmektedir.

2000 yılında bankaların kredi faaliyetlerine ilişkin dikkat çekici iki boyut, tüketici kredilerindeki olağanüstü artış ve bankaların yıllar sonra yeniden şirketler kesiminin kredilendirilmesine ağırlık vermeleridir. 1990’lı yılların başından bu yana geçmiş on yıllık sürede kullanılabilir kaynaklarının kayda değer bir kısmını Hazine’nin borçlanma enstrümanlarına yönlendiren ve şirketler kesimine yeterince kaynak tahsis etmeyen bankalar, Hazine’nin borçlanmayı azaltma hedefine paralel olarak, yeniden şirketler kesiminin finansmanına ağırlık vermeye başlamıştır. Hazine’nin fon piyasaları üzerindeki talep baskısının kısmen hafiflemesine bağlı olarak kredi piyasasında da rekabet artıp fiyatlar (kredi faiz oranları) gerilemeye başlamıştır.

Tüketici kredileri, başta otomobil kredileri olmak üzere, 2000 yılında çok ciddi bir genişleme göstermiştir. Mevduat bankalarınca açılan tüketici kredileri, 1999 yılı sonunda 982 trilyon iken, bu miktar yaklaşık % 387 artış ile 2000 yılı Aralık ayında 4 katrilyon 784 trilyon TL’ye ulaşmıştır. 2000 yılı Aralık ayı itibariyle toplam tüketici kredilerinin yaklaşık % 52’si otomobil kredilerine, % 13,5’u konut kredilerine, kalan % 34,5’luk kısmı da diğer tüketici kullanımlarına tahsis edilmiştir. Konut kredilerinin toplam tüketici kredileri içindeki payı geçen yıl yaklaşık % 7,5 iken, bu pay 2000 yılı sonunda yaklaşık % 13,5 düzeyine yükselmiştir.

TABLO 19 : KREDİ STOKU

	MİLYAR TL		Yüzde Değişme (Ocak-Aralık)
	2 Mart 2001	30 Aralık 1999	2000
A. Mevduat Banka Kredileri	27.244,166	15.684,174	64,0
a.1 TL cinsinden	16.925,690	9.085,381	90,0
a.2 Yabancı Para cinsinden	10.318,476	6.598,793	28,0
B. Kalkınma ve Yatırım Banka Kredileri	1.990,730	1.085,109	46,0
C. Merkez Bankası Doğrudan Kredileri	2.350	2.151	-20
TOPLAM KREDİ STOKU	29.987,246	16.771,343	65,0

Kaynak: ANKA

TABLO 20 : MEVDUAT BANKALARI TÜKETİCİ KREDİLERİ VE KREDİ KARTLARI

	16 Şubat 2001	8 Aralık 2000	30 Aralık 1999
A. TÜKETİCİ KREDİLERİ	4.259,358	4.784,502	982.169
Konut	619,300	643,442	74.209
Otomobil	2.199,068	2.469,527	497.339
Diğer	1.440,990	1.671,533	410.621
B. KREDİ KARTLARI	2.289,090	2.062,857	1.161,024
(A+B =) TOPLAM	6.548,448	6.847,359	2.143,193

Bankalar Birliği'nin tüketici kredisi veren bankaların verilerine dayanarak hazırladığı Tüketici Kredileri Konsolide Raporu, (Ocak - Eylül 2000) döneminde tüketici kredisi kullananların büyük bölümünün aylık geliri 250 milyon TL olan gelir grubunun olduğu, tüketici kredilerini daha ziyade ücretlilerin kullandığı ve tüketici kredilerinin büyük ölçüde 10 - 12 ay vade grubunda yoğunlaştığı tespitinde bulunmaktadır.

Kredi kartları kullanımında da 2000 yılında % 80'e yakın bir artış gerçekleşmiştir. 2000 yılında ekonomide ve milli gelirde gözlenen genişleme, büyük ölçüde (başta otomotiv ve diğer dayanıklı tüketim malları olmak üzere) iç tüketime dayalı bir olgu olmuştur. Başta döviz kurunun kontrolü ve faiz oranlarındaki hızlı düşüş olmak üzere belli başlı maliyet unsurlarının kontrol altına alınması ile birlikte maliyet enflasyonun ağırlığı azalırken, talep enflasyonunun ağırlığı artmıştır. Diğer bir ifade ile, 2000 yılı, enflasyonun oluşumunda ağırlığın giderek maliyet faktörlerinden talep faktörlerine kaydığı bir yıl olmuştur. Bunda tüketici kredilerindeki ciddi artışların önemli bir etken olduğu söylenebilir.

5. DÜNYA BORSALARINDAKİ GELİŞMELER

Global borsalar, ABD ekonomisindeki aşırı canlılığa paralel olarak ABD hisse senetleri piyasalarının belirleyici etkisi altında kaldı. 2000 yılı, tahminen Avrupa'nın % 3,3, ABD'nin % 5,1, Japonya'nın % 1,9 ve dünya ekonomisinin % 4,8 nispetinde büyüme gerçekleştireceği bir yıl oldu. ABD ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelerin aksine Avrupa ve Japonya ekonomilerinde gözlemlenen nisbi durgunluğa bağlı olarak, sermaye hareketleri ABD lehine gerçekleşti. Bu nedenle bir taraftan Avrupa paralarından kaçış ve ABD dolarına geçiş nedeniyle dolar Euro karşısında

güçlenirken, diğer taraftan ABD hisse senetleri piyasaları sisteme giren sermaye nedeniyle yıl boyunca gücünü muhafaza etti.

ABD Merkez Bankası FED'in ABD ekonomisindeki hızlı büyümenin beraberinde enflasyonist baskıları getirebileceği endişesi ile 1999 yılının Haziran ayından bu yana başlattığı faiz artışlarını 2000 yılının ilk yarısında da sürdürdü. Buna rağmen başta teknoloji hisselerinin yoğunlukla işlem gördüğü Nasdaq Borsası'nda yaşanan hızlı alımlarla Nasdaq Endeksi Mart ayı içinde 5.000 puan sınırının da üzerine çıkarken, Dow Jones nispeten sakin bir seyir izledi. Avrupa Merkez Bankası'nın da yıl içinde fiyat istikrarını sağlamak amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını artırmasına rağmen Avrupa Borsaları Teknoloji, Medya ve Telekomünikasyon (TMT) hisselerinin önderliğinde yıl içinde tarihi zirvelere ulaştılar.

Ancak, yapılan bu faiz artışlarının ardından ABD ekonomisinin yavaşlama sürecine girmesi, global sermaye piyasalarının yılın ikinci yarısından itibaren yönünü aşağı çevirmesine yol açtı. Ekonomide yaşanan bu yavaşlamanın açıklanan verilerle de desteklenmesi ve bazı şirketlerin ekonomik durgunluk nedeniyle kar hedeflerini yakalamayacaklarını açıklaması ve bazılarının da 2001 yılı hedeflerini aşağı doğru revize etmesi yılın son çeyreğinde özellikle teknoloji şirketlerinin hisse senetlerinde oldukça sert düşüşler yaşanmasına neden oldu. Bu düşüşle birlikte, teknoloji şirketlerini ihtiva eden Nasdaq Endeksi yıl sonu kapanışında yıl içinde gördüğü tarihinin en yüksek seviyesi olan 5.132 puana göre % 50'den fazla değer kaybına uğramış oldu.

Gelişmekte olan piyasalar; yılın ilk çeyreğinde özellikle ABD hisse senedi piyasalarında yaşanan yükselişten destek bularak yükseliş kaydettilerse de yılın ikinci yarısından itibaren aşağı doğ-

rı gevşemeye başladılar. Asya Krizi'nin yaralarını yeni yeni sarmaya başlayan Güneydoğu Asya ülkelerinin ekonomik toparlanmada istenilen başarıya ulaşamamaları ve bölgenin en önemli ekonomisi olan Japon ekonomisindeki resesyonun Japon hükümetinin tüm çabalarına rağmen aşılamaması da Asya ülkelerinin borsalarında düşüşlere yol açtı. Latin Amerika ülkelerinden Arjantin'in yılın son çeyreğinde likidite krizine düşmesi ve IMF'in yeni bir yardım paketi hazırlaması da gelişmekte olan piyasalara negatif olarak yansıdı.

6. İMKB'DEDURUM

Türk Hükümetinin IMF ile 1999'da yapmış olduğu anlaşma ve buna bağlı olarak yürürlüğe konulan istikrar programı çerçevesinde piyasalarda iyimser bir hava oluşmuş idi. Genel beklenti, programın sonucunda piyasalarda ekonomik aktivitenin artacağı ve yıllardır yaşanan ve sürdürülemez hale gelen iç borç problemlerinin düşük maliyetli taze dış kaynak girişi ve yüksek özelleştirme gelirleri ile çözümlenebileceği idi. Bu çerçevede Merkez Bankası tarafından açıklanan kur politikası ile de döviz kurları kontrol altına alınarak faiz ve enflasyon oranlarının düşürüleceği öngörülmüştü. Buna bağlı olarak Sermaye piyasalarında ortaya çıkan iyimserlik ve faiz oranlarında ortaya çıkan hızlı düşüşler, 2000 yılının başlangıcında da piyasalarda olumlu havanın sürmesine neden oldu. Para ve Sermaye piyasaları bir taraftan faiz ve enflasyon cephesindeki gelişmeleri takip ederken diğer taraftan istikrar programının sonuçlarını ve hükümet tarafından yapılması beklenen yapısal tedbirleri ve özelleştirmeye ilişkin gelişmeleri takip etti.

İMKB 2000 yılına bu şartlar altında ve 1999 yılının sonlarında gerçekleşen hızlı yükselişin ivmesi ve etkisinde girdi. Bu ivme, İMKB endeksinin daha yılın ilk ayında 20,617 puana kadar yükselmesine neden oldu. Ancak yılın sonuna kadar İMKB'nin bir daha aynı seviyeyi yakalaması mümkün olmadı. Endeks üzerinde genel yıllık eğilim paralelinde yılın ilk üç çeyreğinde bazen yatay fakat çoğunlukla düşüş eğilimi hakimdi.

Bunun en önemli içsel nedeni yoğun halka arzlar olmuştur. İMKB hisse senetlerinde yaşanan aşırı talep arz cephesini de harekete geçirmiş ve İMKB tarihinin en büyük hacimli halka arzlarının gerçekleşmesine neden olmuştur. 2000 yılı

içinde kamu ve özel sektör tarafından yapılan halka arzlar ile piyasadan çekilen para miktarı yaklaşık 4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir diğer içsel neden ise yabancı yatırımcıların aşırı yükselen hisse senedi fiyatları nedeniyle karlarını realize etme isteklerinden kaynaklanmıştır. İMKB'nin tarihi rekorunu kırdığı Ocak ayı içinde yabancıların satışları 1,4 Milyar \$ olurken, yılın 11 ayında toplam satışları 3 Milyar \$'ın biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Yoğun yabancı satışları da sözkonusu düşüş trendinde etkili olmuştur. Dışsal nedenler olarak, özelleştirme alanındaki gelişmeler, faizlerdeki düşüş trendinin belirli bir noktaya kadar devam etmesi ve oradan daha fazla aşağıya inememesi, enflasyonda hedeflenen rakamların uzağında kalınması ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri önemli nedenler arasında sayılabilirse de içsel nedenlerin ağırlığının daha fazla olduğunu belirtmek gerekir.

Yılın son çeyreğinde kısa süreli bir toparlanma yaşanmış ancak bankacılık sisteminde ortaya çıkan olumsuz gelişmeler, aşırı döviz talebi ve buna bağlı olarak Merkez Bankası tarafından döviz faizi ile müdahale edilmesi sonucunda repo faizlerinin % 2000 seviyelerine kadar ulaşması İMKB'de çok sert düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanlarda piyasalarda % 20-30 civarında bir devalüasyon beklentisi oluşmuştur. Bu sırada ortaya çıkan panik sırasında yapılan satışlarla İMKB endeksi 7,109 seviyelerine kadar gerilemiş ve yılı 9,437 seviyesinden kapatmıştır.

Merkez Bankası'nın kriz sırasında 7 Milyar \$'ın üzerinde döviz satışı yapmak zorunda kalması, kısa sürede krizin ne derece derinleştiğini ifade etmektedir. Kriz sonrası geçiş döneminde IMF ve Dünya Bankası'ndan temin edilen kısa vadeli krediler, piyasaların ateşini düşürmekle birlikte nihai çözüm olarak düşünülmemelidir. Bu kriz sırasında yaşanan gelişmelerin reel sektör üzerindeki etkileri 2001 yılının ilk yarısında kendisini yoğun bir şekilde hissettirecektir. Özellikle devalüasyon beklentisinin doğuracağı aşırı ihtiyat ve reel faiz hadlerinin yükselmesi nedeniyle iş dünyasının üzerine gelen ilave yükler reel sektörün performansı üzerinde belirleyici olacaktır. Piyasalarda yaşanan daralma ile birlikte değerlendirildiğinde, iş dünyasının zorlu bir yıl geçireceği öngörülmeli ve hisse senedi piyasalarındaki muhtemel gelişmeler bu açıdan değerlendirilmelidir.

Fiyat hareketleri

1. GENEL FİYAT DÜZEYİ

2000 yılında enflasyonla mücadele programının uygulanmasıyla birlikte toptan eşya fiyatlarıyla (TEFE'yle) ölçülen enflasyon oranlarında önemli düşüşler gözlenmektedir. Özellikle yılın ilk çeyreğinden sonra enflasyon oranlarında tutarlı bir gerileme gerçekleşmiştir.

2000 yılının başlarında yüksek çıkan enflasyon rakamları büyük ölçüde 1999 yılının son aylarında beklenenin üzerinde gerçekleşen aylık fiyat artışlarından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle yüksek bir miktarda enflasyon stokunun 2000 yılına devredilmiş olması yılın ilk aylarında enflasyon rakamlarının yüksek çıkmasına neden olmuştur. Yılın ilk üç ayında gerçekleşen yıllık TEFE artışları sırasıyla % 66,4, % 67,5 ve % 66,1

olmuştur. Bu oranlar Nisan ayından itibaren gerilemeye devam etmiş ve Ağustos'da % 50'nin altına, Kasım'da % 40'ın altına inerek yıl sonunda % 32,7 olarak gerçekleşmiştir.

Benzer bir düşüş eğilimi tüketici fiyat endekslerinde (TÜFE'de) yaşanmıştır. Ekonomide iç talebin bir göstergesi kabul edilen TÜFE'yle ölçülen enflasyon oranlarında da bir önceki yıldan kalan fiyat artışlarının yansıdığı ve gıda fiyatlarının artış gösterdiği ilk üç ay hariç, enflasyon rakamlarının düşme trendine girdiği gözlenmektedir. Yılın ilk dört ayında % 60'lar düzeyinde seyreden yıllık enflasyon oranı Haziran'da % 60'ların, Eylül'de ise % 50'lerin altına inerek yılı yıllık % 39'luk bir artış ile kapatmıştır.

Çeyrek dönemlik bazda fiyat artışları incelendiğinde endekslerin bir ölçüde mevsimsellik

TABLO 21 : TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ (TEFE)

Aylar	Bir önceki aya göre değişim oranı		Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı		12 aylık ortalamalara göre değişim oranı	
	2000	1999	2000	1999	2000	1999
Ocak	5,8	3,6	66,4	50,0	54,6	68,2
Şubat	4,1	3,4	67,5	48,3	56,3	64,8
Mart	3,1	4,0	66,1	48,2	57,8	61,7
Nisan	2,4	5,3	61,5	50,0	58,7	59,2
Mayıs	1,7	3,2	59,2	50,0	59,3	57,0
Haziran	0,3	1,8	56,8	50,3	59,7	55,2
Temmuz	1,0	4,0	52,3	52,4	59,4	53,9
Ağustos	0,9	3,3	48,9	53,7	58,8	53,1
Eylül	2,3	5,9	43,9	54,4	57,5	52,4
Ekim	2,8	4,7	41,4	55,2	56,0	52,1
Kasım	2,4	4,1	39,1	56,3	54,3	52,1
Aralık	1,9	6,8	32,7	62,9	51,4	53,1

Kaynak: DİE

TABLO 22 : TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ (TÜFE)

Aylar	Bir önceki aya göre değişim oranı		Bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı		12 aylık ortalamalara göre değişim oranı	
	2000	1999	2000	1999	2000	1999
Ocak	4,9	4,8	68,9	65,9	65,2	81,5
Şubat	3,7	3,2	69,7	63,9	65,8	78,5
Mart	2,9	4,1	67,9	63,5	66,1	75,8
Nisan	2,3	4,9	63,8	63,9	66,0	73,5
Mayıs	2,2	2,9	62,7	63,0	65,9	71,3
Haziran	0,7	3,3	58,6	64,3	65,2	69,5
Temmuz	2,2	3,8	56,2	65,0	64,3	68,2
Ağustos	2,2	4,2	53,2	65,4	63,1	67,1
Eylül	3,1	6,0	49,0	64,3	61,6	66,1
Ekim	3,1	6,3	44,4	64,7	59,6	65,3
Kasım	3,7	4,2	43,8	64,6	57,6	64,8
Aralık	2,5	5,9	39,0	68,8	54,9	64,9

Kaynak: DİE

özellikleri gereği yılın ilk çeyreğinde yüksek, ikinci ve üçüncü çeyreğinde düşük, son çeyrekte ise bir önceki dönemlere oranla tekrar bir yükselme eğilimi sergilediği anlaşılmaktadır. Buna göre, toptan eşya fiyatlarının 2000'in ilk çeyreğinde % 13,55, ikinci çeyreğinde % 4,45, üçüncü çeyreğinde % 4,25 ve son çeyreğinde % 7,27 arttığı görülmektedir. Buna mukabil tüketici fiyatları yılın ilk çeyreğinde % 11,94, ikinci çeyreğinde % 5,28, üçüncü çeyreğinde % 7,69 ve dördüncü çeyreğinde % 9,59 oranında bir artış kaydetmiştir.

Aylık TÜFE ve TEFE oranları incelendiğinde her iki endeksin de Haziran aya kadar birlikte hareket ederek önemli bir düşüş trendi sergiledikleri gözlenmektedir. Özellikle üçüncü çeyrekte gıda fiyatlarındaki önemli düşüş sayesinde aylık TÜFE rakamlarında önemli düşüşler görülmüştür. Sonraki aylarda ise her iki endeksin tekrar yükselme eğilimine girdiği ve bunun ancak yıl sonuna doğru kırıldığı anlaşılmaktadır. Bir diğer nokta ise Haziran ayından sonra TEFE ve TÜFE arasındaki farkın TÜFE lehine açıldığının gözlenmesidir. Özellikle dayanıklı tüketim mallarına olan talebin artması ve konut fiyatlarında getirilen sınırlamalara rağmen arzu edilen düşüşün sağlanamaması TÜFE'nin TEFE'den daha yüksek çıkmasını sağlamıştır.

2. KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI

2000 yılı geçen yılın aksine kamu kesimi fiyatlarının özel kesim fiyatlarından daha az arttığı bir yıl olmuştur. Aralık sonu itibariyle kamu kesimi fiyat artışları yıllık % 24,7 iken, özel kesim fiyatları % 35,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşün en önemli nedeni endeksteki ağırlığı % 71,11 olan imalat sanayindeki fiyat değişiklikleri olmuştur. Özellikle imalat sanayinde kamu kesimi fiyatları özel kesim fiyatlarına göre büyük düşüş göstermiştir.

2000 yılının başlarında kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerdeki fiyat artışları, bir önceki yıldan başlayan fiyat ayarlamaları nedeniyle yılın ilk aylarında yüksek seviyesini korumuştur. Kamu kesimi fiyat artışları ancak yılın ortalarından itibaren azalmaya başlamıştır. Dolayısıyla üretim maliyetlerinin bir göstergesi kabul edilen TEFE rakamlarının yılın ilk aylarında yüksek çıkmasında kamu fiyatlarındaki artışın etkisi olmuştur. İmalat sanayinde kamu kesimince yılın ilk altı ayında gerçekleştirilen yıllık TEFE artışları sırasıyla % 130,5, % 131,8, % 123,3, % 110,1, % 101,6 ve % 90,8 olmuştur. Yılın ilk altı ayında imalat sanayinde özel kesim fiyat % 64-54 bandında seyretmiştir.

Kamu kesimi fiyatlarındaki büyük düşüşe rağmen TEFE endeksindeki özel sektör mal ve

TABLO 23 : TÜFE AYLIK YÜZDE DEĞİŞİM

AYLAR	GENEL	GIDA, İÇKİ VE TUTUN	GIYIM VE AYAKKABI	KONUT	EV EŞYASI	SAGLIK	ULASTIRMA	EĞLENCE VE KÜLTÜR	EĞİTİM	LOKANTA, PASTANE VE OTEL	ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER
Oca.99	4.8	3.9	-2.9	6.1	4.8	16	6.8	8.4	0.2	5.7	8.2
Şub.99	3.2	3.1	-2.3	4.4	2.8	3.9	3.5	4.4	0.1	7.3	4
Mar.99	4.1	4.8	-0.5	4	3.8	9.3	4.3	3.9	0.5	5.4	5.2
Nis.99	4.9	5.4	9.7	5.3	3.8	0.3	3.6	3.4	0	2.7	1.7
May.99	2.9	-1.1	8.9	4.9	3.2	0.9	4.1	4.9	0	4.5	3.3
Haz.99	3.3	-1.1	3.6	6.3	4.6	1.4	8.3	2.8	0.1	1.8	1.6
Tem.99	3.8	1.7	-2.1	5	4.3	12.9	8.9	5.1	0.1	3.4	2.5
Ağu.99	4.2	1.4	-1.6	6.3	2.8	7	5	3.1	48.2	3.6	1.8
Eyl.99	6	5.8	5.9	6.4	6.2	0.3	5.9	4.9	19.8	2.7	4.4
Eki.99	6.3	7	11.5	7.1	3.1	1.8	4.9	2.9	0.1	4.4	7.1
Kas.99	4.2	4.8	5.9	3.6	3.9	2.1	5.9	1.7	0	2.2	4.5
Ara.99	5.9	9.5	2.7	6.1	3	0.3	6.8	1.6	0.1	3.5	4.3
Oca.00	4.9	3.6	-2	5	8.3	17.5	4.2	7.9	0.1	5.5	14.3
Şub.00	3.7	6.5	-3.3	4	1.9	4.8	3	2.9	0.2	4.5	2.8
Mar.00	2.9	4.8	0.5	2.2	2.5	0.8	3.8	1.2	0	2.3	3.5
Nis.00	2.3	1.2	9.7	2.3	3	1.9	1	-3.3	0	5	2.2
May.00	2.2	0.9	8.1	2.2	2.5	2.5	1.1	1.4	0	4.3	2.4
Haz.00	0.7	-3.7	2.3	2.6	2.6	1.2	2.1	1.1	0	4	2.3
Tem.00	2.2	2.6	-1.8	2.8	3.5	6.6	1.2	3	0	2.6	1.4
Ağu.00	2.2	0.6	-1.8	3.5	2.6	3.3	1.4	2.9	20.9	1.9	1.6
Eyl.00	3.1	1.8	6	3.6	3.1	1.4	3.5	3.5	3.8	2.2	2.2
Eki.00	3.1	3.9	8	2.7	1.5	0.6	1	4.9	1.3	2.3	2.4
Kas.00	3.7	5.2	4.8	3.6	3	1.7	1.7	5.4	0	3.2	1.8
Ara.00	2.5	1.8	1.6	4.2	2.3	0.9	0.9	1.1	0	0.7	3.6

Kaynak : DIE

TABLO 24 : TÜFE YILLIK YÜZDE DEĞİŞİM

AYLAR	GENEL	GIDA, İÇKİ VE TUTUN	GIYIM VE AYAKKABI	KONUT	EV EŞYASI	SAGLIK	ULASTIRMA	EĞLENCE VE KÜLTÜR	EĞİTİM	LOKANTA, PASTANE VE OTEL	ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER
Oca.99	65.9	53.8	63.5	82.9	62.4	87.9	57.3	67.3	94.8	76.9	51.4
Şub.99	63.9	49.8	64.2	81.3	61.7	88.2	54.4	64.3	94.9	80.3	51.8
Mar.99	63.5	49.8	62.8	80.4	58.7	91.6	54.9	61	95	83.2	52.7
Nis.99	63.9	52.5	56.2	83.7	58.7	85.1	54.5	54.9	94.4	74.8	51.2
May.99	63	48.6	53.5	84.1	56.4	79.7	58.4	59.6	94.3	78.1	53.2
Haz.99	64.3	48.3	52.3	86.4	58.7	80.2	65.2	59.9	94.4	71.8	53.1
Tem.99	65	47.8	52.4	87.7	56.6	79.4	70.2	62	94.4	70.3	52.8
Ağu.99	65.4	46.3	53.4	89.7	56.9	74.8	73.5	64.3	78.9	70.1	47.8
Eyl.99	64.3	44.1	48.2	88.8	58.9	73.2	78	58.8	80.2	63.9	50.8
Eki.99	64.7	44.4	45.2	89.7	59.1	75.3	80.5	60.8	79.8	62.3	57
Kas.99	64.6	44.7	44.6	87.8	57.2	70.9	88	58.9	79.7	59.3	61.2
Ara.99	68.8	55	44.7	89.3	57.1	71.1	93.9	58.5	79.7	58.8	60.7
Oca.00	68.9	54.6	46.1	87.3	62.4	73.3	89.2	57.7	79.5	58.6	69.8
Şub.00	69.7	59.7	44.5	86.5	61.2	74.8	88.3	55.4	79.7	54.4	67.8
Mar.00	67.9	59.7	45.9	83.3	59.1	61.1	87.3	51.4	78.8	49.9	65.1
Nis.00	63.8	53.4	45.7	78	57.9	63.6	82.5	41.7	78.8	53.2	66
May.00	62.7	56.5	44.7	73.5	56.9	66.2	77.1	37	78.8	52.9	64.6
Haz.00	58.6	52.3	42.8	67.5	54	65.8	66.9	34.7	78.6	56.2	65.8
Tem.00	56.2	53.6	43.2	63.9	52.9	56.5	55	32	78.5	54.9	64
Ağu.00	53.2	52.5	42.9	59.6	52.6	51.1	49.7	31.6	45.5	52.3	63.7
Eyl.00	49	46.6	43	55.3	48.1	52.7	46.3	29.9	26.1	51.7	60.3
Eki.00	44.4	42.4	38.6	48.9	45.7	50.8	40.9	32.5	27.7	48.6	53.2
Kas.00	43.8	43	37.2	48.9	44.5	50.2	35.2	37.3	27.6	50	49.3
Ara.00	39	33	35.8	46.3	43.5	51	27.7	36.6	27.5	45.9	48.3

Kaynak : DIE

TABLO 25 : TEFE AYLIK YÜZDE ARTIŞ

AYLAR	GENEL			TARIM, AVCILIK, ORMAN- CILIK VE BALIKÇILIK			MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI			İMALAT SANAYİ			ELEKTRİK, GAZ VE SU		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
Oca.99	3.3	3.7	3.6	..	4.6	4.6	0.6	2.3	1.1	3.2	3.1	3.1	4.7	..	4.7
Şub.99	2.9	3.5	3.4	..	3.9	3.9	6.9	1.3	5.2	2.2	3.3	3	4.4	..	4.4
Mar.99	5.6	3.6	4	..	4.4	4.4	0.5	3.3	1.3	6.4	3	3.9	4.5	..	4.5
Nis.99	6.8	4.9	5.3	..	6	6	9.5	6.4	8.6	7.2	4.1	4.9	4.3	..	4.3
May.99	6.1	2.4	3.2	..	-0.4	-0.4	12.8	4.4	10.4	5.8	4.2	4.6	4.6	..	4.6
Haz.99	6.3	0.5	1.8	..	-4.4	-4.4	4.9	2	4.1	7	3.6	4.4	4.4	..	4.4
Tem.99	10.5	2	4	..	-2.6	-2.6	3	1.4	2.5	12.8	4.7	6.8	4.3	..	4.3
Ağu.99	6.2	2.3	3.3	..	0.3	0.3	11.4	3.7	9.3	6.1	3.4	4.1	4.4	..	4.4
Eyl.99	7.6	5.3	5.9	..	6.3	6.3	8.9	4.6	7.8	8.2	4.7	5.7	4.3	..	4.3
Eki.99	5	4.6	4.7	..	5.6	5.6	7.3	4.4	6.6	4.7	4	4.2	5.3	..	5.3
Kas.99	6.4	3.3	4.1	..	1.7	1.7	3.2	2.1	2.9	6.9	4.1	4.9	5.3	..	5.3
Ara.99	14.1	4.3	6.8	..	1.7	1.7	9.9	6.1	9	16.6	5.5	8.8	4.4	..	4.4
Oca.00	3.9	6.5	5.8	..	7.9	7.9	6.9	2.8	5.9	3.4	5.8	5.1	5	..	5
Şub.00	2.7	4.6	4.1	..	7.6	7.6	2.9	6.7	3.8	2.8	3	2.9	2.5	..	2.5
Mar.00	2.8	3.2	3.1	..	4.5	4.5	6.2	2.6	5.4	2.6	2.5	2.5	2.7	..	2.7
Nis.00	1.1	2.9	2.4	..	4.7	4.7	2	1.9	2	0.8	1.9	1.6	1.9	..	1.9
May.00	1.2	1.9	1.7	..	0.8	0.8	-3.5	0.5	-2.6	1.5	2.5	2.2	2.1	..	2.1
Haz.00	1.9	-0.3	0.3	..	-4.8	-4.8	9.3	0.3	7.2	1.2	2.2	1.9	2.1	..	2.1
Tem.00	1.4	0.9	1	..	-1.1	-1.1	4.7	4	4.5	0.9	1.9	1.6	2.3	..	2.3
Ağu.00	0.8	1	0.9	..	-0.3	-0.3	0.9	0.4	0.8	0.3	1.7	1.3	2.9	..	2.9
Eyl.00	1.5	2.6	2.3	..	3.5	3.5	2.6	3.6	2.8	1.3	2.2	1.9	1.7	..	1.7
Eki.00	1.6	3.2	2.8	..	4.6	4.6	7.7	5.2	7.1	0.8	2.5	2	1.9	..	1.9
Kas.00	1.9	2.6	2.4	..	3.9	3.9	-0.9	5.1	0.4	2.1	1.9	2	2.7	..	2.7
Ara.00	1.5	2	1.9	..	3.4	3.4	1.7	1.3	1.6	0.9	1.4	1.2	4.2	..	4.2

Kaynak: DİE

TABLO 26 : TEFE YILLIK YÜZDE ARTIŞ

AYLAR	GENEL			TARIM, AVCILIK, ORMAN- CILIK VE BALIKÇILIK			MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI			İMALAT SANAYİ			ELEKTRİK, GAZ VE SU		
	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
Oca.99	36.9	53.9	50	..	59.4	59.4	27.9	49.9	33.9	32.3	50.6	45.8	62.8	..	62.8
Şub.99	39.7	50.7	48.3	..	52.6	52.6	38.1	44.1	39.8	34.7	49.7	45.8	63.1	..	63.1
Mar.99	45.9	48.9	48.2	..	49.4	49.4	40.5	42.1	41	42.5	48.6	47.1	63.3	..	63.3
Nis.99	53.2	49.2	50	..	50.1	50.1	53.4	47.5	51.6	50.8	48.7	49.2	63.2	..	63.2
May.99	58.1	47.8	50	..	45.8	45.8	68.6	44.9	61.3	55.8	49.1	50.8	63.6	..	63.6
Haz.99	62.3	47.1	50.3	..	43.1	43.1	66.7	40.7	58.7	61.6	49.6	52.5	63.6	..	63.6
Tem.99	74.1	46.5	52.4	..	39.4	39.4	67.5	37.9	58.4	77.4	50.8	57.3	63.2	..	63.2
Ağu.99	79.2	46.7	53.7	..	39.6	39.6	77.6	38.7	65.8	83.9	50.8	58.8	61.1	..	61.1
Eyl.99	81	47.1	54.4	..	37	37	83.8	43.4	71.9	85.1	53	61.1	62.7	..	62.7
Eki.99	86.1	46.9	55.2	..	35.2	35.2	87.4	43.3	74.4	90.9	54	63	66.1	..	66.1
Kas.99	93.2	46.3	56.3	..	31.5	31.5	92	44.5	77.9	99.3	55.5	66.2	69.3	..	69.3
Ara.99	117.7	48.4	62.9	..	30	30	112.8	50.8	94.1	130	59.7	76.7	71.3	..	71.3
Oca.00	119.1	52.5	66.4	..	34.1	34.1	126.2	51.5	103.4	130.5	64	80.1	71.9	..	71.9
Şub.00	118.7	54.1	67.5	..	39	39	117.7	59.6	100.6	131.8	63.6	80	68.8	..	68.8
Mar.00	112.8	53.6	66.1	..	39.2	39.2	130	58.5	108.7	123.3	62.7	77.6	65.9	..	65.9
Nis.00	101.4	50.7	61.5	..	37.4	37.4	114.3	51.8	96	110.1	59.2	72	62	..	62
May.00	92.2	49.8	59.2	..	39	39	83.2	46.1	73	101.6	56.6	68.1	58.1	..	58.1
Haz.00	84.3	48.6	56.8	..	38.5	38.5	90.9	43.7	78.1	90.8	54.5	63.9	54.7	..	54.7
Tem.00	69.1	46.9	52.3	..	40.6	40.6	94.1	47.4	81.6	70.7	50.3	55.9	51.8	..	51.8
Ağu.00	60.5	45	48.9	..	39.8	39.8	75.8	42.8	67.4	61.5	47.8	51.6	49.7	..	49.7
Eyl.00	51.4	41.4	43.9	..	36.1	36.1	65.8	41.3	59.7	51.2	44.2	46.2	45.9	..	45.9
Eki.00	46.4	39.6	41.4	..	34.8	34.8	66.4	42.4	60.6	45.6	42.2	43.2	41.2	..	41.2
Kas.00	40.3	38.7	39.1	..	37.6	37.6	59.8	46.7	56.7	39	39.1	39.1	37.7	..	37.7
Ara.00	24.7	35.7	32.7	..	39.8	39.8	47.9	40.1	46.1	20.2	33.6	29.4	37.4	..	37.4

Kaynak: DİE

hizmet fiyatlarının önemli ağırlığı endeksin çok daha aşağılara düşmesini engellemiştir. Bununla birlikte kamu fiyatlarındaki değişimlerin özel sektör üretim maliyetlerini hem doğrudan hem de beklentiler yoluyla dolaylı şekilde etkilediği düşünüldüğünde TEFE endeksindeki kamu etkisinin çok önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

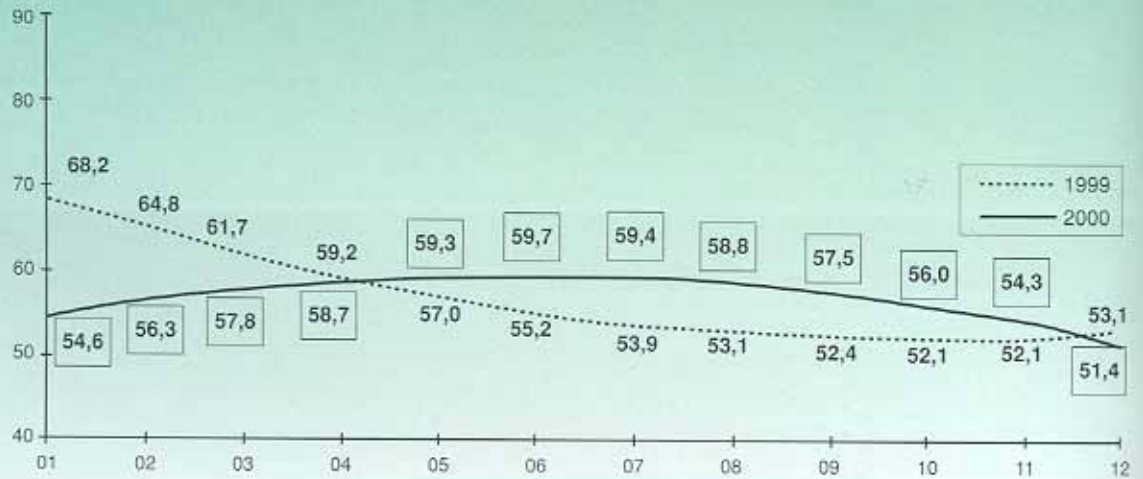
TEFE endeksinde azalmayan tek bileşen % 22,22'lik payıyla tarım kesimi fiyatları olmuştur. Özel sektör işletiminde olduğu düşünülen tarım sektörü fiyat artışları yıl sonu itibarıyla % 39,8 olarak gerçekleşmiştir. Halbuki tarım sektörü fiyatlarında 1999 yılı artışı ise yıllık % 30 seviyesindeydi. 2000 yılının ilk aylarında aylık tarım sektörü fiyatlarının yüksek çıkması yaz aylarındaki mevsimsel büyük düşüslere rağmen yıl sonu rakamlarının yüksek çıkmasına neden olmuştur.

Bu nedenledir ki, enflasyon rakamlarının başlarda yüksek çıkması enflasyonla mücadele programında dikkate alınması gereken yeni bir endeksin tartışılmasına neden olmuştur. Özellikle finansal piyasalarda programda hedeflenen TEFE ve TÜFE yerine gerek mevsimsellikten daha az etkilendiği gerekse üretim maliyetlerindeki değişimleri daha çok yansıttığı için çekirdek enflasyon adı verilen özel imalat sektörü fiyat artışları daha çok dikkate alınmıştır.

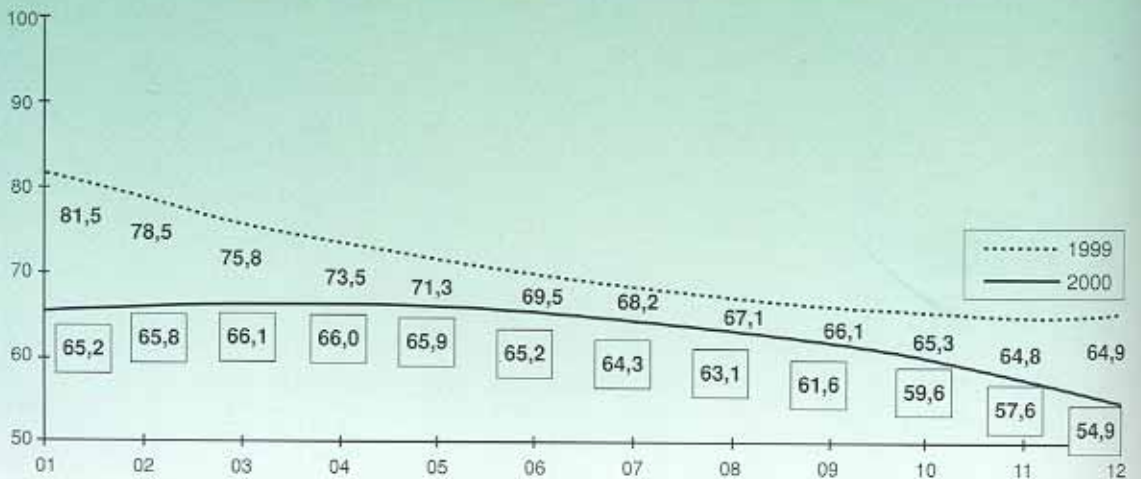
2000 YILI ENFLASYONLA MÜCADELE PROGRAMI

2000 yılı başında uygulamaya konan ve birincil hedefi enflasyon oranını üç yıllık süre sonunda tek haneli rakamlara indirmek olan istikrar programı, toptan eşya fiyatları ile ölçülen

GRAFİK 7: TOPTAN EŞYA FİYAT İNDEKSİ'NDE ONİKİ AYLIK ORTALAMALARA GÖRE DEĞİŞİM ORANLARI (%)

GRAFİK 8: TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSİ'NDE ONİKİ AYLIK ORTALAMALARA GÖRE DEĞİŞİM ORANLARI (%)

TABLO 27 : YILLIK ENFLASYON HIZI (YÜZDE)

	TOPTAN EŞYA		TÜKETİCİ	
	2000	1999	2000	1999
OCAK	66,4	50,0	68,9	65,9
ŞUBAT	67,5	48,3	69,7	63,9
MART	66,1	48,2	67,9	63,5
NİSAN	61,5	50,0	63,8	63,9
MAYIS	59,2	50,0	62,7	63,0
HAZİRAN	56,8	50,3	58,6	64,0
TEMMUZ	52,3	52,4	56,2	65,0
AGUSTOS	48,9	53,7	53,2	65,4
EYLÜL	43,9	54,4	49,0	64,3
EKİM	41,4	55,2	44,0	64,7
KASIM	39,1	56,3	43,8	64,6
ARALIK	32,7	62,9	39,0	68,8

Kaynak : DIE

enflasyon oranını 2000 yılı sonunda % 20'ye, 2001 yılı sonunda % 10'a, 2002 yılı sonunda da % 5'e indirmeyi öngörmüştür. Benzer şekilde; program tüketici fiyatları ile ölçülen enflasyon oranını 2000 yılı sonunda % 25'e, 2001 yılı sonunda % 12'ye, 2002 yılı sonunda % 7'ye indirmeyi hedeflemiştir.

2000 yılı başında uygulamaya konan – ve IMF'e verilen son niyet mektubunda – 2001 ve 2002 yıllarında da uygulanması öngörülen enflasyonla mücadele politikası, döviz kuruna dayalı bir politika idi. Daha önceki yıllarda kısa vadeli enflasyon beklentileri, dış ödemeler (döviz) dengesi ve kamu kesimi dengesi vb. temel bazı değişkenlere göre yönlendirilen kur sistemi yerine, önceden ilan edilen ve enflasyon hedefine yönlendirilen bir kur sistemine geçilmiştir. Türk ekonomisinde döviz kuru ve enflasyon oranı arasında güçlü bir ilişki, daha doğru bir ifade ile, "kısır döngü olduğu" kabulüne dayalı olarak uygulamaya konan ve bu kısır döngüyü kırmak için döviz kurunu "nominal çıpa" (nominal anchor) olarak kullanan mevcut kur politikasının, belli varsayımlar altında bu kısır döngüyü kırması beklenen bir gelişmedir. Bu politika, cari işlemler dengesinde ciddi bir bozulmaya yol açmıyorsa, Merkez Bankası bu tür bir politikanın gerektirdiği güveni sağlayacak boyutta döviz rezervlerine sahipse, Türk Lirası'nda aşırı bir reel değerlenme ortaya çıkmıyorsa, döviz kurunun ve enflasyonun gelecekteki seyrine ilişkin belir-

sizlikler giderek azalacak, kurdaki yavaşlama ile birlikte enflasyon da yavaşlayacaktır. Döviz kuru 2000 yılının tamamında, önceden ilân edilen (taahhüt edilen) seyrini izlemiş ve cari enflasyon hızının altında artış göstermiştir. Nominal (ve reel) faiz oranları, aşırı satın alınmış beklentilerinde etkisiyle, yılın ilk yarısında sert düşüşler göstermiş ("over-shooting"), daha sonradan yeniden yükselmeye başlamıştır. Döviz kurunun ve faiz oranlarının özellikle yılın ilk yarısındaki seyri maliyet artışlarını kısmen de olsa olumlu yönde etkilemiş, "çekirdek enflasyon" gerilemiştir. Döviz kurundaki artışların beslediği maliyet artışları yavaşladıkça, maliyet enflasyonu da yavaşlayacaktır. Yaz aylarında büyük ölçüde mevsimsellik sebebiyle düşük düzeylere inen aylık enflasyon oranı, Eylül ayı ve son çeyrekte enflasyon hedefiyle tutarlı olmayan aylık fiyat artışları yaşanmıştır. Son aylarda yaşanan fiyat artışları cari enflasyonu enflasyon hedefinden uzaklaştırırken, 2001 yılına da kayda değer bir "enflasyon stoku" devretmiştir.

Toptan eşya fiyatları ile ölçülen yıllık enflasyon hızı 1999 yılı sonunda % 62,9'den, 2000 yılı Haziran ayında % 56,8'e, Aralık ayı sonu itibarıyla % 32,7'ye gerilemiştir. Aylık bazda tüketici fiyat artışları genelde toptan eşya fiyat artışlarının üstünde seyretmektedir. Bu durum 2000 yılında enflasyonun oluşumunda talep faktörleri-

TABLO 28 : AYLIK FİYAT ARTIŞLARI (YÜZDE)

	TOPTAN EŞYA		TÜKETİCİ	
	2000	1999	2000	1999
OCAK	5,8	3,6	4,9	4,8
ŞUBAT	4,1	3,4	3,7	3,2
MART	3,1	4,0	2,9	4,1
NİSAN	2,4	5,3	2,3	4,9
MAYIS	1,7	3,2	2,2	2,9
HAZİRAN	0,3	1,8	0,7	3,3
TEMMUZ	1,0	4,0	2,2	3,8
AGUSTOS	0,9	3,3	2,2	4,2
EYLÜL	2,3	5,9	3,1	6,0
EKİM	2,8	4,7	3,1	6,3
KASIM	2,4	4,1	3,7	4,2
ARALIK	1,9	6,8	5,5	5,8
YILLIK (1)	32,7		39,0	
YILLIK ORTALAMA (1)	51,4		54,9	

(1) Aralık sonu itibarıyla
KAYNAK : DIE

nin maliyet faktörlerine göre daha ağırlıklı (önemli) hale geldiği şeklinde yorumlanabilir. Tüketici fiyatları ile ölçülen yıllık enflasyon hızı (tüketici enflasyonu) 1999 yılı sonunda % 68,8'den 2000 yılı sonunda % 39'a gerilemiştir.

KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI

Kamu fiyatları 1999 yılında özel kesim fiyatlarından daha hızlı bir artış seyri izlemiş, özel kesim toptan eşya fiyatları % 48,4 artarken, ka-

mu kesimi toptan eşya fiyatları bunun yaklaşık ikibuçuk katı (% 117,7) artış göstermişti.

Toptan eşya fiyatlarına göre, 2000 yılını tamamında kamu fiyatları % 24,7, özel kesim fiyatları da % 35,7 artış göstermiştir. Kamu imalat sanayi fiyatları % 20,2 artış gösterirken, özel sektör imalat fiyatları % 33,6 artmıştır. Diğer bir ifade ile, kamu fiyat artışları hem özel kesim fiyat artışlarının hem de genel fiyat artış düzeyinin altında kalmıştır.

TABLO 29 : KAMU VE ÖZEL KESİM FİYAT ARTIŞLARI (YÜZDE)

	YILLIK ARTIŞ (2000)		
	TOPLAM	DEVLET	ÖZEL
TARIM / AVCILIK / ORMANCILIK / BALIKÇILIK	39,8	-	39,8
MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	46,1	47,9	40,1
İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	29,4	20,2	33,6
ELEKTRİK / GAZ / SU	37,4	37,4	-
GENEL	32,7	24,7	35,7

(1) DİE Toptan Eşya Fiyatları Endeksindeki Yüzde Değişme

BÖLÜM V

Dış ekonomik ilişkiler

1. ULUSLARARASI PARA VE EM-TİA PİYASALARI

A- Para Piyasaları

2000 yılına 1,0070 \$ seviyelerinde başlayan Euro, ABD ekonomisinin son dokuz yıldır aralıksız süren büyüme trendini 2000 yılının ilk yarısında da sürdürmesi, buna karşılık Avrupa'da büyüme hızının ABD ekonomisinin gerisinde kalması nedeniyle, yıl boyunca değer yitirmiştir. ABD ekonomisinde yaşanan bu güçlü seyrin yabancı yatırımcıların dikkatini çekmesi nedeniyle ABD'ye yönelen sermaye hareketleri ile ABD hisse senedi piyasalarına yaptıkları yatırımları artırmasına bağlı olarak New York ve Nasdaq Borsaları yeni rekor seviyelere yükselmiştir. Buna ilaveten büyük hacimli satın alma ve birleşmeler nedeniyle Avrupa'dan çıkıp ABD'ye giren sermaye de Euro'nun düşüşünü sürdürmesinde etkili oldu ve doları olumlu yönde etkilemeye devam ettirmiştir. Avrupa'dan çıkan bu fonlar aynı zamanda ABD için korkulu rüya olan Cari İşlemler Açığını da fönlemiş olmuştur. ABD Merkez Bankası ve Avrupa Merkez Bankaları'nın yıl içinde enflasyonist gerekçelerle faiz artışına gitmelerine rağmen iki taraf arasındaki faiz farkının ABD'nin lehine olması da dolara yönelişe yol açmıştır ve Euro dolar karşısında Ekim ayı içinde yeni rekor bir dip seviye olan 0,8225 seviyelerine gerilemiştir. İlk etapta G-7 ülkelerinin Merkez Bankaları daha sonra da Avrupa Merkez Bankası'nın Euro'ya dahil ülkelerin Merkez Bankaları ile euro lehine müdahale yaparak Euro'nun bu rekor düşük seviyelerden bir miktar toparlanmasını sağlamışlar. Bunun yanında ABD ekonomisinin yılın

üçüncü çeyreğinden itibaren yavaşlama sürecine girmesi ve ABD hisse senedi piyasalarında özellikle teknoloji hisselerinde yaşanan çöküş, hisse senetlerinden ve dolayısıyla dolardan çıkışı hızlandırmış ve Aralık ayında Euro'nun hızlı bir toparlanma ile 0,9400 seviyelerine ulaşmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan, 2000 yılına 102,95 yen seviyelerinde başlayan dolar, Japon ekonomisindeki toparlanmanın bir türlü gerçekleşmemesi nedeniyle yılın son günlerinde 115,00 yen seviyelerine kadar yükselerek son on altı ayın en yüksek seviyelerini test etmiştir. Japon Merkez Bankası güçlü Yen'in Japon ekonomisindeki rehabilitasyona zarar verebileceği endişeleri ile yılın ilk çeyreğinde piyasalara müdahalesini sürdürürken, yine yıl içinde Japon ekonomisindeki deflasyon riskinin ortadan kalktığını gerekçe göstererek sıfır faiz politikasını sona erdirmiştir ve kısa vadeli faiz oranlarını son on yılda ilk kez çeyrek puan artırmıştır. Ancak, ekonomik gelişmenin bir türlü istenilen seviyeye ulaşamaması ve Japonya'nın önde gelen sigorta ile perakende şirketlerinden gelen iflas haberleri yıl sonuna doğru yen üzerindeki satış baskısını artırmıştır ve yen yılı 114,20 yen seviyelerinde tamamlamıştır.

B- Emtia Piyasaları

1998 Asya ekonomik krizi ile birlikte düşüşe geçen emtia piyasaları genelde dalgalı bir seyir izledi. Ham petrol fiyatları, talepteki artış ve üretici ülkelerin üretimi kısımları nedeniyle yıl içinde 1990 yılındaki Körfez savaşından bu yana ki en yüksek seviyeleri olan 37,80 dolar/varil seviyelerine kadar yükseldi. Yüksek petrol fiyatlarının gelişmiş ülkelerin ekonomisi ve özellikle Almanya ve Japonya ekonomileri üze-

TABLO 30: DÜNYA BORSALARINDAKİ GELİŞMELER

Dünya Borsaları (Endeks)	Ülkesi	1999-Yılsonu	2000-Yüksek	2000-Düşük	2000-Yılsonu	Değişim (%)
İMKB-100	TÜRKİYE	15.208,78	20.617,92	7.109,02	9.437,21	-37,95
Dow Jones	ABD	11.497,12	11.750,28	9.651,68	10.786,85	-6,18
Nasdaq	ABD	4.069,31	5.132,52	2.288,16	2.470,52	-39,29
Financial Times	İNGİLTERE	6.930,20	6.930,20	5.915,20	6.222,25	-10,22
Dax	ALMANYA	6.958,14	8.136,16	6.110,26	6.433,61	-7,54
Cac 40	FRANSA	5.958,32	6.944,77	5.388,85	5.926,42	-0,54
Nikkei	JAPONYA	18.934,34	20.833,21	13.182,51	13.785,69	-27,19
Hang Seng	HONG KONG	16.962,10	18.397,57	13.596,63	15.095,53	-11,00
Straits Time	SINGAPUR	2.479,58	2.582,94	1.782,43	1.926,83	-22,29
KLSE	MALEZYA	812,33	1.021,20	673,74	679,64	-16,33
Interfax	RUSYA	175,26	245,49	132,07	143,29	-18,24
Bovespa	BREZİLYA	17.092,00	19.046,51	13.241,57	15.259,29	-10,72

TABLO 31: BAŞLICA PARA BİRİMLERİ

	1999-Yılsonu	2000-Yüksek	2000-Düşük	2000-Yılsonu	Değişim (%)
Euro/dolar	1,0070	1,0414	0,8225	0,9422	-6,43
Sterlin/dolar	1,6176	1,6578	1,3945	1,4957	-7,54
Dolar/mark	1,9403	2,3762	1,8775	2,0749	6,94
Dolar/yen	102,2100	115,0500	101,3100	114,2700	11,80

TABLO 32: EMTİA PIYASALARINDAKİ FİYAT HAREKETLERİ

Ürün	Birim	1999-Yılsonu	2000-Yüksek	2000-Düşük	2000-Yılsonu	Değişim (%)
Kakao	\$/ton	837	929	674	758	-9,44
Şeker	Cent/lbs	6,12	11,40	4,62	10,20	66,67
Mısır	Cent/bushel	204,50	249,50	174,00	224,75	9,90
Buğday	Cent/bushel	248,50	285,50	232,00	279,50	12,47
Pamuk	Cent/lbs	50,74	67,50	49,80	62,28	22,74
Palm Yağı	Ringgit/ton	1173	1256	710	732	-37,60
Ham Petrol	\$/barrels	25,20	37,70	23,70	26,70	6,31
Bakır	Cent/lbs	88,00	96,10	77,20	87,78	-0,25
Sıcak Saç	\$/ton	300	315	220	220	-26,67
Kraft Kağıt	\$/ton	540	560	435	435	-19,44

rinde oluşturduğu olumsuz baskılar nedeniyle petrol ihrac eden ülkelerin oluşturduğu OPEC örgütü; gelişmiş ülkelerden gelen baskılar neticesinde üretimi kademe kademe arttırmak zorunda kaldı. Ham petrol fiyatları ilk üretim artışlarına İsrail ile Filistin arasında süren gerginlik ve çatışmalar nedeniyle tepki vermezken yıl sonuna doğru üretimdeki artışların devam etmesi ve Ortadoğu'da gerginliğin azalması paralelinde 26-27 dolar/varil fiyatlarına geriledi.

Kakao ve kahve piyasasında yaşanan arz fazlası bu piyasalarda fiyatların oldukça sert düşüşler yaşamasına yol açtı. Kakao fiyatları yıl içinde son yirmi yedi yılın en düşük seviyelerine gerilerken, kahve fiyatları da yine yıl içinde son otuz yılın en düşük seviyelerine ulaştı. Şeker piyasasında ise başta Çin olmak üzere dünya genelinde ham şeker üretiminde düşüş olacağı beklentisi şeker fiyatlarında hızlı bir yükselişi beraberinde getirdi.

Tahıl piyasalarında ise arz-talep dengesine bağlı olarak dalgalı seyir izlenirken, özellikle Asya ülkelerinden gelen talepteki artış doğrultusunda buğday ve mısır fiyatları 1999 yılındaki kayıplarını telafi etti. Palm yağı fiyatları ise üretimdeki ciddi artışlar nedeniyle düşüşünü bu yıl da sürdürdü.

2. ÖDEMELER DENGESİ

(A) DIŞ TİCARET DENGESİ

2000 yılının en belirgin ve yaşanan finansal krizin de psikolojik alt yapısını oluşturan gelişme, dış ticaret açığında meydana gelen büyük artıştır. 1999 yılında ithalatla yaşanan daralmaya paralel olarak dış ticaret açığı

TABLO 33 : ÖDEMELER DENGESİ (Milyon Dolar)

	OCAK - ARALIK	
	2000	1999
• CARI İŞLEMLER		
İHRACAT (FOB) (Bavul ticareti dahil)	31.214	29.325
İhracat	27.324	26.587
Bavul Ticareti	2.944	2.255
İTHALAT (FOB)	53.555	39.768
• DIŞ TİCARET DENGESİ	-22.341	-10.443
DİĞER MAL VE HİZMET GELİRLERİ	22.320	18.748
Turizm	7.636	5.203
Faiz Gelirleri	2.836	2.350
Diğer	11.848	11.195
DİĞER MAL VE HİZMET GİDERLERİ	-14.969	-14.840
Turizm	-1.711	-1.471
Faiz Giderleri	-6.299	-5.450
Diğer	-6.959	-7.919
ÖZEL KARŞILIKSIZ TRANSFER (NET)	5.011	4.813
İşçi Gelirleri	4.560	4.529
RESMİ KARŞILIKSIZ TRANSFER (NET)	214	362
İşçi Gelirleri	43	47
• CARI İŞLEMLER DENGESİ	-9.765	-1.360
• SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	9.445	4.670
(REZERV HARIÇ)		
Doğrudan Yatırımlar (Net)	112	138
Portföy Yatırımları	1.022	3.429
Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri	4.276	344
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	4.035	759
• NET HATA VE NOKSAN	-2.677	1.896
• REZERV HAREKETLERİ	2.997	-5.206
Resmi Rezervler	-354	-5.614

Kaynak : T.C. Merkez Bankası

TABLO 34 : DIŞ TİCARETTE GELİŞMELER (MİLYON DOLAR)

	1999	Ocak - Aralık 2000	Değişim (%)
- İhracat	26.587	27.324	2,8
- İthalat	40.687	53.983	32,7
- Dış Ticaret Açığı	-14.100	-26.659	89,1
- İhracatın İthalatı Karşılama Rasyosu	%65,3	%50,6	-

Kaynak : D.İ.E.

küçülmüş ve ihracatın ithalatı karşılama oranı % 66'ya ulaşmıştır.

2000 yılında ithalat adeta patlama yapmış ve 53,98 milyar Dolar tutarında ithalat gerçekleştirilmiştir. Bir önceki yıl yapılan ithalat tutarı ise 40,68 milyar dolardı. 2000 yılında ithalat 1999 yılına kıyasla % 32,7 oranında artmıştır.

İthalatın 2000 yılında % 14 oranında artışının öngörüldüğü ve ödemeler dengesi tahminlerinin bu varsayım üzerine yapıldığı dikkate alınır, ithalat artışındaki % 200'den daha büyük bir orandaki sapmanın, temel makro ekonomik göstergelerde bozulmaya yol açmasının beklenen bir gelişme olduğu ortaya çıkar.

İthalat Artışının Nedenleri:

İthalattaki rahatsız edici artışın nedeni, 2000 yılı başında ortaya konulan programda paranın yönünün belirlenememesi ve boşta kalan paranın tüketime yönelerek toplam talebi artırmasıdır. Bir başka ifade ile, program ekonomiyi soğutamamıştır. Ocak ayından itibaren dramatik bir şekilde düşen faiz oranları bankalardaki TL mevduatının azalmasına neden olmuş, Merkez Bankası'nın ilan ettiği kur politikası dövizle yatırım yapılmasını cazip olmaktan çıkarmıştır. Başlangıçta borsaya yönelen para, borsa endeksinin aşırı şişmesinden sonra borsayı terk etmiş ve aşırı değerlenen TL, talep artışının önemli bir bölümünü ithal mallarına kaydırmıştır. Bankaların fonlarını makul faiz oranlarıyla bireysel tüketici kredilerine yönlendirmesi de ithal mallara olan talebi artıran önemli etkenlerden birisi olmuştur.

Tüketim malları ithalatındaki % 42,6'lık artış oranı, toplam ithalat artışı oranının (% 32,7) üzerindedir. Sermaye malları ithalatın-

daki artış oranı % 28,9'da kalırken, ara malları ithalatındaki artış oranı % 32,9 seviyesine ulaşmıştır. Ham petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi yüzünden Türkiye geçen yıl ham petrol, petrol ürünleri ve doğalgaz ithalatı için 1999 yılına kıyasla % 76 oranında artışla 4 milyar dolar daha fazla, toplam 9,5 milyar dolar ödeme yapmıştır. Ham petrol ithalatı miktar olarak % 13 oranında azaldığı halde, ödenen para miktarı % 52,7 (1999'da 2 milyar 755 milyon dolar iken, 2000 yılında 4 milyar 208 milyon dolar) artmıştır. Ana ithalat kalemleri arasında, tüketim mallarındaki artışın en yüksek artış oranı olarak karşımıza çıkması aşırı değerlendirilen TL ile birlikte soğutulamayan ekonominin doğal sonucudur. Tüketim malları dışında, artan talebe ve kapasite kullanımına bağlı olarak ara ve yatırım malları ithalatında meydana gelen artışları da beklenen gelişme olarak değerlendirmek isabetli bir bakış açısidir. Ülkemizdeki tüketicinin yarı yatırım amaçlı olarak gördüğü otomobil tüketimi ve ithalatı hızla artan kalemlerden birisi olarak karşımıza çıkmıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse gerçekçi olmayan ve TL'de aşırı değerlendirilmeye yol açan kur politikası ithalatı beklentilerin çok üzerine çıkarmıştır.

İhracat:

2000 yılında toplam ihracat tutarında % 9 oranında bir artış öngörülmüş ve planlanmıştı. Ancak ihracat artış oranı % 2,8 olarak gerçekleşmiştir.

Olumlu bir gelişme olarak bavul ticaretindeki artış oranı ihracatın artış oranından daha fazladır. 1999 yılında 2.255 milyon Dolarlık bavul ticareti, 2000 yılında 2.944 milyon Dolara yükselmiştir.

2000 yılında aşırı değerlendirilen TL ve Euro-Dolar paritesinin Euro aleyhine gelişmesi, ihracat artışının beklenenin altında kalmasının nedenleri olarak ortaya konulmaktadır. İhracatımızın % 52'sinin Euro paraları, % 49'unun Dolar cinsinden gerçekleştirildiği dikkate alınırsa Euro-Dolar paritesindeki değişmelerin dış ticaret hacminde nötr bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Geriye ihracatın arzulanan düzeyde artmamasının temel nedeni olarak, aşırı değerli TL politikası kalmaktadır.

1980'li yıllardan itibaren Türkiye, yerinde bir kararla kalkınmasını ihracat üzerine oturtmuş ve ilk yıllarda ihracatın artırılmasında kayda değer gelişmeler yaşamıştır. İhracattaki artış, üretim artışı ve istihdam imkanlarını beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ihracatı teşvik politikaları, kalkınmanın motorunun ihracat olduğu ve olması gerektiği gerçeği esas alınarak uygulamaya konulmamıştır. Özellikle sıcağı para ve aşırı değerli TL politikası ihracat artışının hızını kesmiş ve gayrisafi yurt içi hasılanın büyümesini ve istihdam imkanlarının genişlemesini engellemiştir. Diğer taraftan, ülkeyi döviz krizlerine açık hale getirmiştir.

Gerçekçi kur politikaları ihracatın önündeki tıkanmayı ortadan kaldırırken ithalatın fazlalığını ortadan kaldıracaktır.

Geçtiğimiz yıllarda Rusya ve Uzakdoğu ülkelerinde yaşanan krizden sonra bu ülkelerin yerli para birimlerinde yaptıkları devalüasyon, Türk ihraç firmalarının uluslararası alandaki rekabet güçlerini azaltmış ve pazar kaybetmelerine sebep olmuştur. Özellikle Uzakdoğu Asya ülkelerinin tekstilde Türkiye'nin rakipleri olduğu ve aşırı değerli TL politikasının olumsuz etkilerine bu ülkelerdeki devalüasyonun yaptığı tahribat da eklenirse, ihracatımızdaki daralmanın veya yetersiz artışın kaçınılmazlığı ortaya çıkar.

İthalattaki dramatik artış ve ihracattaki artışın hedeflerin altında kalması dış ticaret açığının büyümesine yol açmıştır. 1999 yılında 14,1 milyar Dolar olarak gerçekleşen dış ticaret açığı, 2000 yılında 26,65 milyar Dolara yükselmiştir. **Dış ticaret açığındaki artış oranı % 89,1'dir.** Beklentilerin bir hayli üzerinde büyüyen dış ticaret açığı oranı, son yıllardaki rekor oran olarak karşımıza çıkmaktadır.

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı :

Dış ticaret açığındaki büyümeye paralel olarak ihracatın ithalatı karşılama oranı da son 10 yılın en düşük düzeyine inmiştir. 1999 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 65,3 iken, bu oran 2000 yılında % 50,6'ya kadar gerilemiştir. Hedef olarak Hükümet 2000 yılı için ihracatın ithalatı karşılama oranını % 61,4 oranında öngörmüştü. % 50,6'lık oran 1980 sonrasındaki dönemin en düşük oranıdır.

İthalatta Mal Grupları:

2000 yılında tüketim malı ithalatının toplam ithalata oranında artış meydana gelmiştir. 1999 yılında % 12,4 olarak gerçekleşen bu oran, 2000 yılında % 13,4'e yükselmiştir. Sermaye malları ithalatının toplam ithalata oranı ise % 25,1'den % 20,8'e düşerken, ara malları ithalatının oranı % 65,3'den % 65,4'e yükselmiştir.

(B) GÖRÜNMEYEN KALEMLER DENGESİ

2000 yılı, turizm gelirlerinde patlamanın yaşandığı bir yıl olarak karşımıza çıkmıştır. 2000 yılında turizm gelirleri 7.636 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılındaki 5.203 milyon Dolarlık turizm gelirleri ile kıyaslandığında 2000 yılındaki artış oranı % 46,8'e tekabül eder.

TL'nin 2000 yılı içerisinde aşırı değerlenmesine rağmen turizm gelirlerinde bu kadar yüksek bir artış oranının yakalanmış olması ümit verici bir gelişmedir. Bir başka ifade ile, 2000 yılında gerçekçi kur politikası uygulanmış olsaydı turizm gelirlerindeki artış oranı daha yukarı seviyelere çıkabilirdi. Turizm gelirlerindeki bu olumlu gelişmenin cari işlemler dengesine yansıtılamamış olması ise hayal kırıklığı yaratmıştır.

Turizm gelirlerindeki oran kadar olmasa da 2000 yılında turizm giderlerinde de yükselme meydana gelmiştir. 2000 yılında (1.711 milyon Dolar) 1999 yılına kıyasla (1.471 milyon Dolar) turizm giderlerinde % 16,3 oranında artış gerçekleşmiştir. Turizm gelirlerindeki net artış ise 2.433 milyon Dolar'dır. İşçi gelirleri 2000 yılında 1999'a kıyasla çok az bir artış göstermiş olup 4.560 milyon dolara (1999'da 4.529 milyon dolar) yükselmiştir.

(C) CARİ İŞLEMLER DENGESİ

İthalatın hedeflerin çok üzerinde gerçekleşmesi cari işlemler açığını tarihi bir seviyeye yükseltmiştir. 2000 yılı sonu itibarıyla 2.848 milyon Dolar olarak planlanan cari işlemler açığı yıl sonunda 9.765 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece cari işlemler açığı planlandığından % 243 oranında daha fazla artmıştır. 1999 yılında ise cari işlemler dengesi 1.360 milyon Dolarlık açık vermişti. Kasım-1999 ayında yaşanan ve ekonominin uçurumun eşiğinden

**TABLO 35 : CARİ İŞLEMLER DENGESİ
(MİLYON DOLAR)**

	OCAK-ARALIK	
	2000	1999
DÖVİZ GELİRLERİ	58.759	53.248
İHRACAT	31.214	29.325
TURİZM	7.636	5.203
FAİZ GELİRLERİ	2.836	2.350
İŞÇİ DÖVİZİ	4.560	4.529
DİĞER	12.513	11.841
DÖVİZ GİDERLERİ	68.524	54.608
İTHALAT	53.555	39.768
TURİZM	1.711	1.471
FAİZ	6.299	5.450
DİĞER	6.959	7.919
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI	-9.765	-1.360

döndüğü krizin sorumlusu olarak gösterilen cari işlemler açığı, turizm gelirlerinde önemli artışa rağmen tahminlerin çok üzerine çıkmıştır.

(D) SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ

2000 yılında net 9.445 milyon Dolarlık sermaye girişi olmuştur. Bu rakamın büyük bölümünü kısa vadeli sermaye hareketleri oluşturmaktadır.

Uzun vadeli sermaye girişi 4.276 milyon Dolar'da kahrken, kısa vadeli olarak kabul edilmesi gereken portföy yatırımları ile birlikte ülkemize 2000 yıl sonu itibarıyla 5.057 milyon Dolarlık kısa vadeli sermaye girişi olmuştur.

Portföy yatırımları dahil ülkemize giren kısa vadeli sermayenin tamamına yakınının spekülasyon amaçlı olduğu, sabit sermaye yatırımlarına yönelmeyen ve ülkemizdeki kalma süresi bir yılın altında olan bu sermayenin ülkemizin kalkınmasına olumlu katkısının bulunmadığı, spekülasyon işlemler neticesinde sağladığı yüksek karlarla birlikte ülkeyi kısa sürede terk ettiği Kasım krizi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Kısa vadeli sermayenin ülkeyi terk ederken toplu olarak ve büyük rakamlarla çıkış yapması, finans kesimi başta olmak üzere ekonomideki temel dengeleri sarsacak boyuta ulaşmıştır.

Kamu finansman açığı ve dış ödeme açıklarının kapatılmasında cazip ve etkili gibi görünen

ve yüksek dövizle yabancı tasarrufların ülkeye girişini teşvik etmek esasına dayanan sıcak para politikalarının, ülkemizin kaynak problemini çözmediği, sorunları ağırlaştırarak ileri bir tarihe taşıdığı tartışmasız biçimde gözler önüne serilmiştir. Bu politikanın bir an önce terk edilmesi ülkemiz kaynaklarının gereksiz yere yurt dışına çıkışını engelleyecek ve ekonomik gelişmeyi gerçek altyapı üzerine oturtacaktır.

(E) REZERV HAREKETLERİ

2000 yılsonu itibariyle cari işlemler dengesi 9.765 milyon Dolar açık verirken, sermaye hareketleri hesabında net 9.445 milyon Dolar fazlalığın oluşması sonucunda resmi rezervler 354 milyon Dolar azalmış, rezerv hareketleri ise 2.997 milyon Dolar fazla vermiştir. Raporun yukarıdaki bölümünde de belirtildiği gibi Kasım ayı krizinden sonra bu tablo olumsuz anlamda tamamen değişmiştir.

3. DIŞ BORÇ STOKU

Türkiye'nin ABD Doları cinsinden ifade edilen toplam dış borç stoku 1999 yılında % 5,3 civarında artışla 102 milyar 110 milyon Dolar

düzeyine ulaşmıştı. Toplam dış borç stoku 2000 yılında ise % 12 civarında bir artış ile yıl sonunda 114 milyar 324 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. ABD Doları / Euro paritesi yılbaşına göre sabit kalmış olsa, dış borçlardaki artış Dolar cinsinden daha yüksek bir oranda gerçekleşmiş olacaktı. ABD Doları'nın başta Euro olmak üzere diğer bazı para birimlerine karşı 2000 yılının ilk onbir aylık dönemine gösterdiği kaydadeğer artış, Türkiye'nin bu para birimleri cinsinden dış borçların Dolar cinsinden fazlaca artış göstermemesine yol açmıştır. 2000 yılının son ayında ve 2001 yılının başında Euro'da gözlenen kaydadeğer toparlanma, dış borçların Dolar cinsinden miktarını arttırmaya başlamıştır.

Dış borç stokunun döviz kompozisyonu irdelendiğinde, 2000 sonu itibariyle toplam dış borç stokunun % 56,2'sini Dolar, % 12,5'ünü Alman Markı, % 11,3'ünü Euro, % 9,2'sini Japon Yeni ve % 10,8'ini de diğer para birimleri cinsinden borçların oluşturduğu görülmektedir. Diğer yandan, Türkiye'nin döviz gelirlerinin para birimleri açısından kompozisyonu, dış borç stokundaki kompozisyonla farklı yapı arz etmektedir.

Kısa vadeli dış borçların toplam dış borç stoku içindeki payı 1998 yılı sonunda % 21,88 iken, bu oran 1999 sonunda % 22,88'e çıkmış, 2000 yıl sonu itibariyle de % 25,30'a yükselmiştir. Buna mukabil ; büyük ölçüde kamu sektörü borçlarından oluşan orta ve uzun vadeli borçların payı 2000 yıl sonu itibariyle % 74,7 oranında gerçekleşmiştir.

**TABLO 36: DIŞ BORÇ STOKU
(MİLYON ABD DOLARI)**

	1998	1999	2000
KISA VADELİ BORÇLAR	21.217	23.472	28.912
ORTA - UZUN VADELİ BORÇLAR	75.756	78.638	85.412
a) Kamu Sektörü	52.412	52.849	60.563
b) Özel Sektör	23.344	25.788	24.850
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	96.973	102.110	114.324

TABLO 37 : DIŞ BORÇ GÖSTERGELERİ (Yüzde)

	1998	1999	2000
Dış Borç Servisi / İhracat (*)	52,9	62,5	70,3
Dış Borç Servisi / Toplam Döviz Gelirleri (**)	26,4	34,4	37,3
Dış Borç Faiz Ödemeleri / İhracat (*)	15,4	18,6	20,2
Merkez Bankası Net Rezervleri / Toplam Dış Borç	21,4	23,5	18,0
Merkez Bankası Net Rezervleri / Kısa Vadeli Borçlar	97,7	103,0	71,3
Cari İşlemler Dengesi / Merkez Bankası Net Rezervleri	9,6	-5,6	-47,4
Toplam Dış Borç / Gayri Safi Milli Hasıla	47,3	55,3	56,8
Dış Borç Servisi / Gayri Safi Milli Hasıla	8,1	9,8	10,9

(*) Bavul Ticareti ve Transit Ticaret Dahil

(**) Buna mukabil ; Merkez Bankası net rezervlerinin kısa vadeli dış borçlara oranı 1999 yılı sonunda % 103'den, 2000 yılında %71,3'e gerilemiştir.

**TABLO 38 : DIŞ BORÇ GERİ ÖDEME
PROJEKSİYONU (2001 - 2003)**

	MİLYON ABD DOLARI		
	2001	2002	2003
A. BORÇ	20.826	11.592	11.047
Anapara	17.043	8.953	8.971
Faiz	3.783	2.639	2.076
B. TAHVİL	4.484	4.565	5.544
Anapara	2.504	2.786	4.004
Faiz	1.980	1.779	1.540
(A+B) TOPLAM GERİ ÖDEME	25.310	16.157	16.590
KAMU SEKTÖRÜ	11.843	10.470	11.041
MERKEZ BANKASI	87	138	1.399
ÖZEL SEKTÖR	13.381	5.548	4.151

Kaynak : Hazine Müsteşarlığı

Tüm bu göstergeler; uluslararası genel kabul görmüş kriterlere göre “çok borçlu ülkeler” kategorisinde yer alan Türkiye’de dış borçluluk durumunda 2000 yılında herhangi bir iyileşme sağlanamadığına, aksine dış borç göstergelerinin genelde daha da kötüleştiğine işaret etmektedir.

Dış borç stokunun ihracat gelirlerine oranı 2000 yılında bavul ticareti de dahil % 366,3’e (1997’de %259,7, 1998’de % 310,4 ve 1999’da % 351,3) yükselmiştir. Başka bir gösterge olarak, dış borç ana para ve faiz geri ödemeleri toplamının milli gelire oranı % 10,9’a (1997’de % 6,3, 1998’de % 8,1 ve 1999’da % 9,8) çıkmıştır. Aynı şekilde, toplam döviz gelirlerinin % 37,3’ü (1997’de sadece % 20,8 idi) dış borç geri ödemelerine gitmiştir. Merkez Bankası rezervlerinin Türkiye’nin dış borç stokunu karşılama oranı da % 18’e (1997’de % 23, 1999’da % 23,5 idi) gerilemiştir.

Diğer yanda; toplam dış borçların milli gelire oranı 1998 yılında % 47’den, 1999 yılında % 55’e ve 2000 yılında % 57’ye tırmanmıştır. Tüm bu göstergeler, dış borçluluk durumunun bir önceki yıla göre 20000 yılında da kötüleştiğine işaret etmektedir. Hatta, uygulanan serbest kur politikası ile bu yüzdelerin 2001 yılında daha da menfi bir hal alacağı aşikardır.

Türkiye 2000 yılında 21,9 milyar dolarlık dış borç ana para taksit ve faiz ödemesi yapmıştır. Borç servisinin % 74’ünü ana para, % 26’sını da faiz ödemeleri oluşturmıştır.

Önümüzdeki birkaç yıla ilişkin dış borç geri ödeme projeksiyonları ; 2001 yılında 25,3 milyar dolarlık dış borç geri ödeme miktarının, 2002 yılında 16,1 milyar dolara, 2003 yılında da yaklaşık 16,6 milyar dolara gerileyeceğine işaret etmektedir. 2001 yılında yapılacak toplam dış borç ödemelerinin % 47’sinin kamu sektörü, % 53’ünün de özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

4. DÖVİZ KURU

2000 yılı başında uygulamaya konan 3 yıl süreli enflasyonla mücadele programında merkezi bir konuma sahip bulunan döviz kuru politikası, uygulamanın ilk yılında programın öngördüğü şekilde ve program hedeflerinden bir sapma olmadan sürdürülmüştür. Buna göre, 1 ABD Doları ve 0,77 Euro’dan oluşan kur sepeti – program öngörülerine uygun olarak – 2000 yılında Türk Lirası’na karşı % 20 nominal değer kazanmıştır. Daha önceki aylarda döviz kuruna yoğun bir müdahalede bulunmayan Merkez Bankası, Kasım – Aralık aylarında ortaya çıkan mali krizle birlikte artan döviz talebini karşılamak için pozisyonundan 6 milyar Doların üzerinde döviz satışında bulunmuş, resmi döviz rezervlerinde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Merkez Bankası ancak yoğun döviz satışı ile, döviz kurlarını önceden ilan ettiği (taahhüt ettiği) seviyelerde tutabilmiştir. Piyasaların yeniden normalleşme sürecine girmesi ile birlikte, yeniden döviz girişi başlamış, kriz sırasında azalan Merkez Bankası döviz rezervleri yeniden artmaya başlamıştır.

Döviz sepetinde 2000 yılı için öngörülen % 20’lik nominal artış oranı, aynı yıl için öngörülen % 20’lik yıl sonu enflasyon hedefine dayalı bir hedef idi. Ancak toptan eşya fiyat endeksindeki yıllık artış oranının Aralık sonu itibarıyla, program hedefinden yaklaşık % 50 civarında sapma ile, % 32,7 oranında gerçekleşmesi Türk Lirası’nın belirlenen döviz sepeti karşısında % 11’e yakın bir oranda değer kazanmasına (“aşırı değerlenmesi”ne) yol açmıştır.

2001 yılı Şubat ayında ortaya çıkan kriz, 2000 yılı başından bu yana sürdürülen “nominal çıpa” olarak adlandırılan döviz kuru politikasının artık sürdürülebilir bir kur politikası olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bunun üzerine hükü-

met “nominal çıpa” politikasından vazgeçerek, “dalgalı kur” politikasına geçmiş, Türk Lirasının yabancı paralar karşısındaki değeri serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Bunun sonucu Türk Lirası yaklaşık % 80 değer kaybına uğramış ve 1 Dolar = 1 Milyon 200 Bin TL civarında işlem görmeye başlamıştır.

Ana hatları ile, yeni programın döviz kuruna zorunlu olmadıkça müdahaleyi öngörmediği ve kurun serbest piyasa koşullarına göre belirleneceği anlaşılmaktadır.

5. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Geçen yıl yurt dışına sermaye ihracının hızlandığı bir yıl olmuştur. Bununla beraber, geçen yıl, yurt dışından Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarında da, özellikle özel sektör tarafından gerçekleştirilen enerji yatırımları ile GSM yatırımları nedeniyle belirgin bir hızlanma yaşandı. 1999 yılında 813 milyon dolara kadar gerileyen Türkiye'ye doğrudan yatırım amacıyla giren yabancı sermaye miktarı geçen yıl 1,7 milyar dolar oldu.

Böylece 1992-2000 yılları arasında Türkiye'ye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımı 8 milyar 381 milyon dolar olarak gerçekleşti. Bu rakamın 911 milyon doları 1992'de, 746 milyon doları 1996'da, 953 milyon doları 1998'de ve 813 milyon doları da 1999 yılında giriş yapmıştı. Ancak, söz konusu sermayenin 1 milyar 265 milyon doları çeşitli nedenlerle Türkiye'den geri çıktı.

Yabancı sermaye çekebilmek için uluslar arası tahkim de dahil benzeri bir çok özendirici düzenlemeye giden Türkiye, istediği ölçüde yabancı sermayeyi ülkeye çekemedi. Merkez Bankasının verilerine göre 2000 yılında Türkiye'ye 1,7 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi oldu. Bunun yanında 2000 yılında Türk yatırımcıları 1 milyar dolar civarında bir yatırımı yurt dışında gerçekleştirdi. Oysa 8,4 milyar dolarlık yabancı sermaye doğrudan girişi olan 1992-2000 yılları arasında, Türk yatırımcılar da yurt dışında sadece toplam 2,7 milyar dolarlık yatırım gerçekleştirmişlerdi.

6. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler 2000 yılında çıkışlı-inişli bir seyir takip etmiştir. 1999 Aralık ayında Helsinki'de yapılan AB Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak resmen tanınması ve tam üyelik müzakerelerinin başlayabilmesi için Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini bir an önce gerçekleştirmesi istenmişti. Bu gelişme karşılıklı ilişkilerde bir yumuşama ve bahar dönemi olarak tanımlanmıştır.

Ancak 2000 yılı boyunca Türkiye'de ülke içinde bazı kesimlerin Kopenhag kriterlerine karşı gizliden yürüttükleri muhalefet nedeniyle, herhangi bir olumlu adım atılmazken, AB tarafında da bazı üye ülkelerde parlamento veya hükümet düzeyinde Kıbrıs, Ege ve sözde Ermeni karar tasarısı gibi alanlarda Türkiye'yi rencide edecek türden kararlar alınmıştır. Bu gelişme de karşılıklı ilişkileri fırtınalı bir sürece sokmuştur.

Esasen, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik serüveni 1959 yılında, bundan 42 yıl önce başlamış olup, bir türlü nihayete erdirilememiştir. Avrupa Birliği 6 kurucu üye ülkeden bugünkü 15 üye ülkeye ve 2006-2007 yıllarına kadar 27 üye ülkeye genişlerken, hiçbir yeni üyenin AB'ye katılması 8-10 yılı aşmamıştır. Diğer taraftan, AB Devlet veya Hükümet Başkanlarının 2000 yılı Aralık ayının birinci haftası sonunda Fransa'nın ev sahipliğinde Nice'de yaptıkları Zirve toplantısında anlaşmaya varılan kurumsal reform paketi içinde Türkiye'nin adı geçmemiştir. Bu paket 2010 yılına kadar mevcut 15 üye ülke ve 12 aday ülkenin Komisyon ve Avrupa Parlamentosu'ndaki üye sayıları dağılımı ve Konsey'de karar almadaki oy ağırlıkları konusunda kapsamlı anayasal değişiklikler öngörürken, Türkiye'nin kurumsal reform paketinin dışında bırakılması AB tarafının Türkiye'nin tam üyeliğini 2010 yılı sonrasında belirsiz bir zamana ötelediğinin açık bir işaretidir. Bu durum gösteriyor ki, Türkiye aday sıfatını kazanabildi, ama çok uzun bir bekleme odasına alınmıştır.

Bununla beraber, Türkiye'nin AB ile olan kurumsal ve hukuki angajmanı geri dönülmez bir yoldadır. Türkiye dış ticaret alanında AB ile oldukça ileri bir ekonomik bütünleşme sağlamış durumdadır. Dış ticaretinin % 50'den fazlasını (2000 yılında ihracatta % 52,4 İthalatta % 48,9)

AB ile yürütmektedir. Yabancı sermaye ve turizm gelirlerinin de % 60 civarında bir kısmı da AB kaynaklıdır. 1996 yılı başında tamamlanan Gümrük Birliği, tüm uyarılarımıza karşın, tam üyelik perspektifi olmadan, tek taraflı olarak Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirdiği, ancak AB'nin başta mali yükümlülükler olmak üzere zaten dengesiz ölçüde kendi lehinde olan yükümlülüklerden kaçındığı bir bütünleşme süreci oluşturmuştur. Ve geçen 5 yıl sonunda Türkiye AB ile karşılıklı ticarete 54 milyar dolarlık açık vermek durumunda kalmıştır. (Aynı dönemde AB'ye ihracatımız 66 milyar dolar olurken, AB'den ithalatımız 120 milyar dolar olmuştur.)

Bu aşamada AB Komisyonu tarafından hazırlanıp 8 Kasım 2000 tarihinde açıklanan ve AB Bakanlar Konseyi tarafından da Aralık ayı başında kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), Türkiye ile AB arasındaki ortaklık ilişkilerinin yeni hukuksal çerçevesini oluşturmaktadır. KOB'un özünü ise Kopenhag kriterleri oluşturmaktadır. Bir başka deyişle, Türkiye veya herhangi bir aday ülkeden, demokratik ve çoğulcu nitelikte bir hukuk devleti olma, temel haklar ve hürriyetlerin tüm vatandaşlar için sağlanması, işleyen bir pazar ekonomisine sahip olma ve uluslararası rekabete dayanabilme, son olarak da Maastricht kriterleri olarak adlandırılan ekonomik ve parasal birliği kriterlerine uyum sağlamak için gerekli yapısal ekonomik reformları yerine getirmesi istenmektedir.

Buna mukabil, Türk hükümeti de Türkiye'nin müktesebatına uyum çalışmalarını düzenleyen ve AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesi'nde ortaya koyduğu şartlara ve mevzuat gereksinimlerine bir cevap niteliği taşıyan Ulusal Program'ı (UP) kabul ederek 19 Mart 2001 tarihinde kamuoyuna açıkladı ve AB Komisyonu yetkililerine sundu. Kopenhag kriterleri kapsamında AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesi doğrultusunda öne sürdüğü ve Türkiye ile AB arasındaki tam üyelik adaylık görüşmelerinin başlaması için Türkiye tarafından yerine getirilmesi istenen konularda Ulusal Program'da detaylı bir durum değerlendirmesi yapılmakta ve gerçekleştirme takvimi sunulmaktadır. Ulusal Program'da özellikle tam demokratikleşme çerçevesinde, düşünce ve ifade özgürlüğünün tam sağlanması ve 312. Madde, MGK'nın durumu

ve siyaset üzerindeki asker etkisinin kaldırılması, DGM'lerin kaldırılması, anadilde eğitim ve yayın hakkı gibi konularda "Türkiye'nin şartları özel, belirli hassasiyetleri var" türünden mazeretlerle, muhtevası müphem ve nasıl gerçekleştirileceği açıkça belirtilmemiş hükümlerin yer aldığı görülmüştür. AB Komisyonu Türkiye'nin sunduğu Ulusal Programı inceleyeceğini ve kendisinin hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi ile ne kadar örtüştüğünü gördükten sonra değerlendirme yapacağını bildirmiştir.

Gerçekte, kısa ve orta vadeli olarak Türkiye'den beklenen siyasi, bürokratik ve ekonomik reformlar, Türkiye'nin son 20 yıldır tartıştığı değişim projeleri kapsamında düşünülmeli ve gerçekleştirilmelidir. Tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, siyasi iradenin ülke yönetiminde sivil ve askeri bürokratik irade üzerinde, sivil toplum anlayışının da tüm alanlarda etkin konuma gelmesi sağlanmalıdır. "Türkiye'nin şartları özel" diyerek evrensel iyileştirmelerden kaçılmaz. Tabii ki, kendi insanımızın ve kültürümüzün özellikleri dikkate alınarak bu reformlar gerçekleştirilmelidir. Ancak uluslararası mutabakata ulaşmış iyileştirmelere ayak diremek anlamsızdır.

AB'nin Katılım Ortaklığı Belgesinin kısa vadeli beklentiler bölümünde dile getirilen enflasyonun düşürülmesi, kamu harcamalarının kontrol altına alınması, yolsuzlukların sona erdirilmesi, mali sektör reformunun sürdürülmesi, özelleştirme gibi konular Türkiye ekonomisinin hızla çözüme kavuşturması gereken yapısal sorunları arasında bulunmaktadır.

Şu unutulmamalıdır ki; Avrupa Birliği veya herhangi başka bir oluşum Türkiye için tek alternatif değildir. Türkiye'nin önündeki en önemli gerçeklik kendi dinamiklerinin farkında olarak ve de sırf kendi istediği için ekonomik, siyasi, hukuki ve sosyal gelişmeyi sağlamasıdır. Bu sağlanmadan AB'ye girmemiz zor olduğu gibi, bu sağlandığı durumda da AB ülkemizin karşısında tek alternatif olarak durmuyor olacaktır. Türkiye taşıdığı büyük tarih ve kültür mirası ile çağı yakalamalı, ve yapılması gerekenleri gerçekleştirmeye hemen başlamalıdır.

Değerlendirme ve MÜSİAD'ın önerileri

I- DEĞERLENDİRME

2000 yılı, ekonomi hedefleri itibariyle iddialı bir yıldır. 1999 yılı Aralık ayı sonunda Türk hükümeti ile IMF arasında stand-by programı imzalanıp, bu programın uygulanmaya çalışılması akabinde, Türkiye ekonomisi, -bazı olumlu gelişmelere rağmen- 2000 yılını krizle kapatmıştır. Enflasyonun düşürülmesine rağmen hedefte % 58 oranında bir sapma ortaya çıkmıştır. Büyüme hedefi yaklaşık olarak tutturulmasına karşın, Türkiye'nin 1990 yılında 2.710 dolar olan Fert Başına Milli Geliri 2000 yılı sonunda 3.060 dolara ancak ulaşabilmiş, bununla beraber gerekli tedbirler bir türlü alınamadığı için bu rakam Mart 2001'de 2000 dolar seviyelerine inmiştir.

Kısacası, 2000 yılı, iddialı hedeflerine rağmen, yıl sonu rakamları itibariyle büyük çoğunlukla bu hedeflerin tutturulamadığı, krizin esaslı politikaların devreye sokulmaya çalışılması yerine palyatif tedbirlerle geçiştirilmeye çalışılması sonucu 2001 yılını da ipotek altına alan bir yıl olmuştur.

Uzun yıllardır yaşanan yüksek ve değişken enflasyon sürecinin, ekonomide ciddi yapısal bozukluklar ve verimsizlikler meydana getirdiği düşüncesine dayanan stand-by programı, döviz kuru çıpa olarak kullanılarak faizlerin ve enflasyon oranının düşürülmesini hedeflemişti. Bu amaçla yeni ek vergiler getirilmiş, özel sektör çalışanlarının ücret ayarlamaları ile, memur, işçi ve emekli maaş artışları da yıllık % 25'le sınırlanmış, bir başka deyişle tüm toplumdan büyük fedakarlıklar talep edilmişti.

Kasım Sonu Krizinin Nedenleri:

Daha önceleri bu doğrultuda sinyaller alınmasına karşın gerekli önlemlerin devreye sokulmaması nedeniyle ortaya çıkan krizin tetiğini, bazı orta büyüklükteki bankaların programa inanarak faiz hadlerinin daha da düşeceği beklentisiyle kısa vadeli kaynaklarla orta vadeli pozisyonlar almaları çekmiştir.

Geri planda ise, yolsuzlukların üzerine gidilmemesi, yapısal tedbirlerin zamanında alınmaması, cari işlemler dengesindeki açığın büyümesi ve özelleştirmedeki gecikmeler yatmaktadır. Bunlar Eylül'den itibaren, ama özellikle Kasım ortasında faizlerin yükselmesine yol açmış ve kriz kaçınılmaz hal almıştır.

Yukarıda sözü edilen bankalar, fonlama maliyetleri artınca, likidite ihtiyaçlarını karşılamak için zarar etme pahasına ellerindeki kamu kağıtlarını satmak zorunda kalmalarına rağmen, Merkez Bankası; para politikası hedeflerine bağlı kalarak, başlarda likidite yetersizliğini hafifletecek müdahalelerden kaçınmıştır.

20 Kasım civarında, likidite sıkıntısı çeken bankalarla ilgili rivayetler arttıkça, uluslararası büyük bankalar, Türk bankalarının riskini almak istemediklerinden Interbank piyasasında kredi limitlerini düşürmüşler ve gecelik piyasadan çıkmışlardır. Bu durum piyasadaki baskıyı yoğunlaştırmış ve likidite sıkıntısı çeken bankaların durumunu daha da zorlaştırmıştır.

Bu olaylar, giderek artan ve ciddileşen bir likidite sıkıntısına yol açmış, gecelik (over-

night) ve kamu kağıdı faizlerini tırmandırmış ve Euro-tahvillerde faizin yükselmesi ile sonuçlanmıştır. Likidite sıkıntısının paralelinde oluşan aşırı dolar talebi Merkez Bankasının döviz rezervlerini baskı altına almıştır. Banka sistemini korumak ve faiz hadlerindeki yükselmeyi sınırlamak için Merkez Bankası net iç varlıklar hedeninden vazgeçerek 22-30 Kasım haftasında piyasalara büyük miktarda likidite vermiştir.

Ancak, likiditenin arttırılmasına rağmen, enflasyonla mücadele programının artık sürdürülebilir olmadığı şeklindeki beklentilerden beslenen sermaye çıkışlarındaki hızlanma, 28 Kasım'da gecelik faizlerin üç haneli -bir ara dört haneli- rakamlara tırmanmasına yol açmıştır.

Aslında bu durum, ısrarla uygulanan kur ve para politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Banka Hortumlama Olayları ve Yolsuzluklar:

Aslında Kasım krizinden önce ortaya çıkma-ya başlayan yolsuzluklar ve banka hortumlama olayları krizin geleceğinin ön işaretlerini oluşturmuştu.

- (1) Bu sorunun temelinde sistemin kendisi yatmaktadır. Sanayi veya hizmet sektöründe müteşebbis olarak faaliyet gösteren ve bizatihi kendisi paraya ihtiyaç duyan insanlara banka sahibi olma imkanının tanınması, suistimaller için uygun bir imkan sağlamıştı.
- (2) 1994 yılında yaşanan mali krizin sonrasında hükümetin panikleyerek mevduata devlet güvencesi getirmesi sonucu sistemde iyi banka-kötü banka ayrımı ortadan kalkmış, tasarruf sahibi nasılsa hepsi de devlet güvencesinde diyerek en çok faiz veren bankaya yatırmayı tercih etmiştir. Bu dönemde mafya bile banka alım satımlarına aracılık etmeye başlamıştır.
- (3) Ayrıca, anti enflasyonist ortam bu bankaların çöküşünde etkili olmuştur. Yüksek enflasyon ortamında devlete yüksek faizle borç para vererek büyük para kazanmaya alışan bankalar, yavaş yavaş bu ortamdan uzaklaştıkça sıkıntıya girmeye başlamıştır. Enflasyonun düşüş trendine ayak uyduramayan bankalar iflasın eşiğine gelmiştir.

22 Şubat 2001 Krizi:

2000 Kasımında yaşanan krizden ders alınmadan;

- IMF'den gelen ve gelecek kaynakların rehavetine kapılarak alınması gereken tedbirlerin alınmaması,
- Hazine, Merkez Bankası ve Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun göz göre göre gelen mali krizi tespit edememesi,
- Büyük ölçekli bankaların dahi yurtdışı sendikasyon kredilerini bile ödeyemez hale gelmesi,
- Merkez Bankasındaki (döviz piyasalarına müdahalede kullanılamayacak) döviz rezervlerinin arkasına sığınarak, müdahalelerle düzeltmelerin yapılabileceğine inanılması
- Hükümet yetkililerinin söylemlerinin piyasayı ne ölçüde etkileyeceğini tartmadan yaptıkları gereksiz konuşma ve açıklamalar,
- Koalisyon ortaklarının çelişkili ifade ve uygulamalarının bir neticesi olarak kamuoyu nezdinde hükümete olan güvenin azalması,
- Yolsuzluklarda gerekli hassasiyeti gösteremeyen ve demokratik uygulamaların dışına çıktığı düşünülen parlamentonun -mali piyasalar ve kamuoyu nezdinde- itibarını kaybetmesi,

22 Şubat krizinin ana nedenleri olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ağır ve uzun süreli ekonomik krizinin yaşanmasında hükümet kadar "IMF ile imzalanıp uygulamaya konulan istikrar programı son umudumuz" diyerek, hatalı politikalara bir takım menfaatler ve diyetler uğruna sürekli destek veren sivil inisiyatif mensubu iş dünyası kuruluşlarının, bir kısım etkin medyanın ve bazı anlı şanlı(!) ekonomi profesörlerinin payını özellikle vurgulamakta fayda vardır.

Kasım krizinden kısa bir süre sonra IMF'den sağlanan mali desteğe rağmen ortaya çıkan 2001 Şubat krizi, geçen yıl başında uygulamaya konan programın artık sürdürülebilir bir program olmadığını ortaya çıkarmıştır. Programın en önemli ayağını temsil eden kur politikası terkedilerek, yerine dalgalı kur politikasına geçilmiştir. Bu büyük bir yanlış. Aslında, bunun yerine hükümet devalüasyon nispetini yüzde olarak belirlemeli ve netleşmiş kur ayarlaması yaparak piyasaları dengelemeliydi.

Bunun yanında, 22 Şubat 2001 tarihinde hükümetin dalgalı kur sistemine geçiş kararı alırken, ekonomik programı açıklamaması da büyük bir ekonomik strateji hatası olmuş ve bu durum ekonomiye belirsizlik ve kaos getirmiştir.

EKONOMİDE ACİL ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'nin kronikleşen sorunlarının çözümü için acilen alınması gereken tedbirlerin bir kısmını ana başlıkları ile şöylece sıralayabiliriz. Bu konulardaki ayrıntılı açıklamalar ilerdeki bölümlerde ayrıca zikredilecektir.

Hükümet istifa etmeli ve erken seçime gidilmelidir.

TBMM'nin içerisinde (işçi, işveren, memur, ulusal ve uluslararası kamuoyu nezdinde) güven tesis edebilecek yeni bir hükümet acilen oluşturulmalıdır. Bu hükümet icra hükümeti olmaktan çok, güveni tazeleyen ve ülkeyi salimen erken bir genel seçime taşıyacak (Eylül-Ekim 2001) nitelikte olmalıdır.

'Bazılarının' söylediği gibi seçim, ülkeyi yeni bir krize sokmaktan çok, muhtemel yeni krizleri engelleyebilecek tek alternatif yoldur. Zira, ülkeyi bu hale mevcut iktidar getirmiştir, sadece sayın Derviş'in kendisi ve program diye adlandırdığı 'programı' ile bundan sonra da farklı bir şey yapılamayacağı aşikardır.

Bununla birlikte, ekonomi yönetimi kararlı ve güven verici hale getirilmelidir. Ekonomi yönetiminin başında hükümetin bulunduğu imajı güçlendirilmeli, IMF yetkililerinin ve bürokrasinin etkisi sınırlandırılmalıdır.

Para politikaları acilen Netleştirilmelidir.

Yeni ekonomik programda yer almayan ancak ekonomik belirsizliği ortadan kaldırmak açısından, para politikası, kur politikası ve gelirler politikası acilen belirlenmeli, dalgalı kur politikası yerine kesin devalüasyon oranı netleştirilip döviz kuru istikrarı sağlanmalı, böylece piyasalarda güven tesis edilmelidir.

Hukuk reformu gerçekleştirilmelidir.

Türkiye sadece Avrupa Birliği istediği için değil, kendi halkının talepleri ve demokrasinin bir gereği olarak acilen sağlıklı bir hukuk reformu yapmalı ve Anayasası ile bütün kanun, tüzük ve yönetmeliklerini çağa uygun, bireyi öncelleyen bir hale getirmelidir.

Yine görülmüştür ki, son dönemde siyasette yaşanan parçalı durum ve koalisyon hükümetleri meseleleri çözmekte yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple Seçim Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunlarında acilen gerekli değişiklikler gerçekleştirilerek istikrarlı hükümet yapılarının oluşmasının önü açılmalı, başkanlık veya yarı başkanlık sistemi kamuoyunda tartışılmaya başlanılmalıdır.

Devlet acilen israf ekonomisine son vermelidir.

Başta çok acil ve önemli olmayan savunma harcamaları da dahil olmak üzere kamunun gereksiz harcamalarında asgari % 25 oranında bir kısıntıya gidilmeli ve devlet yeniden borçlanmaya gitmeyeceği altyapıları acilen oluşturulmalıdır.

Evvelki dönemlerde görülmüştür ki, ekonomik krizin yaşandığı her dönemde, hükümetler israf konusunu ele almış olmalarına rağmen, bu hususta bir türlü başarılı olamamışlardır. Bugün için de aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla, kanunlarla sınırlama ve yaptırım getirilmeden sadece söylemlerle israfı engellemeye çalışmak yine başarılı olamayacaktır. Mutlaka, kalıcı ve gerçekten israfı engelleme programları yapılmalı, popülist düşünce ve uygulamalardan uzaklaşılmalı ve taviz verilmeden alınan kararlar uygulamaya konmalıdır.

Özelleştirme bitirilmeli, devlet ekonomiden el çekip olması gereken rollerine dönmelidir.

Özelleştirme için yıpranmış mevcut yapı yerine **yeni bir kurum oluşturularak** (Almanya'daki TREUHAND gibi) yetkilendirilmeli, bu kurumda ekonomiyle ilgili sivil toplum kuruluşlarından da temsilciler yer almalıdır.

Türkiye devletçi sistemin ekonomik temelini oluşturan Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) yükünden bir an önce kurtulmalıdır. Başta **Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu** kapsamında bulunan bankalar olmak üzere, Emlak Bankası, Halk Bankası ve Vakıflar Bankası ile öncelikle zarar eden tüm KİT'ler özelleştirilmelidir.

Özelleştirmelerin gerçekleştirileceği zamana kadar, kamuda optimum nakit yönetimi için kaynakların tek bir havuzda toplanarak yönetilmesi uygulaması (**havuz sistemi**) yeniden başlatılmalıdır.

Ekonomi tamamen özel sektörün inisiyatifi ne verilmeli, devlet savunma, iç güvenlik, dışişleri ve adaletin sağlanması görevleri dışında bir fonksiyon yüklenmemelidir. Ankara, **para, ihale ve rant** dağıtmaya devam ettiği sürece kronikleşen bu meselelerin halledilmesine imkan yoktur. Ancak, bütün bunların yanında **bor** gibi stratejik önemi haiz ve gerçekten uluslararası piyasalarda değer ifade eden kaynaklarımız peşkeş çekilmemeli, kısa vadeli almış olduğumuz yurtdışı borçlarına prim olarak verilmemelidir.

Başta Türk Telekom olmak üzere, THY, Tüpraş, Erdemir ve bunun gibi büyük ölçekli KİTlerin özelleştirilmesinde **hassas davranılarak, değerinin altında bir fiyata satılmasına izin verilmemelidir.** (HELE HELE BU VE BENZERİ KURUMLAR, YURT DIŞINDAN TEMİN EDİLMEMEYE ÇALIŞILAN BAZI KREDİLERİN PAZARLIK KONUSU HİÇ BİR ŞEKİLDE YAPILMAMALIDIR.)

İç borç sorunu kısmı monetizasyon ve konsolidasyona gidilerek neticelendirilmelidir.

Artık bugün herkes tarafından çok iyi anlaşılmıştır ki, **ülkemin en büyük problemi faiz illetidir.** Dolayısıyla, iç borca yönelik vadesi gelen ödemelerin % 25'lik kısmını para basarak kapatmalı, geri kalan kısmı ise, dövizde endeksli borç senedine çevrilerek 3 ile 7 yıl arasındaki vadeye dengeli bir biçimde yayılmalıdır. **Bundan daha önemlisi de yeniden borçlanmaya gitmeyecek tedbirlerin alınması ve bunların zaman kaybetmeden uygulamaya konmasıdır.**

Günümüzde haksız bir gelir ve servet transfer mekanizması haline dönüşen iç borçlanmayı sınırlamak gayesiyle yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

Ciddi bir vergi reformu yapılmalı ve tüm fonlar tasfiye edilmelidir.

Üretimi artırmak ve sanayiciye yatırım imkanı tanımak için kesinlikle yeni vergi oluşturulmamalı, tam tersine vergi oranlarında indirim yapılarak piyasalara canlılık kazandırılmalı ve bir daha ek vergi konmayacağı yasalarla garanti altına alınmalıdır.

Öncelikle iç tüketimi artırmak ve kayıtlı ekonomiyi teşvik etmek amacıyla **standart KDV oranı (lüks mallar hariç) en fazla % 10 seviyesine düşürülmelidir.** Ve bu uygulamanın 2002 sonuna kadar değiştirilemeyeceği de yasalarla garanti altına alınmalıdır.

Yine, başta kurumlar vergisi olmak üzere **vergi oranları düşürülmelidir.** Kurumlar vergisi, gelir vergisi gibi müterakki hale getirilmeli, bu çerçevede gelir ve kurumlar vergisi oranları eşitlenerek, en düşük oran % 10, ve en yüksek oran % 30 olarak belirlenmelidir.

Enflasyon muhasebesine derhal geçilmelidir.

Vergilemede tamamen enflasyon muhasebesine geçilerek, enflasyondan doğan fiktif kazancın vergilendirilmesi önlenmeli, yabancı sermaye ve turizm sektörünün önündeki bu en büyük engel ortadan kaldırılmalıdır.

Bankacılık sistemi düzene sokulmalıdır.

Kamu bankaları yükünden kurtulunması yanında, özel sektör bankacılığı da rehabilite edilmeli, rant ekonomisini besleyen bankacılık işlemleri terkedilerek, tüm bankalar üretim ekonomisine finans desteği sağlayarak gerçek fonksiyonlarını icra eder hale getirilmelidir.

Bundan böyle görev zararı uygulaması yapılamayacağından, özelleştirme zamanına kadar ki Kamu İktisadi Teşekküllerinin (ihtiyaç olsun veya olmasın) özel bankalardan kullanacağı kredilere **devlet garantisi verilmeyeceği** yasalarla belirlenmeli, gereksiz ve ihtiyaç dışı kredi kullanımlarından dolayı her türlü yetkililerin kanuni ve mali sorumluluk taşımaları sağlanmalıdır.

Devlet özel finans kurumlarının da arkasında olduğunu kesin bir ifade ile kamuoyuna açıklamalıdır.

Yeniden değerlendirilmelidir.

Ülkedeki bir çok şirketlerin bilançoları, gerçeğinin % 10'unu bile yansıtmadığı varsayımıyla, işletmelerin aktiflerinde bulunan, ancak muhasebe değerleri gerçeği yansıtmayan iktisadi kıymetlerin (demirbaş, araç, gereç, gayri menkul, menkul, arsa, bina gibi) piyasa şartlarına göre oluşan fiyatları üzerinden yeniden değerlemeye tabi tutulması ve değerlendirme farkının vergi konusu yapılmadan sermayeye ilave edilerek bilançoların daha gerçekçi hale getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Türk Lirasından 6 sıfır atılmalıdır.

Türkiye'nin itibarını korumak, muhasebe sisteminde varolan külfeti ortadan kaldırmak ve enflasyonun indirilmesi politikasına psikolojik destek sağlamak için Türk Lirası aşırı sıfır yükünden kurtarılmalıdır. Bu amaçla TL'dan altı sıfır atılmalıdır.

Yatırım, üretim ve ihracat seferberliği başlatılmalıdır.

Hiçbir ekonomi, üretmeden ve ürettiklerini dış pazarlara satmadan büyüyemez. Dolayısıyla ileriki bölümlerde detaylarını açıkladığımız şekilde acilen yatırım, üretim ve ihracat seferberliği başlatılmalıdır.

Özellikle, tarım sektörüne yönelik her türlü yatırımlar (besicilik, hayvancılık, tabii gıdalar üretimi ve seracılık yatırımları) ile özellikle sağlık ve kongre turizmi olmak üzere tüm turizm faaliyetleri, ithal ikamesi ile uç ürünlerin imalatına yönelik tüm madencilik faaliyetleri, taşımacılık, yurtdışı müteahhitlik hizmetleri vb. sektörler şartsız olarak teşvik edilmeli, gereksiz ve usandırıcı tüm bürokratik engeller kaldırılmalıdır.

Ayrımcılığa son verilmelidir.

Yurtdışından döviz girişlerini arttırmak gayesiyle yurtdışındaki işçi tasarruflarını yurt içinde yatırıma dönüştüren ticari şirketlere karşı yapılan ayrımcı nitelikte ve haksız baskılar engellenmelidir. Meşru bir denetim sistemi kurulmalı, ancak gereksiz baskılarla ülkeye döviz girişi engellenmemelidir.

Yabancı sermaye gelişi teşvik edilmelidir.

Yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek gayesiyle;

özellikle açık hesap çalışan (akreditif ve garanti uygulamaları dahil) ithalatçı firmalarla yurtdışından mal aldıkları firmaların açık hesaplarının % 50'lik kısmını Türkiye'de sermayeye döndürmeye yönelik iyi niyet girişimleri yapılmalı, gerekli teşvikler çıkarılmalı ve bu konuda mevzuat değişiklikleri acilen gerçekleştirilmelidir.

II- MÜSİAD'IN ÖNERİLERİ

1. İÇ PİYASANIN CANLANDIRILMASI TEDBİRLERİ

- 1) Ekonomi yönetimi kararlı ve güven verici hale getirilmelidir. **Ekonomi yönetiminin başında hükümetin bulunduğu imajı güçlendirilmeli**, IMF yetkililerinin ve bürokrasinin etkisi sınırlandırılmalıdır.
- 2) Yeni ekonomik programda yer almayan ancak ekonomik belirsizliği ortadan kaldırmak açısından, para politikası, kur politikası ve gelirler politikası acilen belirlenmeli, dalgalı kur politikası yerine kesin devalüasyon oranı netleştirilip döviz kuru istikrarı sağlanmalı, böylece piyasalarda güven tesis edilmelidir.
- 3) Öncelikle iç tüketimi arttırmak ve kayıtlı ekonomiyi teşvik etmek amacıyla **standart KDV oranı (lüks mallar hariç) en fazla % 10 seviyesine düşürülmelidir**. Ve bu uygulamanın 2002 sonuna kadar değiştirilemeyeceği de yasalarla garanti altına alınmalıdır.
- 4) Muhtelif ülkelerde, muhtelif sektörlerde uygulandığı gibi, esnafı canlandırmak ve tüketim dinamizmi sağlamak açısından, her iki ayda bir haftanın 'tüketim haftası' olarak ilan edilerek KDV'den muaf satış uygulamasına başlanması gerekir.
- 5) Piyasaların likidite sıkıntılarını ortadan kaldırmaya yönelik (iç borç ile uyumlu) kısmi monetizasyonla piyasalara taze para enjekte edilmelidir.
- 6) Vadeli ithalattan alınan % 6'lık Kaynak Kulunımı Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi uygulaması derhal kaldırılmalıdır.
- 7) Yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek gayesiyle;
özellikle açık hesap çalışan (akreditif ve garanti uygulamaları dahil) ithalatçı firmalarla yurtdışından mal aldıkları firmaların açık hesaplarının % 50'lik kısmını Türkiye'de sermayeye döndürmeye yönelik iyi niyet girişimleri yapılmalı, gerekli teşvikler çıkarılmalı ve bu konuda mevzuat değişiklikleri acilen gerçekleştirilmelidir.
- 8) Yabancı sermayeyi teşvik etmek, muhasebe kayıtlarındaki kayıpları sona erdirmek ve kayıt-dışı ekonomiyi engellemek gayesiyle acilen enflasyon muhasebesine geçilmelidir.
- 9) Anti-enflasyonist sürecin psikolojik olarak desteklenmesi, muhasebe kayıtlarında kolaylık sağlanması ve TL'nin dünyada en değersiz para olması durumunun sona erdirilmesi için **TL'den altı sıfır atılmalıdır**.
- 10) SSK primlerinin 1 Nisan 2001 itibarıyla tabanda % 40, tavanda ise % 75 artırılmasına ilişkin hukuki düzenleme iptal edilmelidir. Bu uygulama kayıt dışı istihdamı artıracak, işsizliğin büyümesine yol açacaktır.
- 11) Ülkemizin her zamandan daha fazla yatırıma ihtiyaç duyduğu bir dönemde yatırımları teşvik etmek amacıyla yatırım indiriminde **stopaj uygulaması kaldırılmalı, yeni ve genişleme yatırımlarında vergi muafiyeti 10 yıla çıkarılmalıdır**.
- 12) Suistimalleri engellemek ve likidite sirkülasyonunu uzun vadeye yayarak ticari ödemelere canlılık getirmek amacıyla, uygulanmakta olan **kısa vadeli günlük, haftalık ve aylık repo uygulamalarına kesin son verilmeli, asgari süre 3 aya çıkarılmalıdır**.
- 13) Banka kredilerinde haksız ödemelere ve şirket iflaslarına yol açan **fahiş temerrüt faizi uygulaması kaldırılmalı**, finansal açıdan zora düşen firmalara enflasyona endekli olarak geri ödeme ertelemesi imkanı getirilmelidir.
- 14) Ticari mevzuatın uygulanmasındaki yozlaşma önlenmeli, **mevcut çek yasası eski itibarına kavuşturulmalı**, her bir çek yaprağında asgari banka garanti limiti (500 milyon TL) getirilmelidir.
- 15) Yurtdışından döviz girişlerini arttırmak gayesiyle yurtdışındaki işçi tasarruflarını yurt içinde yatırıma dönüştüren **ticari şirketlere karşı yapılan ayrımcı nitelikte ve haksız baskılar engellenmelidir**. Meşru bir denetim sistemi kurulmalı, ancak gereksiz baskılarla ülkeye döviz girişi engellenmemelidir.

2. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

- 1) 1 milyon doların üstünde ihracat yapan bütün firmaların ilgili yetkililerine özel pasaport (yeşil veya kırmızı) verilmelidir.
- 2) **İhracat pazarlarımızda ve ihraç ürünlerimizde mutlaka çeşitlendirmeye gidilmelidir.** Bölge ülkeleriyle (Irak, İran, Suriye, Mısır, Yunanistan, Rusya, Ukrayna) ticareti geliştirme stratejisi devam ettirilmeli, ticari geziler ve katılınan uluslararası fuarlar aracılığıyla Türk ihraç ürünlerinin hedef ülkelerde tanıtımı sağlanmalıdır. Yeterli teşvikler verilmeli, ihracat kapıları zorlanmalıdır.
- 3) Başta tekstil sektörü olmak üzere, deri (ayakkabı ve giysi), gıda ve diğer sektörlerde "marka" imkanı olan şirketlere özel önem verilmeli, nakit destekler haricinde özel teşvikler (fuarlar, katalog harcamaları, free shoplarda ücretsiz malların desteklenmesi gibi) uygulanmalıdır.
- 4) Bavlul ticaretine yönelik yeni uygulamalar ve teşvikler acilen uygulamaya konmalı, pazar stratejilerine göre (Rusya, Balkan Ülkeleri ve Kuzey Afrika Ülkeleri) ihtisas limanı, taşımacılık ve vize kolaylıkları, serbest bölge oluşturulması gibi tedbirler zaman geçirilmeden alınmalıdır.
- 5) **İhracatı arttırmak amacıyla ikinci bir atılım programına** (birincisi 1980-1987 arasında geçerli idi) **ihtiyaç vardır.** Hükümet ihracatı arttırmayı, ithalatı asgari düzeyde tutmayı amaçlayan bir dual (ikili) ekonomik modeli uygulamalı ve ihracatın önündeki bürokratik engeller kaldırılmalıdır.
- 6) **İhracattaki KDV iadeleri, her türlü vergi ve SSK prim ödemelerine mahsup edilmelidir.** Bu konuda yaşanan bürokrasi ve engellemeler de kaldırılmalıdır. Aynı zamanda mahsup işlemleri haricindeki bakiye ödemeler vakit geçirilmeden yapılmalı, gerçek ihracatçıları cezalandırılmamalıdır.
- 7) **Dış ticaretle ilgili birimler arasındaki dağınıklığı gidermek amacıyla, planlama-teşvik etme-koordinasyon ve tanıtım fonksiyonlarını birlikte üstlenecek bir Dış Ticaret Bakanlığı kurulmalı, hem yurtiçinde hem de yurtdışında teşkilatlanmalıdır.** Bu çerçevede **yurtdışındaki ticari ataşeliklerimiz mutlaka güçlendirilmeli, ihracatta yeni pazarlar için araştırmalar yapılmalı, sanayiciler hızla bu pazarlara yönlendirilmelidir.**
- 8) **Eximbank kaynakları ciddi ölçüde artırılmalı ve adil bir şekilde dağıtılması için KO-Bİ'lerin de yararlanmasını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır.** Ayrıca, Eximbank kredilerinin geri ödemesi üçer aylık dönemler halinde ertelenmelidir.
- 9) **İhracat artışı; vergi indirimi, finansman ve sigorta prim indirimleri ile teşvik edilmelidir.** İmalatçı ihracatçı ve dolaylı ihracatçıları için enerji desteği sağlanmalıdır.
- 10) **İhracatı arttırmak amacıyla üreticilerin KİT'lerden ihraç kaydıyla mal alımlarında karşılaştıkları aşırı bürokrasi ve kırtasiye azaltılmalı, özellikle küçük ve orta ölçekli sanayicilere teşvik belgesi ile dünya fiyatlarından mal vermek yerine, fiili ihracatın gerçekleşmesi ile dünya fiyatlarından mal alma sistemi getirilmelidir.**
- 11) 2000 yılında yaşanan aşırı kontrolden ve ilkel bürokratik denetimden vazgeçilerek etkin ve çabuk denetime geçilmelidir. Ayrıca, **takibin yerelleşmesi sağlanarak** ihracatçının sık sık Ankara'ya taşınması önlenmelidir. İhracat sonrasında belge kapatma işlemi kolaylaştırılarak, bürokratik güçlükler azaltılmalıdır.
- 12) Bankaların sendikasyon kredilerinin belli bir oranının KOBİ'lerin ihracatı için tahsis edilmeleri zorunluluğu getirilmelidir.
- 13) **İhracatta AB ülkeleri dışındaki bölgelere Türk filoları ile taşımacılıkta navlun indirimi sağlanmalıdır.**
- 14) Dahilde işleme rejimi hariç tutulmak üzere hayali ihracata dayanak oluşturan döviz tahahhütlerinin tamamı bir kereye mahsus affedilmelidir.
- 15) **İhracat kaydıyla verilen döviz kredilerinde maksimum geri ödeme süresi 1 yıldan 3 yıla çıkarılmalı ve dünya piyasalarındaki şartlarda (libor + 2 - 3 puan gibi) verilmelidir.**
- 16) **İstihdamı ve ihracatı yüksek deneyimli firmalara belgelerini beyan usulüyle kendilerinin tanzim edebilmesi imkanı getirilmelidir.** Ancak, denetimlerde suistimal yapıldığı görülürse suçlular afsız ağır hapis cezasına çarptırılmalıdır.
- 17) Eşdeğer eşya kapsamındaki ihracat genişletilmeli ve süresi uzatılmalıdır.
- 18) **İmalatçı ihracatçılardan ihraç kaydıyla iç piyasadan temin edilen mallardan KDV alınmamalıdır.**

3. AKTİF DÖVİZ GİRDİSİ SAĞLAYAN SEKTÖRLERE YÖNELİK PLANLAMALAR ACİLEN YAPILMALIDIR

Bir ülkenin en önemli aktif döviz girdisi beş ana başlık altında toplanabilir. Bunlar;

- a-) dış turizm gelirleri,
- b-) tarımsal ürün ihraç gelirleri,
- c-) yer altı kaynakları ihraç gelirleri,
- d-) yurtdışı müteahhitlik hizmetleri ve taşımacılık gelirleri,
- e-) yurtdışındaki vatandaşlarımızın döviz gönderileri.

Bunların ilk üç tanesi;

- * Bölgesel ve yöresel kalkınmada,
- * İstihdam oluşturmada,
- * İthal ikamesinde,
- * Büyük şehirlere göçü önlemede,

önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Aynı zamanda bu sektörlerin maliyetlerini oluşturan ödemelerde küçük miktarlarda döviz ödemelerine ihtiyaç duyulsa da, **ağırlıkla ödemeler TL** olarak yapıp, karşılığında **döviz girdisi sağlama** imkanları çok fazladır.

Dolayısıyla, bütün bu sektörler Türkiye'nin önümüzdeki dönemlerde ana sürükleyen sektörleri olmalıdır. Bu nedenle de başta **turizm** olmak üzere, **madencilik** ve **tarım** (özellikle seracılık ve organik gıdalar) sektörlerine yönelik aksamalar tespit edilmeli, bu husustaki bürokratik engeller ortadan kaldırılmalı ve sektöre yönelik cazibeli teşvik sistemleri acilen oluşturulmalıdır.

Ve yine, bu sektörlerle ilgili çok detaylı, bilimsel ve uygulanabilir raporlar hazırlanmalı, aksaklıklar ve problemler tespit edilmeli ve sektörlerin önünü açacak her türlü çalışma yapılmalıdır. (Bu doğrultuda bizler MÜSİAD olarak çok özel çalışmalar yapıp raporlar hazırlayarak bunları kamuoyuna, ilgililere ve iş alemine sunmayı bir görev addediyor, diğer kuruluşları da bu çalışmaya katılmaya ve desteklemeye davet ediyoruz.)

Bütün bunların yanında, yıllardır yurt dışında yaşayarak ve çalışarak tasarruf yapmış ve bu tasarruflarını biriktirerek her hangi bir yatırımda kullanmamış vatandaşlarımızın oluşturduğu birikimler hiç de azımsanmayacak boyutlardadır. Bu insanlarımız ülkelerini seven ve sorumluluk duygularına sahip insanlardır. Ülkelerine faydalı olabilecek her türlü güzel faaliyetlerde yer almışlardır. İşte, bu güzel gayelerle başlayan "**çok ortaklı şirketler**" yapılanması, önemli bir adım olmakla beraber kontrolden çıkmış, gerekli denetleme mekanizmaları yerine karalama uygulamaları yapılarak bu önemli tasarruflar ürkütülmüştür.

Şimdi yapılması gereken, mevcut kuruluşları sağlıklı bir yapıya kavuşturmak, bilançolarını güncelleştirmek, gerçek durumlarını kamuoyuna bildirerek bu sistemin önünü açmak olmalıdır. Kısaca, ülkemize yatırım gayesiyle gelen bu önemli sermaye akışını sağlıklı bir yapıya kavuşturmak görevimiz olmalıdır. Bu çerçevede SPK, Hazine, Dış İşleri Bakanlığı nezdinde yapılması gereken kanuni düzenlemeler süre geçirilmeden yapılmalı, böylece hem sistem rehabilite edilmeli, hem de güven unsuru yeniden tesis edilmelidir. Yapılacak incelemeler neticesinde sağlıklı olmadıkları tespit edilen firmalar ve yöneticileri deşifre edilmeli, faaliyetleri ve bu sisteme zarar vermeleri engellenmelidir.

4. İSTİKRAR İÇİN YAPISAL TEDBİRLER

Türkiye’de bu alanda atılması gereken en önemli adım, ülkede siyasal istikrarın sağlanması, tüm sistem üzerinde seçilmişlerin, tüm ülke içerisinde de sivil inisiyatifin etkin olmasının sağlanmasıdır. Şu gerçek herkes tarafından bilinmektedir ki; Türkiye’deki ekonomik sorunların temelinde de siyasal istikrarsızlık ve ayrıcalık sahibi kişi ve kuruluşların, menfaat üzerine kurulmuş statükodan vazgeçmemeleri yatmaktadır.

Ülkede siyasal istikrar sağlanırsa ekonomi Türkiye’nin öncelikli gündem maddesi haline gelebilecektir. Devletin ekonomide küçültülmesi konusunda dillendirilen niyetler eyleme dönüşmeli ve ekonomideki hantal devlet yapısı sona erdirilmelidir.

İstikrar için yapısal tedbirler şunlardır:

A- İÇ BORÇ SORUNU MUTLAKA HALLEDİLEREK RANT EKONOMİSİ YERİNE ÜRETİM EKONOMİSİ TEŞVİK EDİLMELİDİR

Ekonomik ve mali istikrarın bir ön şartı olan kamu bütçe disiplini bugün geline nokta da esas itibariyle iç borçlanma sorununun çözümüne bağlı bulunmaktadır. İç borç sorunu çözülmedikçe, özelleştirmeden ve vergilendirmeden elde edilecek ilave gelirler bütçedeki büyük açıkların kapatılmasına yetmeyecektir. **Bu husus yıl-**

lardır çıkarttığımız ekonomik raporlarda sürekli olarak dile getirilmiş ve maalesef dikkate alınmadığı için bugün çok daha yüksek bir fatura ödenmek zorunda kalınmıştır.

Türkiye bir iç ve dış borç terörü ile karşı karşıya bulunmaktadır. Son 15 yılda PKK terörüne 100 milyar dolar harcanmışken, son 10 yılda sadece iç borçlara ödenen faiz tutarı ise 146 milyar doları aşmıştır.

Eğer mevcut trend böyle devam edecek olursa, son 10 yılda ödenen faiz tutarı kadar ilave bir faiz yükü önümüzdeki dört yılda ödenmek zorunda kalınacaktır.

Mutlaka iç borç bataklığını kurutacak **acil ve radikal tedbirler alınmalı ve yeni borçlanmaya gidilmeyecek anayasal tedbirler ortaya konmalıdır.**

“Şok tedavi”nin özü gayet basittir. Yapılması gereken iç borçlanma ihtiyacını azaltmak ve borç vadelerini uzatmaktır. Bunun için ;

- 1) İç borç sorununun çözümünde kısa vadede yapılması gereken şudur: Ekonomiyi çıkmaza sürükleyen iç borç stoku, kısmi monetizasyon ve konsolidasyona gidilerek tehir edilmelidir. İç borca yönelik vadesi gelen ödemelerin % 25’lik kısmı para basılarak kapatılmalı, geri kalan kısmı ise dövizle endeksli borç senedine çevrilererek 3 ile 7 yıl arasındaki vadeye dengeli bir biçimde yayılmalıdır.

TABLO 39 : SON 10 YILDA DEVLETİN İÇ BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ

Yıl	Ödenen Faiz (Milyar TL)	Merkez Bankası Ort. Dolar Kuru	İç Borç Faizi Ödemeleri (Milyon Dolar)
1991	18.608	4.000,95	4.650,9
1992	27.029	6.815,35	3.965,9
1993	69.170	11.506,95	6.011,1
1994	177.784	26.438,00	6.724,5
1995	576.115	48.959,50	11.767,3
1996	1.497.401	83.503,00	17.932,3
1997	2.291.000	156.677,50	14.622,4
1998	5.630.000	260.225,50	21.635,1
1999	10.721.000	430.000,00	24.932,6
2000	20.439,862	605.700,00	33.783,4
TOPLAM			146.024,8

Türkiye faiz ödemeleri konusunda 2000 yılında tam bir dram yaşamıştır. Vergi gelirlerinin % 77'si faiz ödemelerine giderken, gelir, kurumlar, servet, KDV ve dış ticaretten alınan vergilerin toplamı faiz ödemelerini karşılamaya yetmemiştir. 20,4 katrilyon liraya yükselen iç ve dış borç faiz ödemeleri aynı dönemde tahsil edilen 26,5 katrilyon liralık vergi gelirinin % 77'sini alıp götürmüştür.

- 2) Bunun yanında, **özelleştirme gelirlerinin bir kısmı iç borç stokunun azaltılması amacıyla kullanılmalıdır.** Ayrıca, kamu arazisi satışları hızlandırılarak ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Fonları oluşturularak, buradan elde edilecek gelirler de büyük ölçüde iç borçların azaltılmasında kullanılmalıdır.
- 3) Kamuda optimum nakit yönetimi için kaynakların tek bir havuzda toplanarak yönetilmesi uygulaması (**havuz sistemi**) yeniden başlatılmalıdır.
- 4) Günümüzde haksız bir gelir ve servet transfer mekanizması haline dönüşen **iç borçlanmayı sınırlamak** gayesiyle yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

B- FİNANS SEKTÖRÜNDE ACİLEN REFORM GERÇEKLEŞTİRİLMELİDİR

Ekonominin işleyişini ve sağlıklı gelişmesini sağlayan temel kurumlardan olan finansal kuruluşların temel fonksiyonlarını ifa edebilmesi için belirli yapısal tedbirlerin alınması zaruridir.

a) Bankacılık Sektörü:

- 1) Devlet bankalarının "görev zararları" konusunun netleştirilerek kapatılması doğru ve güzel bir gelişme olmakla birlikte, bu zararları oluşturan ve kamburunu tüm ülke halkının sırtına yükleyen bürokrat ve siyasilerin yaptıkları hatalı uygulamalardan dolayı yargı yollarının açılması ve sorumluların yargılanması sağlanmalıdır.
- 2) Bundan böyle görev zararı uygulaması yapılamayacağından, özelleştirme zamanına kadar ki Kamu İktisadi Teşekküllerinin (ihtiyaç olsun veya olmasın) özel bankalardan kullanacağı kredilere **devlet garantisi verilmeyeceği** yasalarla belirlenmeli, gereksiz ve ihtiyaç dışı kredi kullanımlarından dolayı her türlü yetkililerin kanuni ve mali sorumluluk taşımaları sağlanmalıdır.
- 3) Bankaların sermaye yapıları taze kaynak girişleriyle güçlendirilmelidir. Bankaların sermaye yapılarının zayıf olması nedeniyle banka sahiplerinin yeni nakit kaynaklar koyarak sermaye yapılarını güçlendirmeleri zorunlu hale getirilmelidir. **Bu çerçevede banka birleşmeleri teşvik edilmelidir.**
- 4) Bankaların, halktan topladıkları mevduatları devlete satan kuruluşlar olmaktan çıkarılıp, sınai ve ticari faaliyetlere kaynak aktaran klasik bankacılık işlemleri yapan kuruluşlar olmasının sağlanması yönündeki çabalar acilen sonuçlandırılmalıdır. Hatta bu husus yasal zorunluluk haline getirilmelidir. Bu çerçevede, bankalara, topladıkları kaynakların belirli bir kısmını risk sermayesi, belirli bir kısmını da orta ve uzun vadeli yatırım kredisi olarak kullandırma zorunluluğu getirecek yasal düzenlemeler de ayrıca yapılmalıdır.

- 5) Bankalar ile işletmeler arasındaki kredi işlemlerinde mutlaka yeni düzenlemeler getirilerek, bilhassa kriz anlarında görülen **kreditin vadesinden önce geri istenmesi, geri ödemelerde tespit edilen faiz oranlarının değiştirilmesi, fahiş gecikme faizi ve temerrüt faizi uygulaması kaldırılmalıdır.**
- 6) Bankaların içini boşaltmaya yönelik kredi kullandırımındaki tüm sorumlular hakkında açılan soruşturmalar **tamamlanmalı**, bu konuda hiçbir ayırım gözetmeden sadece banka sahipleri ve yöneticileri değil, **bu duruma göz yuman sorumluluk sahibi siyasi ve bürokrasi yetkilileri de hukuk-dışı uygulamalardan dolayı cezalandırılmalıdır.** Bankalar Kanunundaki hukuki boşluklar bundan sonra suistimale imkan vermeyecek şekilde acilen giderilmelidir.
- 7) İflas eden veya zor duruma düşen bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından devralınması uygulamasından vazgeçilerek bu Fon'un kaynaklarının israf edilmesinin önüne geçilmelidir.
- 8) Merkez Bankası dışında sadece Ziraat Bankası belirli politikaları takip etmek üzere (görev zararları sıfırlanmış yeni konumuyla ve yeni görev tanımıyla) devam etmeli, bunun dışındaki bütün (T.M.S.F.deki bankalar dahil) kamu bankaları özelleştirilmelidir.
- 9) Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu bundan böyle bankaları daha etkin ve sürekli bir şekilde denetlemeli ve kararlarını siyaset ve lobi güçlerinin etkisi dışında almalıdır.
- 10) Bankalara devlet güvencesi **kademeli olarak kaldırılmalı**, yerine **bankaların kendi aralarında oluşturacakları bir sigorta mevduat güvencesine geçilmelidir.** Böylece bankaların kamu ve vergi ödeyenler üzerinde

doğurduğu haksız yük kaldırılmış olacak, bankacılık sisteminin serbest rekabet sistemi içerisinde daha etkin, verimli ve oto-kontrol mekanizması içerisinde çalışması sağlanacaktır.

b) Özel Finans Kurumları (ÖFK):

- 1) Ekonomide ve mali kesimde öngörülemeyen gelişmelere karşı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu benzeri bir sigorta fonunun ÖFK'lar tarafından oluşturulması için gerekli kanuni düzenlemeler acilen yapılmalıdır.
- 2) Faizsiz çalışan Özel Finans Kuruluşlarının bankalar karşısındaki dezavantajlı konumları iyileştirilmelidir. Bu çerçevede Bankalar Birliğine paralel bir şekilde Özel Finans Kurumları için de ÖFK'lar Birliğinin oluşturulmasına yönelik kanuni düzenlemeler yapılmalıdır.
- 3) Bankalar için uygulanan Sermaye Yeterlilik Rasyosu Özel Finans Kurumları için farklı bir formülle uygulanmalıdır. Örneğin; risk ağırlıklı aktiflerin hesaplanmasında, kâr ve zarara katılma hesaplarıyla toplanan fonlar ile finanse edilen işlemlerde risk ağırlığı % 100 yerine, % 20 şeklinde uygulanabilir.
- 4) Vakıfların mevduatlarını kamu bankaları yanında, ÖFK'larda da tutabilmelerine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmalıdır.
- 5) ÖFK'ların verdiği teminat mektuplarının tüm resmi kurumlarca geçerli olmasını sağlayıcı kanuni düzenlemeler yapılarak, bu mektuplara yönelik olarak ortaya çıkan kurumlar arası farklı muameleler ortadan kaldırılmalıdır.
- 6) ÖFK'lara da Borsa'da aracı kurum olma yetkisi verilmelidir. Bunun dışında bankaların kullandıkları enstrümanlardan kendilerine uygun olanları kullanabilmeleri için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

C- VERGİ REFORM PAKETİNDE ACİLEN DEĞİŞİKLİKLER YAPILMALIDIR

- 1) Siyasilerin ve bürokratların yanlış yönetiminden ve yolsuzluklardan kaynaklanan kamu açıkları hiçbir şekilde yeni ek vergilerle reel vergi mükelleflerinin sırtına yüklenmemelidir.
- 2) Vergilemede **enflasyon muhasebesine geçilerek**, enflasyondan doğan fiktif kazancın vergilendirilmesi önlenmelidir.
- 3) Ülkemiz şartlarında **standart KDV oranı** yüksek olup, iç tüketimi arttırmak ve kayıtlı ekonomiyi teşvik etmek amacıyla bu oran en fazla % 10 seviyesine **düşürülmelidir**.
- 4) Başta kurumlar vergisi olmak üzere **vergi oranları düşürülmelidir**. Kurumlar vergisi, gelir vergisi gibi müterakki hale getirilmeli, bu çerçevede gelir ve kurumlar vergisi oranları eşitlenerek, en düşük oran % 10, ve en yüksek oran % 30 olarak belirlenmelidir.
- 5) İşletmelerin aktiflerinde bulunan, ancak muhasebe değerleri gerçeği yansıtmayan iktisadi kıymetlerin (demirbaş, araç, gereç, gayri menkul, menkul, arsa, bina gibi) piyasa şartlarına göre oluşan fiyatları üzerinden yeniden değerlemeye tabi tutulması ve değerlendirme farkının vergi konusu yapılmadan sermayeye ilave edilerek bilançoların daha gerçekçi hale getirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- 6) Asgari hayat standardı uygulaması kaldırılmalı, bunun yerine **herkesin vergi mükellefi olduğu ve her türlü gelir ve giderlerinin muhasebat kaydı altına alındığı bir vergi modeline geçilmelidir**.
- 7) **Geçici vergi uygulaması** 6 aylık periyotlarda, % 10-15 düzeyine indirilmiş oranlarda alınmalıdır.
- 8) Harcama ve servet artışları yalnızca 3 yıl için değil, süresiz olarak **gelir tanımından çıkartılmalıdır**.
- 8) 2001 yılında vergi incelemelerinde **ağırılık naylon fatura ve hayali ihracata verilmeli**, kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır.
- 9) Ücretler üzerindeki vergi dışı mali yükler (SSK ve benzeri) **azaltılmalıdır**.
- 10) Kamu kağıtlarına ödenen faizler için **stopaj uygulaması** tekrar başlatılmalı ve gelir vergisi seviyesinden uygulanmalıdır.

D- ÖZELLEŞTİRME, ŞEFFAF VE OBJEKTİF KRİTERLER UYGULANARAK DEVAM ETTİRİLMELİ, ANCAK BU KURULUŞLARIN PEŞKEŞ ÇEKİLMELERİNİN ÖNÜNE GEÇİLMELİDİR

- 1) Özelleştirme için yıpranmış mevcut yapı yerine **yeni bir kurum oluşturularak** (Almanya'daki TREUHAND gibi) yetkilendirilmeli, bu kurumda ekonomiyle ilgili sivil toplum kuruluşlarından da temsilciler yer almalıdır.
- 2) Anadolu'daki ticaret, sanayi ve esnaf odaları ile sivil toplum kuruluşları bir araya gelip kendi şehirlerindeki hazine arsalarının ve kamu kuruluşlarının bir envanterini çıkararak bunlara sembolik ücretlerle ve sınırlandırılmış sermaye ve tabana yayılmış çok ortaklı şirketler kurarak talip olmalıdır.
- 3) **Başta Rekabet Kanunu ve RTÜK Kanunu** gibi mevzuat hükümleri mutlaka ve ayırım yapmadan uygulanmalı, kartelleşme ve tröstleşmenin önüne geçilmelidir.
- 4) Özelleştirme yaparken teklif veren firmaların ortaklık yapısına dikkat edilmeli, özellikle **kamu bankalarının ortak olduğu konsorsiyumlara müsaade edilmemelidir**.
- 5) Özelleştirilemeyen kuruluşlar için özel bir iyileştirme planlaması yapılmalı, önce özertleştirilmeleri sağlanmalı ve yönetim kademelerine sivil toplum kuruluşu temsilcileri de alınmalıdır. Bu konuda özellikle stratejik önemi haiz bazı yer altı kaynakları (**bor madeni gibi**) bu şekilde değerlendirilmelidir.
- 6) Tekel konumundaki kamu işletmelerinin özelleştirilmesi ile ilgili sektörlerde **tekelci yapının devam etmemesi sağlanmalıdır**. Özellikle yabancı sermayenin de özelleştirme ihalelerine katılmak istediği göz önünde tutulursa, yerli sermayenin aleyhine oluşabilecek özelleştirme uygulamalarından kaçınmak gerekmektedir.
- 7) Başta Türk Telekom olmak üzere, THY, Tüpraş, Erdemir ve bunun gibi stratejik KİTlerin özelleştirilmesinde **hassas davranılarak, değerinin altında bir fiyata satılmasına izin verilmemelidir**. (HELE HELE BU VE BENZERİ KURUMLAR, YURT DIŞINDAN TEMİN EDİLMEMEYE ÇALIŞILAN BAZI KREDİLERİN PAZARLIK KONUSU HİÇBİR ŞEKİLDE YAPILMAMALIDIR.)

E- SOSYAL GÜVENLİK REFORMU YAPILMALI VE SOSYAL POLİTİKALARA AĞIRLIK VERİLMELİDİR

Ekonomik istikrar programının doğurduğu daraltmalarla, son yılların önemli sorunu olan servet dağılımındaki bozukluk, yüksek işsizlik oranı, bölgeler arası dengesizlik giderek daha da artmakta, bu da Türkiye’de uygulanan ekonomik politikaların sosyal boyutunun ihmal edildiğini göstermektedir.

Anayasada Türkiye’nin bir “sosyal devlet” olduğu belirtilmesine rağmen, Türk sosyal güvenlik sistemi **populist politikaların etkisiyle** hiçbir kimseyi memnun etmez duruma gelmiştir.

Sosyal güvenlik reformu kapsamında;

- 1) SSK primlerinin 1 Nisan 2001 itibariyle tabanda % 40, tavanda ise % 75 artırılmasına ilişkin hukuki düzenleme iptal edilmelidir. Bu düzenleme SSK’ya prim artışı getirmekten ziyade, kayıt dışı istihdamı ve işsizliği artıracak, hatta işyerlerinin işgücü maliyetinin daha düşük olduğu komşu ülkelere yatırımların kaymasına sebep olabilecektir.
- 2) Sosyal güvenlik kuruluşlarının **prim alacakları etkin bir şekilde tahsil edilmeli** ve iş-tirakleri daha iyi değerlendirerek gelir artırıcı çalışmalar yapılmalıdır.
- 3) Sigorta kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılmalıdır. Sayısı 4,5 milyona ulaşan sigortasız işçilerin kayıt altına alınması ve primlerinin tahsili mutlaka sağlanmalıdır.
- 4) SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı, tek etkin işleyen bir yapı içinde **birleştirilmeli**, bilhassa sağlık ve emeklilikte özel sosyal güvenlik şirketlerinin yaygınlaşmaları sağlanmalıdır.
- 5) Üretim maliyetini artıran ve sanayiciyi yatırımdan soğutan **İş Güvencesi Yasa Tasarısı** geri çekilmelidir.

F- YATIRIM-ÜRETİM-İHRACAT SEFERBERLİĞİ ACİLEN BAŞLATILMALIDIR

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye’nin **tek sorunu enflasyon değildir**. Türkiye’de aynı düzeyde kronik yapısal sorunlar vardır. Bundan dolayı, **yatırım-üretim-ihracat seferberliğinin başlatılması** Türkiye’nin temel yapısal ekonomik sorunlarının çözümü için **elzemdır**. Yatırımları, üretimi ve ihracatı arttırmak için ciddi teşvik tedbirlerinden oluşan bir paket hazırlanmalı, kamu, orta ve uzun vadeli yatırım kredileri için kaynak tahsis edilmelidir.

Diğer taraftan, tarım kesiminin mağduriyeti devam etmekte, IMF programında dahi tarım için gerekli düzenlemeler öngörülmemektedir. **Tarım için müstakil bir plan hazırlanmalı**, tarımda hesapsız ölçüde ve konjonktüre dayalı sübvansiyonlar vermeden çok, **randıman ve verimliliği artırıcı politikalar**, ar-ge çalışmaları ve tarıma dayalı sanayii geliştirecek politikalar belirlenip icra edilmelidir.

Bu zamana kadar tüm konular aslında üretim, istihdam ve ihracatı artırmaya yönelik talepler olmasına rağmen, spesifik olarak aşağıda yazılı teşviklerin de acilen uygulamaya konması gerekmektedir.

- 1) İstihdamı oluşturan her türlü firmaya çalıştırdıkları personel sayısının fazlalığına göre **enerji, her türlü vergi, SSK** gibi ödemelerinde özel muafiyetler verilerek, istihdam ve kayıtlı ekonomi teşvik edilmelidir.
- 2) Her türlü yeni yatırımda vergi muafiyeti bölge ayrımı gözetilmeksizin asgari 10 yıla çıkarılmalıdır.
- 3) 2000 yılında ülkeye giren yurtdışı yatırımlarından daha çok, Türkiye’den dış ülkelere (yatırım ve işçi maliyeti düşük ülkelere) yatırım çıkışı olmuştur. Bunun önüne geçilmeli, **Türk yatırımcıyı yurt dışına kaçırان nedenler ortadan kaldırılmalıdır**.
- 4) Hazine Müsteşarlığı bünyesinde çalışan Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü **siyasi bir kurum olmaktan çıkarılarak**, verimli, yapıcı ve ayırım yapmadan her kişi veya kuruluşa eşit muamele yapan bir kurum haline getirilmelidir.

- 5) Yatırım projelerinde konunun uzmanı olan **tecrübeli personel istihdam edilmeli** ve bunlar üst düzey yetkilileri vasıtasıyla sürekli denetlenmelidir.
- 6) Yatırım indirimi uygulaması **belirli holdinglere avantaj sağlayan bir sistem olmaktan çıkartılmalı** ve bu amaçla 250 milyon ABD Dolarını aşan yatırımlar için tatbik edilen % 200 oranındaki indirim imkanı yürürlükten kaldırılmalıdır.
- 7) Teşvik belgesiz yatırım ile teşvik belgeli yatırım indirimi arasındaki farklar **giderilmelidir**.
- 8) Teşvikli yatırımlarda geçtiğimiz dönemlerde uygulanan ve yerli makine alımlarında yararlanan KDV+10 puanlık teşvik primi uygulamasına yöre ve sektör ayırımı yapılmaksızın devam edilmelidir.
- 9) Eğitim, sağlık, turizm, oto-produktör ve Ar-Ge yatırımlarına **fondan kredi tahsisi sağlanmalıdır**.
- 10) İhracat yapan firmalara uygulanan **vergi resim ve harç istisnasının kapsamı genişletilmeli** ve akreditifli muamelelerde de aynı istisna uygulanmalıdır.
- 11) Tarım sektörüne yönelik her türlü yatırımlar (**besicilik, hayvancılık, tabi gıdalar üretimi ve seracılık yatırımları**) ile özellikle sağlık ve kongre turizmi olmak üzere tüm **turizm faaliyetleri**, ithal ikamesi ile uç ürünlerin imalatına yönelik tüm **madencilik faaliyetleri**, **taşımacılık**, yurtdışı **müteahhitlik hizmetleri** vb. sektörler şartsız olarak teşvik edilmeli, **gereksiz ve usandırıcı tüm bürokratik engeller kaldırılmalıdır**.
- 12) Düzenli bir yapılaşma sağlanması açısından **organize sanayi bölgelerinde yapılacak yatırımlara fondan kredi tahsis edilmelidir**.
- 13) Komple kullanılmış tesis ithaline yönelik yatırımların teşvik edilmesinde ekspertize gıdılmemesinden dolayı oluşan **zorluklar kaldırılmalıdır**.
- 14) Yatırım teşvik belgesi kapsamında teşvik edilen yatırımların takip ve kontrolü yapılmalıdır. Bununla beraber, teşvik belgelerinin kapatılmasında, uygulamada çoğu zaman istismar edilen **ekspertiz işlemi kaldırılmalıdır**.
- 15) Yatırım kapatma ekspertizleri en geç bir ay içerisinde sonuçlandırılmalıdır.
- 16) Tebliğde yer alan enerji desteği, yatırım teşvik belgesine yazılarak işlerlik kazandırılmalıdır.

G- GÜNEYDOĞU SORUNUNA SOSYO-EKONOMİK ÇÖZÜMLER BULUNMALIDIR

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yeni dönemde yeni bir ekonomik ve sosyal yapılanmaya ihtiyacı olup, bunun için alınması gereken tedbirler şunlardır:

- 1) Her şeyden önce gerek bölge insanına, gerekse dışarıdan gelecek yatırımcılara güven telkin edecek huzur ortamı sağlanmalı ve kalıcı hale getirilmelidir. Vatandaşa şüpheli gözüyle değil, kardeşlik duygusu içinde şefkatle yaklaşılmalıdır.
- 2) Resmi makamlar tarafından bölgeye bir sürgün yeri gözüyle bakılmamalıdır. Kamudaki en iyi personelin en azından belirli bir süre için bu bölgeye gitmeleri teşvik edilmelidir.
- 3) Bölgede ciddi bir biçimde iktisadi, sosyal ve psikolojik rehabilitasyon tedbirleri uygulanmalıdır.
- 4) Terör ortamında ortaya çıkan mafya ve uyuşturucu sorununun çözülmesi gereklidir.
- 5) Bölgede terör sorununu besleyen temel faktör, ekonomik az gelişmişlik ve işsizliktir. Terörden kaynaklanan büyük şehirlere göç olgusu, beraberinde gelişen bozuk kentleşme ve altyapı yetersizlikleri ve artan işsizlik terör odaklarınca istismar edilmektedir. İşsizliği azaltmak için ekonomik gelişmenin sağlanması şarttır.
- 6) Komşu ülkelerle barter ticareti kapsamında özel anlaşmalar yapılarak, sınır bölgelerinde yer alan vilayetlerdeki yatırımlar cazip hale getirilmelidir.
- 7) Bölge ekonomisinin sürükleyen sektörü tarım, teknolojik gelişmelerle yenilenmeli, bunun yanında da sanayileşmeye önem verilerek, özellikle emek-yoğun hafif sanayi sektörleri ve makine imalat sektörleri bölgeye yatırım yapmaya yönlendirilmelidir.
- 8) Bölge ekonomisinin canlanmasında batıdan gelecek yatırımlar kadar, bölge insanının girişimciliği ile yapılacak yatırımların önemi daha da büyüktür.

- 9) Bölgenin zaten yetersiz olan sermayesinin batıya kaçışını önleyecek şekilde ekonomik cazibe merkezleri oluşturmak gerekir. Bölgenin doğal coğrafik şartları itibariyle her yerinin gelişmesini sağlamak mümkün değildir. Ama belirli cazibe merkezleri oluşmasını ve onların hinterlandında bu cazibe merkezleri ile ekonomik ilişkili alanlar oluşmasını sağlamak lazımdır.
- 10) Sınır ticaretinin kapsamının daralmasına sebep olan hatalı düzenlemeler kaldırılmalıdır. Çünkü sınır ticareti bölge ekonomisinin canlanmasına önemli katkılarda bulunmaktadır.
- 11) İşletmelere elektrik kullanımında girdi fiyat indirimi sağlanmalıdır.
- 12) Resmi ve özel bankaların KOBİ'lere düşük maliyetli kredi limitleri, önemli miktarlarda, ama heba edilmemesi için selektif olarak artırılmalıdır. Kredi borçları nedeniyle zor duruma düşen sanayicilerin borçları ertelenmeli, temerrüt faizi borçları ise tamamen silinmelidir.
- 13) Hazine arazileri sanayi yatırımları için bedelsiz tahsis edilmelidir.
- 14) Ulaştırma imkanları özellikle bölge-içi karayolu ve uzak mesafeler için havayolu yolcu ve yük taşımacılığı geliştirilmelidir.
- 15) Bölgede dağ turizmi için çok güzel alanlar mevcuttur. Dağ turizmini geliştirmeye yönelik teşvikler hayatiyete geçirilmelidir.
- 16) Bölgedeki eğitim ve sağlık hizmetleri süratle iyileştirilmeli, mevcut tesisler modernize edilmelidir.

Prenses

"Çayın Yeni Adı"
"The Last Name of the Tea"

Prenses'in üreticisi olan **Filiz Çay** özel sektörün en eski ve en büyük üreticilerinden biridir. Üretim tecrübesi, kalite anlayışı, mevcut altyapısı, kapasite ve vizyonu ile yeniliklere imza atar.

Filiz Çay, as the producer of the Prenses, is one of the oldest and largest producers in the private sector. It gives its signature to innovation with its experience, quality understanding, present infrastructure, capability and for reaching vision.

filiz

FILİZ ÇAY SAN. ve TİC. A.Ş.
Cumadığı Köyü-Rize Tel: +90 (464) 235 28 78 Fax: +90 (464) 235 22 26
Genel Dağıtım: İnşaatçı Caddesi No:38. 80330 Sığirci/İstanbul
Tel: +90 (212) 222 44 66 Fax: +90 (212) 222 50 44
e-mail: filizcay@bobgroup.com